

**Erki Korp
Reet Rääk**

LASTEKAITSETÖÖ KOHALIKUS OMAVALITSUSES

KÄSIRAAMAT

**EV Sotsiaalministeerium
Tervise Arengu Instituut**

Tallinn 2004

EESSÕNA.....	5
1. SISSEJUHATUS.....	6
2. VÕRGUSTIKUTÖÖ JA JUHTUMIKORRALDUS LASTEKAITSES..	8
2.1. VÕRGUSTIKUTÖÖ	8
2.1.1. Sotsiaalvõrgustik.....	9
2.1.2. Võrgustikukaart.....	10
2.1.3. Ametnikevõrgustik.....	12
2.1.4. Sotsiaalvõrgustiku ja ametnikevõrgustiku tähtsus lastekaitstes	13
2.2. VÕRGUSTIKUTÖÖ MUDELID JA ROLLID LASTEKAITSETÖÖS	14
2.2.1. Kohaliku omavalitsuse tasandil toimuv võrgustikutöö	14
2.2.2. Teistel tasanditel toimuv võrgustikutöö	15
2.2.3. Võrgustikutöö võtmeisik ja töökorraldus	17
2.2.4. Võrgustikutöö tugevad ja nõrgad küljed, võimalused ja ohud	18
2.3. KOKKUVÕTVALT VÕRGUSTIKUTÖÖST	21
2.4. JUHTUMIKORRALDUS LASTEKAITSES	22
2.4.1. Lastekaitsetöö ja juhtumikorraldus.....	22
2.4.2. Juhtum ja selle fikseerimine.....	24
2.4.3. Juhtumi uurimine ja juhtumiga seotud võrgustiku moodustamine	25
2.4.4. Juhtumi plaanimine.....	27
2.4.5. Juhtumiplaani rakendamine ja teenustega sidumine.....	29
2.4.6. Juhtumi lõpetamine ja hinnang tehtud tööle.....	32
3. LASTEKAITSETÖÖTAJA TÖÖVALDKONNAD JA NÕUDED LASTEKAITSETÖÖ KORRALDUSELE	33
3.1. INFOVAHETUS LASTEKAITSETÖÖS	33
3.1.1. Informeerimise ja informeerituse vajalikkusest.....	33
3.1.2. Teabevahetus.....	36
3.2. ERIVAJADUSTEGA LASTE JA PEREDE ANDMEKOGU PIDAMINE	39
3.2.1. Andmekogu pidamise üldalused.....	39
3.2.2. Lastekaitsetöös vajalikud andmekogud.....	40
3.2.3. Erivajadustega laste andmekogu	41
3.2.4. Statistika ja aruandlus	43
3.3. LASTE ÕIGUSTE JA HUVIDE ESINDAMINE	47
3.3.1. Laste huvide esindamine piirkonnas	50
3.3.2. Abivajavate laste esindamine.....	52
3.3.3. Peresuhetest tulenevate vaidluste lahendamine	56
3.3.4. Vanemliku hoolitsuseta lapse seaduslik esindamine	59
3.3.6. Lapse huvide ja õiguste esindamine hoolduse korraldamisel	66
3.3.7. Õigusrikkumistega seotud laste esindamine	73

3.4. TEENUSED JA TOETUSED LASTELE JA PEREDELE	80
3.4.1. <i>Seostavad teenused</i>	81
3.4.2. <i>Toetavad teenused</i>	84
3.4.3. <i>Eriteenused</i>	89
3.4.4. <i>Teenuste kvaliteet, järelevalve</i>	91
3.4.5.	92
<i>Toetused ja muu abi peredele</i>	92
3.5. ALAEALISTE MÕJUTAMINE ERINEVATE MÕJUTUSVAHENDITEGA	93
3.5.1. <i>Alaealiste komisjon</i>	93
3.5.2. <i>Alaealiste komisjoni töö korraldus ja mõjutusvahendid</i>	93
3.6. ERIALANE KOOSTÖÖ	98
3.6.1. <i>Koostöö mittetulundusühingute ja sihtasutustega</i>	98
3.6.2. <i>Kohaliku omavalitsuse volikogu lastekaitsekomisjon</i>	100
3.7. LASTEKAITSETÖÖTAJA ROLL MEEDIAGA SUHTLEMISEL	100
3.7.1. <i>Millest alustada suhtlemist meediaga</i>	100
3.8. ENNETAV TÖÖ LASTEKAITSES	102
3.8.1. <i>Lastekaitse planeerimine kohalikus omavalitsuses</i>	102
3.8.2. <i>Projektitöö</i>	104
3.8.3. <i>Mis on projekt</i>	104
3.8.4. <i>Projekti idee ja selle arendamine</i>	105
3.8.5. <i>Projekti kirjutamine</i>	107
3.9. LASTEKAITSETÖÖTAJATE SUPERVISIOON.....	109
KASUTATUD KIRJANDUS	111
4. LISAD.....	115
4.1. LASTEKAITSETÖÖS VAJALIKE DOKUMENTIDE LOETELU	115
4.1.1. <i>Lapse arvestuskaart</i>	115
4.1.2. <i>Juhtumi fikseerimine</i>	115
4.1.3. <i>Juhtumi uurimine</i>	116
4.1.4. <i>Probleemide kaart</i>	117
4.1.5. <i>Kodukülustus</i>	117
4.1.6. <i>Juhtumivõrgustiku koosoleku protokoll (juhtumi konverents)</i>	118
4.1.7. <i>Juhtumiplaan</i>	118
4.1.8. <i>Lapse arengukava</i>	119
4.2. DOKUMENDIVORMID	121
4.2.1. <i>Lapse arvestuskaart</i>	121
4.2.2. <i>Juhtumi fikseerimine</i>	126
4.2.3. <i>Juhtumi uurimine</i>	129
4.2.4. <i>Probleemide kaart</i>	132
4.2.5. <i>Kodukülustus</i>	133
4.2.6. <i>Juhtumivõrgustiku koosolek</i>	134
4.2.7. <i>Juhtumiplaan</i>	135

4.2.8. Lapse arengukava	140
4.2.9. Eestkostetava vara	152
4.2.10. Taotlus alaealiste komisjonile.....	153
4.2.11. Pere iseloomustus alaealiste komisjonile	154
4.2.12. Üldkasuliku töö täitmise leping	155
4.3. KUIDAS ÄRA TUNDA JA ABISTADA VÄGIVALLA OHVRI	156
4.3.1. Tegevusjuhised	157
4.3.2. Erinevad abistamise tasandid	159
4.4. KUIDAS ÄRA TUNDA LAPSNAKOMAANI	165
4.5. JUHTUM	166
4.5.1. Võrgustikukaardi näidisvorm.....	166
4.5.2. Võrgustikutöö juhtum.....	166
4.6. LASTEKAITSETÖÖTAJA NÄDISAMETIJUHEND	168
4.7. LASTEKAITSETÖÖTAJA EETIKAKOODEKS	175

EESSÕNA

Lapsed on meie tulevik. Õnnelik tulevik saab alguse õnnelikust lapsepõlvest. Õnnelikus perekonnas sirguvad töökad, endast ja teistest lugupidavad inimesed, kellest saavad õnnelikud vanemad. Sellest, millised on tulevaste lapsevanemate väärtushinnangud ja toimetulek, sõltub omakorda ühiskonna ja riigi käekäik.

Kõik lapsed ei sünni harmoonilisse perekonda, ka õnnelikus perekonnas tuleb ette keerulisi aegu. Rasketel hetkedel vajavad laps ja tema vanemad abi. Laste ja lastega perede toetamiseks võetakse kohalikus omavalitsuses tööle lastekaitsetöötajad. Lastekaitsetöö on vastutusrikas ja väga keerukas töö. Lastekaitsetöötajale esitatakse kõrged nõudmised nii abivajajate kui ka kogu ühiskonna poolt.

Viimastel aastatel on hakatud lastekaitse ja laste hoolekande valdkonnale rohkem tähelepanu pöörama: valminud on hoolekande ja lastekaitse kontseptsioon, lastekaitsetöötaja näidisametijuhend, paraneb seadusandlus, toimuvad lastekaitsetöötajate võrgustikukoolitused ja lastekodude kasvatajate koolitused. Ületamist vajavateks puudusteks on lastekaitsetöötajate ebapiisav arv ja eestikeelse erialase kirjanduse nappus.

Käesoleva käsiraamatu eesmärk on aidata kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajal teha oma igapäevast tööd. Raamatu tellis Tervise Arengu Instituudilt sotsiaalministeerium. Selle valmimisele on kaasa aidanud sotsiaalministeeriumi, maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste spetsialistid. Suur tänu Helbe Jaanimägile, kes kirjutas alaealiste komisjoni tööd puudutava osa, Margit Pajole ja Tiina Kivirüüdile abi eest juhtumikorralduse ning ennetustöö peatükkide kirjutamisel. Suur tänu Avahoolduse Arenduskeskuse juures töötavale töörühmale koosseisus Siiri Hanson, Kaire Kiil, Karin Kuslap, Reet Laos, Merle Leopard, Leena Masing ja Pille Teder abi eest lapse arengukava koostamisel ja vastava dokumendivormi katsetamisel.

Erki Korp, Reet Rääk

Tallinnas, 1.detsembril 2004

1. SISSEJUHATUS

Lapse rahvusvaheliselt tunnustatud õigused on kirjas ÜRO lapse õiguste konventsioonis, millega Eesti ühines 1991. aastal. Eesti on ratifitseerinud ka lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokolli laste müügi, lasteprostitutsiooni ja -pornograafia kohta ning kirjutanud alla lapse õiguste konventsiooni sellele protokollile, mis käsitleb laste kaasamist relvakonfliktidesse.

Lisaks ÜRO lapse õiguste konventsioonile ning selle lisaprotokollidele kehtivad Eesti suhtes järgmised rahvusvahelised ja regionaalsed lapse õiguste alased õigusaktid:

- Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooni täiendav protokoll naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise kohta;
- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ja selle lisaprotokollid;
- Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta;
- Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverentsi konventsioonid;
- Ülalpidamiskohustustele kohaldatava õiguse Haagi konventsioon ning ülalpidamiskohustusi käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon;
- Lapsröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon;
- Riikidevahelises lapsendamises laste kaitseks tehtava koostöö konventsioon;
- Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon;
- Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni laste töötamist käsitlevad konventsioonid;
- Euroopa Parlamentaarse Assamblee soovitus nr 1121 "Lapse õiguste kohta";
- Euroopa lapse õiguste rakendamise konventsioon (1995);

- Euroopa Parlamentaarse Assamblee soovitus nr 1286 “Euroopa laste strateegia” (1996);
- 2003.a konventsioon lapse suhtlusõiguse kohta; 1975. a abieluväliselt sündinud laste õigusliku staatuse Euroopa konventsioon; 1967.a laste adopteerimise Euroopa konventsioon;
- ÜRO Peaassamblee poolt vastu võetud miinimumreeglid alaealiste kriminaalmenetluse kohta (edaspidi: Pekingi reeglid, vastu võetud 1985); juhtnöörid alaealiste delinkventse käitumise ennetamise kohta (Riyadh’i juhtnöörid; vastu võetud 1990); reeglid vangistatud alaealiste kaitse kohta (vastu võetud 1990.a);
- ÜRO Peaassamblee resolutsioon nr 48/96 „Puuetega inimeste võimaluste ühtlustamise kohta“;
- ÜRO Peaassamblee resolutsioon S-27/2 “Lastele sobiv maailm”;
- ÜRO Peaassamblee resolutsioon nr 48/134 „Rahvuslike institutsioonide staatuse põhimõtted” ehk nn Pariisi printsiibid;
- ILO konventsioon nr 182 „Lastele sobimatu töö ja muu neile sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamine.

Lapse õiguste konventsiooniga ühinemine kohustab Eestit tagama rahvusvaheliselt tunnustatud õigused igale meie riigi territooriumil elavale lapsele. Konventsioon on ühtlasi aluseks Eesti siseriiklikule seadusandlusele. Konventsioonile tuginedes on valminud Eesti Vabariigi lastekaitse seadus kui siseriiklik lapse õigusi käsitlev alusdokument. Lastekaitse seadusele on selle vastuvõtmisest alates ette heidetud deklaratiivsust. Lastekaitse seadus, perekonnaseadus ja sotsiaalhoolekande seadus on need seadused, millest lastekaitsetöötajad oma igapäevatoos juhinduvad. Kahjuks ei anna need seadused vastuseid paljudele igapäevases töös ettetulevatele küsimustele ning napib lastekaitsetöötajatele suunatud meetodilisi juhendeid. See kõik raskendab lastekaitsetöötajate tegevust laste õiguste ja huvide kaitsmisel.

Eesti iseseisvumise algusaastail ei pööratud erilist tähelepanu laste õigustele ja huvidele, rahvusvahelised õigusaktid jäid oma sisult võõraks või kaugeks. Kuid laste huvisid ja õigusi ei saa eirata ning tänu nii kohalike kui ka rahvusvaheliste organisatsioonide tööle on hakatud järjest rohkem arvestama ÜRO lapse õiguste konventsiooni. Olles osa Euroopa Liidust, peame järjest enam olema kursis nende põhimõtetega, millest juhindub EL oma suhtumises laste õiguste kaitsmisse.

Lastehoolekande seisukohalt on väga oluline, et last ümbritseks toimiv hoolekandesüsteem, mis tugineb koostööle. Ametnikevõrgustiku seisukohalt tuleb eriti oluliseks pidada järgmisi ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikleid ja neis sisalduvaid põhimõtteid:

- artikkel 2 – mitte diskrimineerida;
- artikkel 3 – seada lapse huvid esikohale;
- artikkel 6 – tagada lapse parim kohtlemine ning arenguvõimalused;
- artikkel 12 – arvestada lapse arvamusega.

Laste õiguste teema on mahukas, lisaks seadustele ja õigusaktidele on oluline lastekaitsetöö praktika. Loodetavasti käesolev käsiraamat abistab lastekaitsetöötajaid nende igapäevases töös, lapse huvide ja õiguste kaitsmisel.

2. VÕRGUSTIKUTÖÖ JA JUHTUMIKORRALDUS LASTEKAITSES

2.1. Võrgustikutöö

Võrgustikutöö peatükk käsitleb koostööd võrgustikutöö tähenduses ning annab ülevaate võrgustikutööst kui arenevast süsteemsest töövahendist lastekaitsetöös. Võrgustikutööl on eri riikides erinev ajalugu ning mõne riigi puhul, näiteks Põhjamaades, on juba aastakümneid kasutatud probleemide lahendamise meetodeid.

Tänapäeva ühiskonnas on muutunud inimeste väärtused, tõekspidamised ning seetõttu praegused peremudelid erinevad paljuski nendest, mis valitsesid eelmisel sajandil. Rõhutada tuleb veel seda, et need muutused ei ole lõppenud, vaid seoses tehnoloogia võidukäiguga ja üleilmastumisega on maailm veelgi enam avatud muutusteks. Seega ei ole lastekaitsetöö seotud ainult siseriiklike probleemidega, vaid järjest rohkem tuleb olla valmis koostööks ka Euroopa Liidu riikidega. See muudab võrgustikutöö mastaape veelgi. Ei ole haruldased riigipiire ületavad laste kupeldamise juhtumid Euroopas ning eri riikidest pärit lapsevanemate lahutusprotsessid, kus kannatajaks pooleks lapsed. Need on probleemid, mida ei ole võimalik lahendada pere või naabrite abiga, nende lahendamiseks on vaja professionaalide sekkumist. Sekkumine nõuab pädevust ja teadmisi, sest lastekaitsetöötaja ameti puhul on tegemist väga olulise elukutsega, mis määrab paljude laste tuleviku. Võrgustikutöö on professionaalse lastekaitsetöötaja töövahend ja võimalus.

Sotsiaaltöö kiire areng on tihedalt seotud lastekaitsetöö arenguga, mis omakorda kinnitab erinevate süsteemiteooriate seost võrgustikutööga. Võrgustikutöö kohta on avaldatud esimesi käsitlusi juba 1908, kui Georg

Simmel kirjeldas sotsiaalvõrgustikku. Teadlikult hakkas võrgustikutööd käsitlema James Barnes 1950ndatel aastatel.

1950ndatel aastatel uuris Briti sotsiaalanthropoloog James Barnes Norra kalurikogukonda ning märkas, et teatud inimesed on kontaktis mingi hulga teiste inimestega. Suhted inimeste vahel olid erinevad, mõned lähedasemad, mõned kaugemad. Seda suhete välja hakkas ta nimetama võrguks. 1954.a. võttis Barnes kasutusele mõiste võrgustikutöö. Võrgustik ja võrgustikutöö pärineb inglisekeelsest sõnast *network*, mis tähendab võrku või võrgustikku ning sõna *networking* võrgustikutööd. Kasutatakse ka mõistet *framework* (raam, raamistik, toestik), korraldus, kuid see ei ole nii levinud.

Võrgustikutöö on osapoolte koostöö, kuhu kuuluvad abivajaja/abistatava sotsiaalvõrgustik ja ametnikevõrgustik. Kui abivajaja ise ei taju oma probleemi, on ta abistatav. Võrgustiku eesmärk on abivajaja argielu probleemide lahendamine. Võrgustiku puhul on tegemist ühendavate ja piiritletavate suhetega teatud inimeste või inimgruppide vahel. Võrgustik eeldab mingisuguseid suhteid ja kommunikatsiooni. Vaadeldes loomulikult teel tekkinud inimestevahelisi suhteid, võime rääkida sotsiaalsetest suhetest ehk sotsiaalsest võrgustikust. Suhteid ja võrgustikku, milles domineerib inimese ametkondlik positsioon, nimetatakse ametlikuks või ametkondlikuks suhete võrgustikuks. Võrgustikutöös nähakse võimalust teha tulemuslikku koostööd, et paremini jagada olemasolevat informatsiooni ning aidata abivajajal valutumalt lahendada oma probleeme.

Eestis on võrgustikutööd tehtud erinevate projektide kaudu alates aastast 1996. Viimastel aastatel on seda võrgustikumeetodit järjest laiemalt teadvustatud ning kasutama hakatud. Võrgustikutöö edukaks juurutamiseks ja arenguks on vaja stabiilset hoolekandesüsteemi, professionaalseid lastekaitsetöötajaid. Väga oluline on ka sotsiaaltööga haakuvate sektorite – hariduse, tervishoiu, politsei, spordi, kultuuriareng ning tegevusplaanid.

2.1.1. Sotsiaalvõrgustik

Lastekaitsetöö kontekstis käsitletakse last ümbritsevate võrgustikena sotsiaalvõrgustikku ja ametnikevõrgustikku. Sotsiaalvõrgustiku mõistet hakkas esimesena kasutama George Simmel (1908), analüüsides inimestevahelisi suhteid. Võrgustik kujutab endast “ketti” nendest inimestest, kes on omavahel seotud (naabrid, sugulased, omaabi rühmad). Sotsiaalvõrgustik hõlmab inimese kõikvõimalikke sotsiaalseid suhetevõrke. **Sotsiaalvõrgustik kujutab endast inimest argielus ümbritsevaid sotsiaalseid suhteid, mis on vajalikud**

igapäevase eluga toimetulekuks. Läbi aegade on inimeste elus olulisel kohal olnud omaksed ja lähedased nii probleemide ärakuulajatena kui ka võimalike soovitude jagajate või lahenduste pakkujatena. Nii on iga sotsiaalvõrgustiku sees omakorda väiksemad võrgustikud, iga inimese ümber on palju erinevaid suhetevõrgustikke. Tuleb rõhutada, et sotsiaalvõrgustik kujutab endast neid vastastikuseid suhteid, mille kaudu üksikisik säilitab oma sotsiaalse identiteedi. Abivajaja probleeme püütakse näha tema sotsiaalvõrgustiku taustal, mis tähendab seda, et olemasolevate sotsiaalsete suhete kaudu toetavad abivajajat tema otsustes pere, sugulased ja sõbrad.

Sotsiaalvõrgustik pakub lapsele ja vanematele nii sotsiaalset tuge kui ka sotsiaalset kontrolli. See võib olla nii praktiline kui ka emotsionaalne, sõltuvalt perekonna vajadusest. Võrgustikku kuuluvad inimesed teostavad sotsiaalset kontrolli lapse ja perega loodud kontaktide kaudu. Avaramas tähenduses on sotsiaalvõrgustikuks ühiskond, kus kõigil on oma vajadused, sotsiaalsed suhted, toimub kommunikatsioon ning inimesed on mingil kindlal viisil omavahel seotud.

Lapse sotsiaalvõrgustiku puhul peame arvestama tema elukeskkonnaga, sest ebastabiilsus selles tekitab probleeme, mida laps tajub täiskasvanust erinevalt ning mida lapsele lähedane täiskasvanu tihti ei peagi probleemiks, näiteks sagedane vanema huvidest lähtuv elukeskkonna muutmine. Üheks lapse jaoks probleeme tekitavaks asjaoluks on täiskasvanute rollid ja nende rollide muutumine tema elus. Laps vajab aega kohanemiseks kasuema või kasuisaga, samuti on tema jaoks raske vanemate lahusus ja tema tahtmatu osalemine selles protsessis.

Uus olukord seab uued tingimused kohanemiseks. Palju sõltub sellest, kui suur on erinevus uue ja vana keskkonna vahel, lapse roll uues ja vanas keskkonnas. Kui erinevus on suur, siis esitab see lapsele suuremad nõudmised toimetulekuks ja läbilöömiseks.

Samas teame, et ei ole täiuslikku võrgustikku, vaid on erinevates arengustaadiumides võrgustikud, mis lähtuvad indiviidi vajadustest. Ülevaate saamiseks sotsiaalvõrgustikust peab lastekaitsetöötaja suunama abivajaja võrgustiku joonistamist ehk **võrgustikukaardi** koostamist.

2.1.2. Võrgustikukaart

Võrgustikukaart (vt joonis 1) on inimese igapäevasuhteid võrgustikus kokkulepitud tingmärkidega kirjeldav skeem, mille abil on võimalik hinnata

ametnikevõrgustiku sektorina. Peep, kelle sotsiaalvõrgustikku analüüsimine, on keskel, ning kuna ta on meessoost, siis tähistatakse teda kolmnurgaga. Võrgustikukaardile kantuid naissoost tähistame ringiga. Ka teiste võimalike tingmärkide juures on kirjeldused, mida need tähendavad. Näiteks katkenud suhteid ja konflikti võib kirjeldada kasutades joonisel 1 toodud tingmärke. Võrgustikukaarti peab oskama lugeda, sest erinevatesse sektoritesse kantud inimesed või objektid on alati olulise tähtsusega. Joonisel kujutatud võrgustikus on lapsel tugiisik, kelleks on treener. See pakub ühe võimaliku lahenduse võrgustikukaardi avamiseks ning poisi suhete lahkamiseks. Lastekaitsetöötaja võiks alustada võrgustikukaardi joonistamist enda kogemusele toetudes, mis tähendab seda, et ta joonistab enda võrgustikukaardi ja analüüsib seda. Kindlasti peavad abivajaja võrgustikukaarti analüüsima kõik ametnikevõrgustiku osapooled (soovitavalt ka psühholoog), et teha võimalikult täpsed järeldused lapse olukorra ja probleemi ulatuse kohta. Last ümbritsev sotsiaalvõrgustik on väga eritasemeline ning kui analüüsimisel selgub, et see on puudulik või ei toimi, siis hakkab tööle ametnikevõrgustik.

2.1.3. Ametnikevõrgustik

Ametnikevõrgustikku kuuluvad eri ametiasutusi esindavad isikud, kes oma ametipositsiooni tõttu on vastastikku seotud kliendi probleemi(de) lahendamisega, st nad omavad informatsiooni ja ressursse ning teevad koostööd kliendi probleemi(de) lahendamiseks.

Ametnikevõrgustik võib kujuneda kahel viisil:

- kliendi algatusel, kes otsib abi;
- ametnike algatusel, kes saavad infot abivajajast teiste ametnike või mõne sotsiaalvõrgustiku osapoole kaudu.

Võrgustikutööd võib vaadelda tulenevalt sotsiaalhoolekande seadusest ka erinevatel tasanditel – sotsiaalministeeriumi, maavalitsuse, kohaliku omavalitsuse tasandil ning vabatahtlikult hoolekandes osalevate juriidiliste ja füüsiliste isikute poolt tehtava tööna. Kuna käsiraamat vaatleb kohaliku omavalitsuse tasandil tehtavat lastekaitsetööd, siis on ka rõhuasetus tehtud sellele.

Kahjuks ei ole praegu igas omavalitsuses lastekaitsetöötajat ning seetõttu erinevad ka lastekaitsetööd tegeva inimese kohustused ja ajaressursid omavalitsusiti. Üks võimalus ametnikevõrgustikus lastekaitsetöötaja rolli teadvustada ja määratleda on sotsiaalministeeriumis väljatöötatud lastekaitsetöötaja ametijuhend. Ametijuhendi kaudu lastekaitsetööle esitatavate nõuete ühtlustamine aitab kindlasti kaasa süsteemse võrgustikutöö tekkele kogu

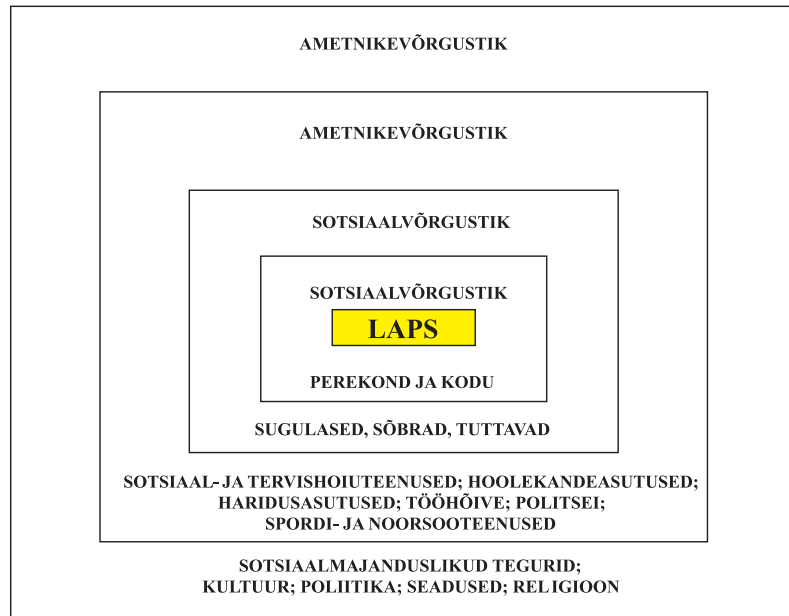
vabariigis. Võrgustikutöö osapooltena tuleks käsitleda nii sotsiaalvõrgustikku kui ka ametnikevõrgustikku, sest parimad lahendused leitakse mõlema osapoole ressursse maksimaalselt kasutades.

2.1.4. Sotsiaalvõrgustiku ja ametnikevõrgustiku tähtsus lastekaitstes

Koos hoolekande- ja lastekaitsetöö arenguga on välja kujunenud nii õiguslikud kui ka teaduslik-teoreetilised alused, kuidas ikkagi lapsi kõige paremal moel aidata. Oluline on last näha tema elukeskkonnas, kus on tema vanemad, vanavanemad, sugulased. Nende puudumisel langeb vastutus lapse elu edasise korraldamise eest lastekaitsetöötajale. Tihti olukorra lahendamiseks ei piisa ükskõik kui heast lastekaitsetöötajast. Vaja on süsteemi, kus erinevad osapooled teevad koostööd ning sel juhul me võime rääkida, et lapse probleemid lahendatakse võrgustikutöö kaudu.

Oluline on tunda erinevaid süsteemiteooriaid. Järgnevalt käsitletakse Bronfenbrenner'i (1979) sotsio-ökokultuurilisele teooriale tuginevat süsteemiteoreetilist vaatenurka teenustele, mis on kohandatud sotsiaalvõrgustikule ja ametnikevõrgustikule (vt joonis 2). Bronfenbrenner'i (1979) rajatud sotsio-ökokultuuriline teooria käsitleb lapse ja tema keskkonna vahelisi vastastikuse mõjutamise suhteid astmeliselt laieneva süsteemina, kus iga aste on järgmisega seotud. Seda süsteemi saab vaadelda ühelt poolt lapse kui abivajaja seisukohalt ning teiselt poolt hoolekandesüsteemi ja sotsiaalvõrgustiku ning ametnikevõrgustiku vaatenurgast, mispuhul need võrgustikud osaliselt kattuvad ja tekivad võrgustikevahelised nn. üleminekuvõrgustikud. Last ümbritsevate võrgustike vaatlemine süsteemina annab paremaid võimalusi lapsega seotud probleemide lahendamiseks ja kaugemas perspektiivis ka ennetamiseks.

Joonis 2 annab lastekaitsetöötajale ülevaate sellest, kuidas lapsest ja süsteemist lähtudes korraldada võrgustikutööd, st milliste eluvaldkondadega peab arvestama. Järgnevalt ülevaade võrgustikutöö mudelitest koos erinevate mudelite juurde kuuluvate võrgustikutöö rollidega.

Joonis 2. Laps teda ümbritsevates võrgustikes (Korp 2004).

2.2. Võrgustikutöö mudelid ja rollid lastekaitsetöös

Võrgustikutöö mudelite juures on otstarbekas käsitleda olemasolevaid mudeleid, alustades rohujuure tasandilt ja liikudes ülespoole. See tähendab, et kõige olulisem tegevus toimub siiski kohaliku omavalitsuse tasandil, järgmistel tasanditel on otsesest võrgustikutööst, millega kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja kokku puutub, tunduvalt vähem. Järgnevalt esitatakse võrgustikutöö mudelid tähtsuse järjekorras.

2.2.1. Kohaliku omavalitsuse tasandil toimuv võrgustikutöö

Selle võrgustikutöö mudeli puhul tegeletakse kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöösse puutuvate probleemide lahendamiseks. Selles töös osalevad järgmised spetsialistid: lastekaitsetöötaja, politsei esindaja, haridusamet (nt kool) esindaja, psühholoog, meditsiinitöötaja, spordi-, noorsoo-, kultuuritöötaja jt.

Oluline on arvestada võrgustiku osapooltega, et kõigil säiliks huvi töös osaleda. Kindlasti ei ole iga kord vajalik kõigi osapoolte osalemine, sest mõnede probleemide korral ei ole mõttekas kaasata kogu võrgustikku. Selle tasandi võrgustik võib täita järgmisi ülesandeid:

- Kõige olulisem on omavalitsuse lastekaitsealaste probleemide lahendamine. Näiteks võidakse arutada koolikohustust mittetäitvate lastega seotud probleeme, kaasates arutelluse omavalitsuse spetsialistid.
- Tähtsuset järgmine on juhtumitöö, mis puhul kohaliku omavalitsuse tasandil tegutsev võrgustik lahendab konkreetseid juhtumeid (nt sõltuvusprobleemiga lapse juhtum ja selle lahendamine).
- Kohalike omavalitsuste võrgustikul ka informeerija roll – info vahendamine osapoolte vahel. Selline võrgustikutöö roll on lihtne tekkima, sest võrgustiku osapoolte vahel on võimalik infot jagada nii telefoni kui ka elektronposti kasutades.
- Sõltuvalt omavalitsuse elanikkonnast on olulise tähtsusega preventiivne võrgustik, millele toetudes püütakse ennetada riskigrupi kuuluva elanikkonna sattumist kriisiolukorda (nt. sõltuvusprobleemide ennetamine).
- Kui juba kord on alustatud võrgustikutööga, siis leitakse, et varsti seda tööd võiks jätkata, ning sel juhul toimub võrgustikutöö kaudu nt. lastekaitsetöö arendamine kohalikus omavalitsuses ning tegemist on nn. arendustegevusliku võrgustikuga.
- Tänapäeva lastekaitsetöös on olulisel kohal ka muudatusi taotlev võrgustik ehk *lobby*-võrgustik- erinevad spetsialistid ja kodanikud jne püüavad teadvustada mingi probleemi ühiskonnas või siis taotletakse konkreetsete muudatuste tegemist õigusaktidesse. Siinkohal on kindlasti oluline roll ka omavalitsuse lastekaitsetöötajal, kes kohapealset lastekaitsetööd takistavaid tegureid lobby-võrgustiku abiga püüab kõrvaldada.

Eelpool toodud võrgustiku rollid on võimalikud variandid sellest, millega üks võrgustik võib tegelda. Kindlasti peab teadma seda, et iga juhtumi korral on ka osaleva võrgustiku ulatus või roll erinev.

2.2.2. Teistel tasanditel toimuv võrgustikutöö

Sõltuvalt kohaliku omavalitsuse suurusest on võimalike institutsioonide ja asutuste hulk neis erinev. Tuleb arvestada tegelikku olukorda ning omavalitsuse esindaja tuleks kutsuda vaid tungiva vajaduse korral osalema otseses võrgustikutöös, sest asutuse- või organisatsioonisiselt tegutseb antud asutuses töötavate spetsialistide võrgustik. Küll on aga oluline omavalitsuse vastutava spetsialisti kursis hoidmine asutuses või organisatsioonis toimuvaga.

- **Piirkondlik võrgustikutöö**

Järjest enam tuleb seoses inimeste muutunud elukorraldusega ette olukordi, kus probleemid on seotud mitme omavalitsusega ja seetõttu on vaja koostööd erinevate kohalike omavalitsuste vahel. Näitena võiks tuua juhtumi, kus laps käib koolis ühes omavalitsuses, elab aga teises omavalitsuses. Probleemide tekkimisel on vaja piirkondlikku koostööd. Mõnes piirkonnas on mitme omavalitsuse peale üks laste turvakodu, mis peab suhtlema mitme omavalitsuse lastekaitsetöötajatega turvakodus olevate laste probleemide lahendamiseks.

- **Maakondlik võrgustikutöö**

Lastekaitsetöötaja jaoks on väga oluline vahetada kogemusi oma kolleegidega teistest kohalikest omavalitsustest. Sellist ühe maakonna lastekaitsetöötajate vahel tehtavat koostööd nimetatakse maakondlikuks võrgustikutööks. Maakondliku võrgustikutöö korraldamisel ja eestvedamisel on oluline roll maavalitsuse lastekaitsetöötajal.

- **Üleriigiline võrgustikutöö**

Riigi tasandil toimiv võrgustik hõlmab näiteks kõikide maakondade maavalitsuste lastekaitsetöötajaid. Selline koostöövorm on vajalik, et kogu riigis tehtav lastekaitsealane võrgustikutöö oleks üheselt mõistetav ja stabiilselt arenev. Üleriigilises võrgustikutöös saab edukalt tõstatada erinevaid lastekaitse probleeme. Riigi tasandil tehtava võrgustikutöö koordineerijaks on sotsiaalministeerium.

- **Rahvusvaheline ehk globaalne võrgustikutöö**

Järjest aktuaalsemaks muutub seoses globaliseerumise ning nüüdsest ka Eesti kuulumisega Euroopa Liitu rahvusvaheline koostöö. See võib olla seotud mõne konkreetse juhtumiga, kuid enamasti pakub rahvusvaheline võrgustikutöö võimalusi spetsialistide arenguks ja koolitamiseks ning osalemiseks rahvusvahelistes koostööprojektides.

Tavaliselt ei saa väga kindlapiirilisel eristada, kas ühe või teise võrgustikumudeli puhul on tegemist sotsiaalvõrgustiku või hoopis ametnikevõrgustikuga. Pigem on tegemist variantidega, kus erinevatel võrgustikel on nii ametnikevõrgustiku kui ka sotsiaalvõrgustiku tunnuseid.

Võrgustikutöö mudelite juures peaks arvestama järgmisi asjaolusid:

- võrgustikutöö hõlmab institutsioone, mis on omavahel seotud ja tegelevad laste probleemide lahendamisega;
- oluline on informatsiooni liikumine, tuleb vältida võrgustikutöö dubleerimist;
- võrgustikutöö peab arvestama lapse huvide ja õigustega;

- võrgustikutöös osalevad inimesed soovivad teha koostööd;
- koostöö algatajaks on see, kes saab esimesena informatsiooni abivajaja kohta;
- probleemi lahendamisse kaasatakse nii ametnikevõrgustik kui ka sotsiaalvõrgustik;
- võrgustikutööd peab juhtima võrgustikutöö koordinaator ehk võtmeisik;
- võrgustikutööga teadvustatakse probleeme, otsitakse lahendusi, suunatakse ja muudetakse väärtushinnanguid, ühtlustatakse terminoloogiat;
- võrgustikutöös osalejatel on kindel roll ja tööloik ning vastutus; ühised eesmärgid, üksteist mõistetakse ja toetatakse;
- kaasatud spetsialistide hulk on piiratud;
- arvestatakse keskkonda, kus võrgustik tegutseb (nt. omavalitsus, kool);
- olulised on isiklikud kontaktid võrgustikutööd tegevate inimeste vahel;
- tähtis on abi kättesaadavus abivajajale, kliendisõbralikkus;
- võrgustikutöö on neutraalne ning konfidentsiaalne;
- võrgustikutöö on operatiivne ja järjepidev.

2.2.3. Võrgustikutöö võtmeisik ja töökorraldus

Omavalitsuse tasandil sõltub võrgustikutöö edukus kohaliku võrgustikutöö võtmeisikust ehk spetsialistist, kes on määratud võrgustikutöö juhtumite arutelusid juhtima ning omavalitsuses tehtavat võrgustikutööd koordineerima. Üldjuhul peaks juhtumitöö võrgustiku kokku kutsuma probleemi märkaja või võrgustikutöö võtmeisik. Spetsialiste koos sotsiaalvõrgustiku osapooltega peaks olema 6 kuni 10 inimest. Erinevaid õigusakte ja seniseid võrgustikutöö kogemusi arvestades oodatakse, et võrgustikutöö võtmeisikuks kohalikus omavalitsuses oleks lastekaitsetöötaja.

Lastekaitsetöötaja kui võrgustikutöö võtmeisik peab oskama:

- toetuda eksisteerivatele võrgustikele;
- käivitada olemasolevaid, kuid seni töösse rakendamata süsteeme, st tajuma seoseid;
- luua uusi võrgustikke ja toetada nende arengut, st olema innovaatiline.

Ametnikevaheline koostöö on eriti tähtis tegelemisel multiprobleemsete peredega, kus perekonna ümber moodustub tihe ametnikevõrgustik. Erinevate uurimuste andmeil lasub ametnikel vastutus ja kohustus tegutseda koostöö algatajatena, sest väga harva saab koostöö alguse tänu kliendi aktiivsusele. Ametnikevahelist koostööd peab juhtima töö dubleerimise vältimiseks ja võetud ülesannete täitmiseks võrgustikutöö võtmeisik. Näiteks lapse mõnesse

institutsiooni suunamise korral on võtmeisik piirkonna lastekaitsetöötaja, kelle võrgustikku kuuluvad noorsoopolitseinik, institutsiooni spetsialist, õpetaja, psühholoog, meditsiinitöötaja ja kindlasti ka lapsevanem või -vanemad, mõni lähedane. Suurema arvu inimeste kaasamise korral on raske leida kõigile osapooltele sobivat aega, et probleemi arutada ning tegeleda selle lahendamisega pikema perioodi vältel. Sellest tulenevalt peab kindlasti olema võrgustikutöös võtmeisik, kes iga juhtumi lahendamist juhib ja dokumenteerib. Võrgustikutöö peab olema paindlik, et vajadusel kaasata täiendavalt inimesi nii sotsiaal- kui ametnikevõrgustikust. Tähtis on võrgustikutöö algus ja lõpetamine ning see, et iga etapi puhul järgmine etapp toetaks eelnevalt tehtud tööd. Kui laps viib pikemat aega asutuses, siis on mõistlik anda juhtumit lahendava võrgustiku juhtimine üle teenust pakkuvale institutsioonile.

2.2.4. Võrgustikutöö tugevad ja nõrgad küljed, võimalused ja ohud

Võrgustikutöö rakendamine ei suju alati takistusteta, ka võrgustikutöös on omad negatiivsed ja positiivsed asjaolud. Eelkõige on probleeme juhtumi lahendamiseks hädavajalike spetsialistide ja pereliikmete kaasamisega, sest ideaalne võrgustikutöö kätkeb endas minimaalset ametnikevõrgustikku ja sotsiaalvõrgustikku. Oluline on, et nii ametnike kui ka abivajaja lähedaste vahel valitseks tasakaal, sest ühe osapoole ülekaalu korral võib see mõjutada tehtavaid otsuseid ühe või teise osapoole kasuks. Ametnikevõrgustik võib mõnikord olla huvitatud sellest, et probleem lahendatakse nende huvidest lähtudes, mis aga ei pruugi alati ühtida abivajaja huviga.

SWOT analüüs annab väga hea ülevaate võrgustikutöö tugevustest, nõrkustest, ohtudest ja võimalustest.

Võrgustikutöö tugevad küljed on:

- probleemidele reageerimise kiirus, mitmekülgsus;
- omavaheline suhtlemine aitab mõista üksteise tööpõhimõtteid;
- otsused tehakse kollektiivselt – tead, et pole vaja otsustada üksinda;
- aitab ära hoida läbipõlemist, info liigub;
- kaasatud on erinevate elualade spetsialistid, lapsele olulised inimesed;
- regulaarselt toimuvad spetsialistide koosolekud;
- lahendusi otsitakse üheskoos – ühised eesmärgid;
- koostöö tõttu on tulemus parem võrreldes sellega, kui needsamad inimesed töötaksid igaüks omaette, tähtis on ka kindel vastutus ja oma maine sidumine vastutusega;
- klient on paljude spetsialistide huviorbiidis, see aitab kliendi probleemi paremini lahendada ning väldib töö dubleerimist;

- terviklikum informatsioon;
- hoolekandega tegelevate asutuste ja institutsioonide võrgustik on suhteliselt hästi välja arendatud;
- konkurents avaliku- ja erasektori vahel parandab töö kvaliteeti;
- maakond kui kindel tööpiirkond, kus keegi tunneb kedagi – isiklikud kontaktid võimaldavad koostööd;
- probleemide suhteliselt kiire märkamine;
- omavahelise suhtlemise tõttu areneb välja püsiv koostöö;
- meeskonnatunne;
- tegevuse parem planeerimine, üksteisega kooskõlastamine, tööjaotus;
- kliendile kasulikum – paremad suhted aitaja ja abistatava vahel;
- tahe tegutseda, võrgustikutööd jäävad tegema tõsiseltvõetavad inimesed.

Kindlasti tuleb arvestada võrgustikutöö korraldamisel ka selle nõrkustega:

- spetsialistide ja lastekaitsetöötajate vähesus;
- puudulik koostöö hariduse, sotsiaalvaldkonna ja mittetulundusühingute vahel;
- puudulik valmisolek koostööks – teadmiste vähesus;
- klientide passiivsus;
- omavalitsuste vähene aktiivsus;
- liidri puudumine – liidri rolliga kaasnevat vastutust ei julge keegi võtta enda kanda, puudub julgus olla liidri rollis;
- vähene koostööoskus;
- aktiivsete inimeste suur töökoormus, mistõttu neid ei saa kaasata igasse võrgustikku;
- motivatsiooni puudumine;
- ajalise ressursi piiratus;
- vähesed teadmised võrgustikutööst kui meetodist ja selle praktilisest kasutamisest;
- sobivate tingimuste ja ressursside puudumine;
- mitmete oluliste spetsialistide puudumine;
- vastutuse killustumine;
- kliendi saladuse hoidmise probleem;
- tegevuse ja tegevuspiiride laialivalgumine – piiritlematus;
- pedagoogidel puudub koostöövalmidus;
- nõrk side äärealadega (keskusest kauged omavalitsused jäävad koostööst kõrvale – raskused transpordi ja spetsialistidega);
- transport – igas mõttes;
- missioonitunde ja vastutuse puudumine;

- probleemide keerukus – raske leida ühest lahendust;
- võrgustikutöö jätkudes on oht, et väheneb vastastikune kriitika;

Võrgustikutöö võimalused on järgmised:

- saada juurde uusi kogemusi ja ideid oma töö tarvis;
- tagasiside oma töö suhtes, supervisioon;
- probleemide lahendamine kiireneb ja paraneb;
- edukas võrgustik lahendab järjest rohkem probleeme;
- õigemate otsuste tegemine;
- teenuste kvaliteedi ja kvantiteedi paranemine;
- praeguse koostöö tugevdamine;
- ressursside ümberpaigutamise võimalus vastavalt vajadusele;
- parandada koostööd haridussüsteemiga (näiteks koolidega);
- spetsialistide arvu suurendamine;
- preventiivse töö tähtsustamine;
- erinevate organisatsioonide vahel koostöövormide leidmine;
- uute organisatsioonide loomine;
- kollektiivsetel otsustel on suurem kaal, mõju;
- võimalus harjutada ja seeläbi parandada praegust koostööd;
- teadmiste ja oskuste rakendamine praktikas;
- erinevate sektorite vaheline koostöö (avalik sektor – erasektor);
- erinevad probleemilahenduse võimalused (alternatiivsed lahendid);
- omavahel tuttavate inimeste hea koostöö;
- propageerida võrgustikutöö meetodit kui vahendit oma maakonna hoolekande edendamiseks (koolitus, seminarid, teabepäevad jne).

Olulisemad võrgustikutööd puudutavad ohud on järgmised:

- liigne kiirustamine võrgustiku loomisel;
- läbipõlemise oht (ootused-lootused liiga suured);
- seaduste ja ametkondade jäikus võib anda tagasilöögi tööle;
- ametnikukesksus;
- takerdumine pisisajadesse;
- grupi või meeskonna arengu takerdumine, meeskonnatöö ei suju;
- autoritaarsed otsused;
- vastutuse hajumine;
- võrgustik võib pingestada suhteid ja segada tööd;
- liigne lootmine teiste peale – oma ülesannete mittetäitmine või suunamine teistele;
- lahenduste ühesuunalisus;
- võrgustik jääb kliendi jaoks kaugeks;

- isiklike suhete tõttu kaob objektiivsus;
- võrgustik stagneerub;
- võrgustik hakkab ise tootma probleeme;
- keskusekeskne võrgustik /äärealadega ei viitsita tegelda;
- inimeste väsimine, mistõttu uute liikmete kaasamine võrgustikku raske;
- spetsialistide puudumisel ei toimi võrgustik äärealadel.

2.3. Kokkuvõtvalt võrgustikutööst

Professionaalne võrgustikutöö saab kujuneda vaid siis, kui seda praktiliselt harjutatakse ja katsetatakse ning omandatud kogemusi jagatakse teiste võrgustikega. Võrgustikutöös peab lähtuma eelkõige lapse probleemist, selle tõstatajast või aitajast ning seejärel kontakteeruma juhtumiga kõige otsesemalt seotud inimestega.

Ametnikevõrgustiku puhul on oluline, et institutsioonid, kes moodustavad võrgustiku, oskaksid teha koostööd, et neil oleks kindel töökorraldus. Ametnikevõrgustik ja sotsiaalvõrgustik peavad tegema koostööd, et tekiks “tegutsemisvõrgustik”. Erinevad institutsioonid pakuvad perele abi ja pingutavad selle nimel, et hakkaks tööle loomulik ehk sotsiaalvõrgustik. Eesmärgid saavutatakse tööülesannete jagamisega ning koostööga ja iga osapool vastutab oma tööloigu eest. Ametnikevõrgustikus osalevatel inimestel ja organisatsioonidel on koostöö suhtes tihti väga erinevad ootused ning seetõttu võib reaalse koostöö sündimiseni minna päris palju aega. Olulist rolli mängivad koostöö juures ka erinevad psühholoogilised tegurid, isiksuseomadused ning varasemad kogemused ja nende mõjul kujunenud hoiakud.

Võrgustikutööd on raske üles ehitada ja seetõttu tuleks mõista, hoida ja toetada oma koostööpartnereid, mitte hakata neid kohe kritiseerima. Arvestades hoolekandesüsteemi arengut ning Eesti riiki, peame lapse õiguste tagamiseks tegema võrgustikutööd igal tasandil. Tähtis roll on ka rahvusvahelistel koostöösuhetel. Järjest rohkem peame juhtumikorralduses lapse probleemide lahendamiseks tegema koostööd sotsiaal-, haridus- ja tervishoiusüsteemiga, noorsootööspetsialistidega ning politseiga. Mida parem on sektoritevaheline võrgustikutöö, seda paremat abi ja tuge saab ka abivajav laps.

2.4. Juhtumikorraldus lastekaitstes

2.4.1. Lastekaitsetöö ja juhtumikorraldus

Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses hõlmab laste ja perede informeerimist, erivajadustega laste ja perede andmekogu pidamist, laste õiguste ja huvide esindamist, asendushoolduse korraldamist ja järelvalvet selle üle, lastele ja peredele teenuste korraldamist, koostööd ametiasutustega, organisatsioonidega, lastehoolekande ennetavate tegevuste korraldamist ja planeerimist ning statistikat ja aruandlust.

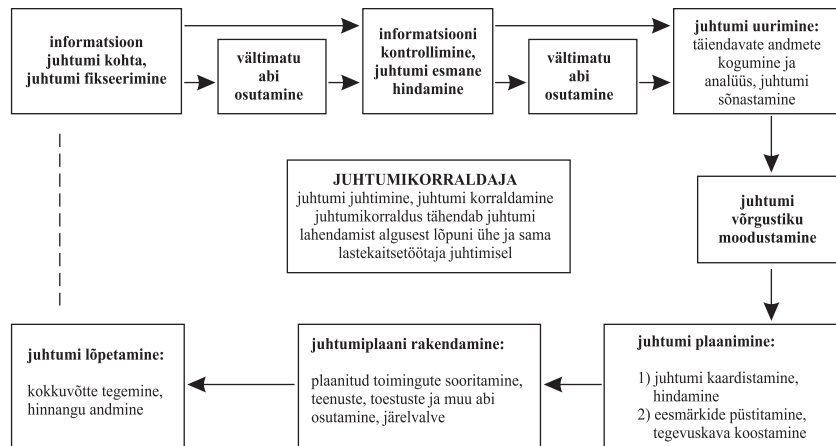
Lastekaitsetöö teostamiseks võtab omavalitsus tööle lastekaitsetöötajad või sotsiaaltöötajad. Konkreetse lastekaitsetöötaja kohustused sõltuvad omavalitsusest. Väiksemates omavalitsustes (laste koguarvuga kuni 1000) on palgal üks lastekaitsetöötaja, kellel tuleb täita kõiki eelpool loetletud funktsioone. Suuremates omavalitsustes võib olla mitu lastekaitsetöötajat ja neil võivad olla erinevad ülesanded. Näiteks üks tegeleb klientidega (vahetu klienditöö), teine ennetavate tegevuste planeerimise ja teenuste koordineerimisega (lastekaitsetöö korraldamine). Klienditöö jaotamine lastekaitsetöötajate vahel ei ole laste arvestades otstarbekas. Lapsele on kõige kasulikum, kui **kogu abistamisprotsessi vältel tegeleb lapsega üks ja sama töötaja**.

Lastekaitsetöös on kaks olulist printsiipi, mida tuleb järgida – **lapsekesksus ja perekesksus**. Neist esimene tähendab lapse vajaduste ja arvamusega arvestamist ja teine pere kui lapse loomuliku kasvukeskkonna väärtustamist ja toetamist. Lastesse ja peredesse suhtutakse kui partnereisse. Last puudutavate otsuste tegemisel lähtutakse ennekõike lapse huvidest.

Klienditöö ehk **juhtumitöö** (*case work*) tähendab juhtumipõhist lähenemist. Juhtumitöö sisaldab usaldussuhtel põhinevat vahetut kontakti lapse ja tema perekonnaga, nõustamist, nõupidamisi, kokkuleppeid, probleemide lahendamist, psühhosotsiaalset nõustamist (taastumisele ja iseseisvuse suurendamisele suunatud nõustamine, kliendi tugevate külgede rõhutamine), seadustest tulenevate vajalike meetmete rakendamist ja järelvalvet. Lähemalt juhtumitööst ehk klienditööst võib lugeda “Lastekaitse käsiraamatust” (Rääk 2003, 57-59).

Juhtumikorraldus (*case management*) on terviklik lähenemine lapse vajadustele, tema vajaduste hindamine ja rahuldamine kõige ratsionaalsemal ja mõjuvamal viisil. Eesmärk on parandada lapse ja perekonna toimetulekut ja selle kaudu nende üldist elukvaliteeti. Juhtumikorraldus tähendab juhtumi

lahendamist algusest lõpuni ühe ja sama lastekaitsetöötaja juhtimisel (vt joonis 3). Juhtumikorraldus eeldab lastekaitsetöötajalt nii kliendi- kui meeskonnatöö oskusi ja oskust siduda laps ja perekond neile vajalike teenustega, toetustega ning muu abiga.

Joonis 3. Juhtumikorraldus (Räak 2004).

Lastekaitsetöö iseloomust tulenevalt püstitatakse lastekaitsetöötajatele kõrged nõudmised hariduse, tööalaste oskuste ja isikuomaduste suhtes. **Lastekaitsetöötaja kui juhtumi eest vastutaja** peab suutma olukorda kontrollida, olema pädev ja julge otsustaja, enesekindel, oskama esitada õigeid küsimusi, uurida, analüüsida, üldistada ja olulist ebaolulisest eristada, olema võimeline kohanema uutes olukordades, töötama meeskonnas ja oskama seda juhtida. **Lastekaitsetöötaja kui juhtumi korraldaja** peab olema hea suhtleja, emotsionaalselt intelligentne ja äratama usaldust.

Heatahtlik suhtumine ja usalduslik kontakt loovad eeldused meeldivateks suheteks lapsega ja tema lähedastega ning motiveerivad neid koostööle. Motivatsiooni loomisele aitab kaasa:

- 1) rollide piiritlemine, st lapsele ja lapsevanemale nende õiguste ja kohustuste ning lastekaitsetöötaja õiguste ja kohustuste selgitamine;
- 2) reeglite tutvustamine kliendile, st kohtumiste ja informatsiooni vahetamise aja, koha ja viisi kindlaks määramine ning nendest kinnipidamine;
- 3) kliendile valikuvõimaluste andmine, iseotsustamise toetamine;

- 4) kokkulepetest kinnipidamine ja selle järjekindel nõudmine ka kliendilt.

Motivatsioon paneb lapse ja vanemad tegutsema suunas, mis aitab kaasa olukorra muutumisele. Kui lastekaitsetöötaja alahindab motiveerimise tähtsust, jäävad domineerima perekonda seni mõjutanud tegurid, mis viivad olukorra halvenemisele.

2.4.2. Juhtum ja selle fikseerimine

Juhtum lastekaitstes on olukord, kus lapse või pere toimetulek on häiritud ja olukorra muutmiseks on vaja sekkuda. Tööd juhtumiga alustatakse hetkest, mil lastekaitsetöötajani jõuab esmane informatsioon juhtumi kohta. Informatsioon abivajavast lapsest võib lastekaitsetöötajani jõuda juhtumiga seotud isikutelt või neilt, kes juhtumist teavad ja sellest räägivad või kirjutavad (näiteks meedias). Reageerida tuleb igasugusele informatsioonile, iga väide vajab kontrollimist. Lastekaitsetöötajal tuleb ka endal olla aktiivne informatsiooni hankimisel. Informatsiooni võimalikest abivajajatest saab koostööpartneritelt lasteasutustest, tervishoiuasutustest, laste-, noorte- ja usuorganisatsioonidelt, mittetulundusühingutelt jm.

Kõik juhtumid ei kuulu lastekaitsetöötaja töövaldkonda. Kui näiteks lapsega juhtub koolis midagi ebatavalist ja juhtum lahendatakse kooli ja lapse või kooli, lapse ja lapsevanemaga koostöös ning keegi osapooltest ja kõrvalistest isikutest ei vaja täiendavat abi, ei ole see juhtum lastekaitsetöötaja jaoks. Lastekaitsetöötajat informeeritakse siis, kui perekonnal ja koolil napib sisemisi ressursse tekkinud olukorra normaliseerimiseks või kui on tõenäoline, et laps vajab abi ka pärast konkreetset kooliga seotud sündmust.

Lastekaitsetöötaja, kes on saanud teate abivajavast lapsest, on kohustatud viivitamatult kasutusele võtma abinõud, kui olukord on lapse elule ja tervisele ohtlik või kui laps ise seab ennast ohtu. Muudel puhkudel tuleb juhtum töösse võtta nii kiiresti kui võimalik.

Lastekaitsetöötaja peab tegelema iga juhtumiga, mis leiab aset tema tööpiirkonnas. Kui abivajav laps või perekond kuulub elukohajärgselt teise piirkonda, tuleb korrektselt alustatud ja vormistatud juhtumitöö ametlikult üle anda lapse elukohajärgsele omavalitsusele. Kui laps vajab kohest ehk vältimatut abi, on informatsiooni edastamine vastutavale (lapse elukohajärgsele) lastekaitsetöötajale teisejärgulise tähtsusega. Esmane on abi

osutamine lapsele tema viibimiskohas. Edasise abi ja juhtumi üleandmise suhtes lepatakse kokku lapse vastutava lastekaitsetöötajaga.

Esmast **informatsiooni juhtumi kohta tuleb kontrollida**. Tavaliselt kontrollitakse kõigepealt lapse elukohaandmeid, et kindlaks teha juhtumi eest vastutaja. Sotsiaalregistrist saab teada, kas laps või perekond on varem vajanud sotsiaalabi. Kui lapsele on varem abi osutatud, tutvutakse tema toimikuga. Edasi kasutatakse juba teisi informatsiooni hankimise meetodeid, nagu küsitlus ja vaatlus. Lapse elukeskkonnaga tutvumiseks külastatakse lapse kodu, kooli, hoolekandeesutust jne.

Informatsiooni on kõige parem **koguda kindla plaani alusel**, et mitte unustada olulisi küsimusi. Tähtsad on andmed lapse vanuse, elukoha, vanemate, õdede-vennade ning teiste sugulaste ja hooldajate kohta. Vajalikud on ka andmed lapse tervisliku seisundi, käitumise, suhete ja lasteasutuses või koolis käimise kohta. Juhtumist täpsema pildi saamiseks kogutakse andmeid paljudest allikatest. Mida rohkem on informatsiooni erinevatelt inimestelt, seda kergem on olukorda mõista ja kaardistada. Erinevatest allikatest kogutud informatsiooni võrreldakse ja analüüsitakse. Tuleb arvestada, et juhtumiga seotud isikutel võib olla olukorrast ja selle põhjustest erinev arusaam.

Informatsiooni kontrollimise järel **antakse olukorrale hinnang ja otsustatakse juhtumi töösse jätmise või juhtumi lõpetamine** (kui probleeme ei ole või nende lahendamiseks ei vajata lastekaitsetöötaja abi). Juhtum jäetakse töösse, kui olukord, milles laps on, vajab lahendamist.

2.4.3. Juhtumi uurimine ja juhtumiga seotud võrgustiku moodustamine

Juhtumi uurimine tähendab juhtumiga seotud isikute kindlakstegemist, täiendavate andmete kogumist ja analüüsi, probleemide ja nende võimalike põhjuste kaardistamist. Juhtumi uurimiseks **kogutakse lapse ja tema probleemi kohta suulist ja kirjalikku** (sh ametlikud dokumendid) **informatsiooni** lapselt, hooldajatelt ja teistelt lapsega seotud isikutelt ja asutustelt.

Täiendava informatsiooni hankimiseks kasutatakse dokumente, küsitlust ja intervjuud. Küsitletakse kõiki, kes probleemiga on seotud või sellest teadlikud, intervjueeritakse aga üksnes neid, kellelt loodetakse saada olulist informatsiooni. Selleks et saada head tulemust intervjuerimisel, tuleb:

- 1) probleemi analüüsida ja mõelda, millist informatsiooni on olukorra lahendamiseks vaja;

- 2) mõelda, kellelt võiks vajalikku informatsiooni saada ja visandada intervjuu toimumise viis ja intervjuueeritavale esitatavad küsimused;
- 3) motiveerida intervjuueeritavat intervjuud andma, panna küsitletav intervjuust huvituma;
- 4) mõelda, kuidas intervjuueeritavaga kontakteeruda (telefoni teel, elektronpostiga, posti teel), kuidas põhjendada oma pöördumist, kuidas ja kus intervjuuerida (kummagi osapoolega seotud paik või neutraalne pind);
- 5) mõelda, kas piisab ühest intervjuust või tuleb intervjuuerida korduvalt (eelintervjuu ja intervjuu) ja kuidas tänada intervjuu eest.

Iga lapsega seotud probleemi puhul **tehakse kindlaks nende isikute ring, kes on probleemiga seotud**. Need on isikud, kes võivad olla probleemi põhjustajad; isikud, kes probleemiga otseselt või kaudselt kokku puutuvad ja isikud, kes ühel või teisel viisil on võimelised probleemi lahendama. Ülevaatlikkuse mõttes on hea kõik isikud kanda probleemide tabelisse (tabel 1).

Tabel 1. Probleemide tabel (Rääk 2004).

Probleemi kirjeldus	Probleemiga seotud isikud		
	Põhjustaja/põhjus	Seotud/tunnistaja	Lahendaja/abistaja
füüsiline vägivald lapse suhtes	kasuisa	kasuisa	kasuisa
		ema	ema
		poolõde	
		laps	
sügav vaesus perekonnas	kasuisa (ei tööta)	kasuisa	kasuisa
		ema	
		poolõde	
		laps	

On üsna loomulik, et üks ja sama isik võib korraga esineda kõigis tulpades. Näiteks lapsevanem võib ise olla probleemi tekitaja, ühtlasi puutub ta sellega ka kokku ja saab ise kaasa aidata probleemi lahendamisele. Nendest isikutest, kes tabelis esinevad mitu korda, sõltub olukorra muutumine kõige suuremal määral.

Lastekaitsetöötaja kui juhtumikorraldaja vastutab juhtumi korraldamise eest ja ühtlasi juhib juhtumit, kuid ilma abistava meeskonnata ta toime ei tule.

Lastekaitsetöötaja on see, kes **moodustab juhtumi võrgustiku** isikutest (lasteasutuse esindaja, hoolekandeaasutuse esindaja, isikud lapse sotsiaalsest võrgustikust, politsei esindaja jne), kes saavad kaasa aidata töös konkreetse juhtumiga.

Võrgustikku kutsutakse inimesed lapse ja teda kasvatavate isikute teadmisel ja nõusolekul. Laps ja teda kasvatavad isikud on võrdväärsed võrgustiku teiste liikmetega. Iga võrgustikuliige täidab temale pandud ülesandeid ja vastutab nende õigeaegse ning korrektse täitmise eest. Kõik võrgustikuliikmed annavad oma tegevusest aru, kõik muudatused tegevuses kinnitatakse ühiselt. Vajadusel täiendatakse võrgustikku uute liikmetega, näiteks teenuse osutajatega. Kui võrgustikus ei ole kokku lepitud teisiti, juhib võrgustiku tööd lastekaitsetöötaja, kes ühtlasi jälgib, et alati seataks esikohale lapse huvid ja et lapse õigused oleks kaitstud.

2.4.4. Juhtumi plaanimine

Juhtumi plaanimine sünnib koostöös juhtumi võrgustikku kuuluvate isikutega. Tänu targalt valitud isikutele, kes moodustavad juhtumi võrgustiku ja võrgustikuliikmete heale koostööle valmib juhtumiplaan, mille rakendumine aitab kaasa lapse ja perekonna toimetuleku paranemisele või stabiliseerumisele. Kõige olulisem roll juhtumiplaani koostamisel on isikutel, kes on juhtumiga vahetult seotud ja kellest olukorra lahendamine kõige enam sõltub (vanemad, laps jt).

Juhtumiplaanis on kirjas terviklik hinnang lapse ja pere olukorrale, eesmärgid, milleni tahetakse jõuda **ning tegevuskava** nende realiseerimiseks.

Juhtumiplaan tehakse:

- 1) kui olukord vajab muutmist (näiteks perekonna kriisist väljatoomiseks);
- 2) kui olukorda on tarvis hoida stabiilsena (näiteks perekonna kriisi sattumise ärahoidmiseks).

Asendushooldusel olevale lapsele tehakse täiendavalt asendushooldusel oleva **lapse arengukava**, mis oma ülesehituselt **sarnaneb juhtumiplaaniga**.

Hindamine algab koos juhtumi uurimisega. **Hindamise käigus kaardistatakse olukord:** analüüsitakse nii sihikindlalt kogutud kui ka planeerimatult kogunenud informatsiooni juhtumi kohta; sõnastatakse probleemid, tehakse kindlaks riskitegurid ja võimalikud ohud. Probleemide hindamisel pööratakse tähelepanu nende sügavusele, peamistele põhjustele ja võimalikele ohtudele,

mis tulenevad mingi tegevuse jätkamisest või tegevusetusest. Hindamise eesmärk on välja selgitada, missugused muutused on vajalikud, tegurid, mis võivad olukorda halvendada ja ressursid soovitud muutuste esilekutsumiseks.

Hindamine tähendab lapse ja pere vajaduste analüüsimist erinevates eluvaldkondades ja ajas. Hinnatakse ohte, mis tulenevad lapsest endast, perekonnast ja ümbritsevast keskkonnast. Hindamise käigus on oluline pöörata tähelepanu lapse ja tema elukeskkonna tugevatele külgedele, sisemistele ressurssidele ja senistele õnnestumistele. Probleemide lahendamisele aitab kaasa positiivse rõhutamine ja seni õnnestunud meetodite kasutamine. Hindamisel tuleb võrrelda praegust olukorda varasemaga. Minevikust võib leida positiivseid näiteid, millele tugineda.

Hindamisel on abiks lapse võrgustikukaart, ökokaart, genogramm, iseloomustus, mitmesugused ametlikud teatised jms. Lastekaitsetöötajal on alati võimalus hankida täiendavat infot spetsialistidelt nii lapse kui pere kohta. **Hindamine on pidev protsess.** Täiendav informatsioon analüüsitakse, salvestatakse, vajadusel koostatakse uus olukorra kirjeldus. Muutunud olukorras kujunevad uued eesmärgid ja muudetakse tegevuskava.

Püstitatud eesmärgid teenivad kas kujunenud olukorra muutmist või olukorra stabiilsena hoidmist sõltuvalt sellest, mis põhjustel juhtumiplaan koostati. **Eesmärkide püstitamisel keskendutakse lapse vajaduste rahuldamisele.** Eesmärgid seatakse pikemaks ja lühemaks ajaperioodiks. Näiteks kaugem eesmärk lapse jaoks võib olla klassi lõpetamine, lähim eesmärk lõpetada käesolev õppeveerand vähemalt rahuldavate hinnetega. Pikaajalised eesmärgid võib omakorda jagada põhieesmärkideks ja alaeesmärkideks. Põhieesmärk on näiteks perekonna elukvaliteedi paranemine, alaeesmärgid majandusliku kindlustatuse saavutamine ja omavaheliste suhete paranemine.

Juhtumiplaanis kirja pandud **eesmärgid peavad olema realistlikud**, nende saavutamiseks seatud ülesanded ning täitmiseks ettenähtud aeg osapooltele jõukohased, motiveerivad ning lähtuma lapse ja pere vajadustest. Arvestada tuleb lapse vanust, tervislikku seisundit, võimalikku ohtu lapse tervisele ja arengule, st arvestada tuleb kõiki riskitegureid.

Eesmärgi saavutamiseks koostatakse tegevuskava. **Tegevuskavas kajastuvad kõik riskide maandamiseks vajalikud tegevused**, so tegevused, mis vähendavad riskide avaldumise tõenäosust või riski avaldumisel selle kahjulikku mõju. Tegevuskava võib sisaldada väiksemaid alalõike või osi. Need on vajalikud siis, kui tahetakse tegevust jaotada etappideks või rõhutada tegevust mõnes valdkonnas (näiteks tervise tugevdamisel, tõrjutuse

vähendamisel, käitumisprobleemide leevendamisel, majanduslike raskuste ületamisel jms).

Tegevuskavas kirjeldatakse võimalikke ohte, mis takistavad eesmärgini jõudmist; määratakse kindlaks toimingute ajalised piirid, nende eest vastutajad ning aeg ja viis, millal ja kuidas antakse tagasisidet ja millal toimub uus hindamine; nähakse ette tegevused lapsele, vanematele ja vajadusel ka teistele isikutele (ametnikele, teenuse osutajatele).

Juhtumiplaani koostamisel on lapsel ja perel täita oluline roll. Lapse ja pereliikmete koostöösoovist ja valmisolekust muutusteks sõltub hindamise adekvaatsus ja realselt täidetava tegevuskava valmimine. Hea ja usalduslik kontakt perekonnaga aitab kaasa sellele, et laps ja vanemad tahavad sõnastada oma probleemi ja vajadused, näha ohtusid ning leida sisemisi ressursse olukorra muutmiseks.

2.4.5. Juhtumiplaani rakendamine ja teenustega sidumine

Riskijuhtimisega viiakse võimalikud ohud tasemele, mis tagab lapsele ja perekonnale vähemalt rahuldava toimetuleku. Riskide nimekirja vaadatakse regulaarselt üle selleks, et vajadusel anda uusi hinnanguid, muuta või välja lülitada olemasolevaid. Vajadusel täiendatakse riskide nimekirja ka jooksvalt, s.o väljaspool kokkulepitud aega.

Lastekaitsetöötaja jälgib juhtumiplaani rakendamist. Kõik, mis tegevuskavas on kirjas, tuleb vastutavatel isikutel õigeaegselt ja nõutud viisil täita. Lastekaitsetöötaja määrab tagasiside andmise viisi ja tähtaja ning tagasisidet andvate isikute kohustused ja õigused tegevuse sooritamisel. Tulemustest antakse teada kõigile võrgustikuliikmetele.

Tegevuskavas ette nähtud aruandmise päevad (ka koosolekud) ja nende eest vastutavad isikud on kasulik märkida töökalendrisse, et mitte unustada nende isikutega ühendust võtta juhul, kui nad ise seda ei tee. Eriti suurt tähelepanu vajavad laps ja perekond. Ülesannete täitmine nõuab neilt tavaliselt suurt pingutust, ahvatlus jätta need täitmata on väga suur. Kui lastekaitsetöötaja ülesannete täitmist ei kontrolli, kulgeb juhtum omasoodu ja kindlasti mitte soovitud suunas. Kord käest lastud juhtumit on aga raske uuesti arendama hakata, sest lastekaitsetöötaja on perekonna silmis kaotanud autoriteedi ja usalduse.

Juhtumiplaanis on kirjas lapse ja pere poolt kasutatavad teenused. **Teenused toetavad püstitatud eesmärkideni jõudmist.** Ühtlasi aitavad teenused vähendada lapse sotsiaalset tõrjutust ja avardada tema võimalusi ühiskonna ressursside, sh teenuste kasutamisel ning taastada või tugevdada last ümbritsevat sotsiaalset võrgustikku. Eesmärk on koondada lapse ümber talle vajalikud teenused, nii üldised avalikud, seostavad, toetavad kui ka eriteenused.

Lapsel ja tema vanematel või hooldajatel on ilma kõrvalise abita raske orienteeruda pakutavates teenustes. Lastekaitsetöötaja ülesanne on aidata lapse vajadustest lähtudes leida talle sobivaimad abistamisvõimalused, koordineerida teenuste kombineeritud osutamist ning teenuse osutajate omavahelist koostööd. **Teenustega seostamine** tähendab sobivate teenuste ülesotsimist, nende kohandamist lapse vajadustele, lapse ja teenuseosutaja kokkuviiimist ja teenuse sobitamisele kaasaaitamist.

Selleks, et kindlustada laps talle vajalike teenustega, peab:

- 1) kohalik omavalitsus pakkuma (ostma või ise osutama) vähemalt minimaalset teenuste paketti, mis võimaldab rahuldada laste vajadusi;
- 2) lastekaitsetöötaja hästi teadma teenuste sisu ja oskama valida ning kohandada lapse jaoks sobivamaid, oskama üles leida vajalikku infot, seda analüüsida ja kasutada;
- 3) lastekaitsetöötaja võtma ühendust teenuse osutajaga ja selgitama välja teenuse osutamise võimalused ja tingimused konkreetse lapse jaoks;
- 4) nii lastekaitsetöötaja kui ka teenuse osutaja järgima põhimõtet, et last aidates tuleb toetada ja nõustada (suunata teenustele või täiskasvanutega tegeleva sotsiaaltöötaja juurde) ka tema vanemaid, eestkostjaid, hooldajaid, kasvatajaid;
- 5) lastekaitsetöötaja selgitama lapsele ja tema vanematele (hooldajatele) teenuse sisu ja tähtsust lapse jaoks, looma lapsel positiivse meelestatuse teenuse kasutamiseks, toetama ja nõustama teda;
- 6) lastekaitsetöötaja tunnetama vastutust lapse ja teenuseosutaja kokkuviiimise ees, osalema kokkulepete sõlmimisel teenuse osutaja ja lapse ning hooldaja vahel, olema regulaarselt ühenduses nii lapse kui teenuse osutajaga ja omama ülevaadet sellest, kas ja kuidas teenus lapse vajadusi rahuldab, sekkuma koheselt kui on tarvis teha muudatusi teenuse osutamisel või teiste teenustega kombineerimisel või asendamisel;
- 7) lastekaitsetöötaja oskama moodustada tugivõrgustikku (sotsiaalne ja ametnike võrgustik) ja seda töös hoida;
- 8) lastekaitsetöötaja oskama töötada dokumentidega, neid vormistada, säilitada, edastada; oskama koguda andmeid, neid kasutada ja säilitada;

- 9) lastekaitsetöötaja olema suhetes teiste ametnike ja teenuse osutajatega iseseisev, tegutsema paindlikult, kuid mitte laskuma eraviisilistesse suhetesse lapse ja tema vanematega.

Otsene kontakt teenuse osutajaga on vältimatu. Kui lastekaitsetöötaja ei ole kursis teenuse osutamise tingimustega, võib kujuneda vale arusaam teenuse osutajast. Teenuse osutajat võidakse kas ala- või ülehinnata ja sellega luuakse juba eos takistused koostööks.

Teenuste kasutamisel tuleb arvestada:

- 1) ükski teenus ei avalda positiivset mõju üleöö, selleks tuleb varuda kannatust;
- 2) teenuse osutamise käigus võib selguda, et valitud teenus ei täida oma eesmärgi ega vasta lapse vajadustele ning tuleb teha muudatusi tegevusplaanis;
- 3) teenuse osutamisel võib esineda tagasilööke, laps võib loobuda, lapse olukord võib ootamatult halveneda;
- 4) lapse jaoks kaalukaid otsuseid tehakse ühiselt: lastekaitsetöötaja – laps – teenuse osutaja. Vastasel korral kaob usaldus osapoolte vahel ja laps võib olukorra ärakasutamisega ennast kahjustada.

Lastekaitsetöötaja ülesanne on ette näha ja ületada teenuste osutamisel tekkivaid tõkkeid, **säilitada teenuste järjepidevus.** Juhtumikorralduses on lastekaitsetöötaja, laps ja tema vanemad või eestkostja partnerid. Lastekaitsetöötajal on õigus suunata ja nõustada, lapsevanemal õigus otsustada millal, kas ja kuidas laps ja ta ise teenust kasutab. Vanemliku hoolitsuseta lapse eest, kellele eestkostet ei ole määratud, vastutab eestkosteasutus.

Last ja teda kasvatavaid ja hooldavaid isikuid tuleb osata motiveerida teenuseid kasutama ja seeläbi olukorda või iseennast muutma. **Motiveerimisprotsess on pidev** ja selle eelduseks on usalduslikud suhted lapse ja lastekaitsetöötaja vahel, selged rollid, piirid ja reeglid, mõlemapoolne vastutuse tunnetamine, informatsiooni vahetamine ja õigeaegne kontroll lastekaitsetöötaja poolt.

Teenuste pakkumisel eelistatakse neid, mis võimaldavad lapsel elada talle harjumuslikus keskkonnas. Lapse toimetuleku paranemist soodustab positiivne ja toetav keskkond ning usalduslikud suhted. Iga keskkonna muutus tekitab stressi ja seega tuleb alati, kui tekib küsimus lapse ümberpaigutamisest, põhjalikult kaaluda ümberpaigutuse võimalikke plusse ja miinuseid ning alles seejärel otsustada.

2.4.6. Juhtumi lõpetamine ja hinnang tehtud tööle

Lastekaitsetöötaja ülesanne juhtumikorraldajana on aidata lapsel toime tulla igapäevaeluga, toetada lapse arengut, aidata ületada raskusi. Kui laps ja perekond on piisavalt iseseisvad (tugevad), lõpetatakse teenuse osutamine, kuid kontrolliv järelvalve (monitooring) ja nõustamine peavad mõneks ajaks jääma, et vajadusel õigeaegselt sekkuda. Monitooringu üks osa on kohtumised lapse juures kodus või lastekodus, neutraalsel pinnal, harvemini ametiasutustes või hoolekandeesutuses. Kõigist toimingutest ja muutustest tegevuste planeerimises teavitatakse last ja perekonda, töö tulemuslikkust hinnatakse ja töö lõpetamine otsustatakse ühiselt.

Juhtum lõpetatakse, kui püstitatud eesmärgid on saavutatud ja uusi eesmärke ei püstitata või kui juhtumiga ei ole objektiivsetel põhjustel võimalik enam edasi töötada (perekond lahkub lastekaitsetöötaja tööpiirkonnast). **Juhtumi lõpetamisel** tehakse juhtumi võrgustikuga **kokkuvõtted tööst ja** antakse sellele **hinnang**.

Töö tulemuslikkuse näitajad on:

- püstitatud eesmärkide saavutamine ja selleks kulunud aeg;
- hindamiste arv ja juhtumiplaanis tehtud muudatuste hulk;
- kasutatud teenused ja saadud toetused (ka rahalises väljenduses);
- erinevate ametkondade pingutused;
- lapses toimunud muutused;
- muutused ühiskonna suhtumises.

Mitterahuldavad tulemused juhtumikorralduses võivad tuleneda:

- liiga suurest klientide arvust (optimaalne oleks 5-15 aktiivset juhtumit ühele lastekaitsetöötajale korraga);
- liigsest kiirustamisest, mis on ajendatud soovist saavutada kiiresti häid tulemusi;
- sobivate teenuste puudumisest ja ebasobiva teenuse pakkumisest;
- võrgustiku alahindamisest või oskamatuses teha võrgustikutööd;
- vastutuse puudumisest, raskuste kartusest;
- meeskonna toetuse puudumisest;
- vajalike spetsialistide (näiteks juristi) nõuannete ja supervisiooni vähesusest või selle puudumisest.

Juhtumid võib töö mahu ja intensiivsuse järgi jagada kolme rühma:

1. Juhtumid, mis suletakse enne juhtumi plaanimist. Need on juhtumid, mis ei kuulu lastekaitsetöötaja töövaldkonda või tema tööpiirkonda.

2. Juhtumid, millega töötatakse lühikest aega (päevi, nädalaid ja kuid), kuid intensiivselt (näiteks vaidlused lapse elukoha määramise üle, lapse või perekonna konkreetse probleemi lahendamine).
3. Juhtumid, millega töötatakse aastaid, kuid üldiselt mitte väga intensiivselt (näiteks asendushooldusel olevate laste juhtumid, riskiperede juhtumid).

Kaks esimest rühma on **aktiivsed juhtumid**. Tuginedes Tallinna lastekaitsetöö kogemustele, ei tohiks korraga töös olevate aktiivsete juhtumite arv ühe lastekaitsetöötaja kohta ületada kahtekümnet juhtumit. Vastasel korral kannatab töö kvaliteet.

Kolmas rühm juhtumeid on **passiivsed juhtumid**. Neid võib töös olla korraga kümneid. Passiivsed on juhtumid, kus olukord on normaliseerunud, ei nõua sekkumist ja vajab ainult jälgimist varem kokkulepitud graafiku alusel. Jälgimisele kuuluvad näiteks kriisist väljunud pered ja asendushooldusel olevad lapsed. Kõik passiivsed juhtumid on millalgi olnud aktiivsed. Seetõttu tuleb alati arvestada võimalusega, et passiivne juhtum võib taas muutuda aktiivseks ja vajada mingi aja jooksul tavalisest suuremat tähelepanu ning rohkem tööd.

3. LASTEKAITSETÖÖTAJA TÖÖVALDKONNAD JA NÕUDED LASTEKAITSETÖÖ KORRALDUSELE

3.1. Infovahetus lastekaitsetöös

3.1.1. Informeerimise ja informeerituse vajalikkusest

Laste ja perede informeerimine on tähtis mitmel põhjusel.

Esiteks, **mida rohkem on inimestel informatsiooni teenuste ja toetuste kohta, seda parem on nende suhtumine teenuse osutajatesse** ja seda rohkem on nad rahul kohaliku omavalitsusega. Hoolekandeteenuseid tarbib väike osa elanikkonnast. See osa on ka kõige kompetentsem hinnangu andja. Suurem osa elanikkonnast, kes teenuseid ei tarbi, usub pigem, et hoolekandeteenuseid ei olegi või et kõik, kes teenust vajavad, neid niikuinii ei saa. Seetõttu on elanikkonna laiem informeerimine kohalikus omavalitsuses väga oluline.

Teiseks, **kõik pered peavad vajadusel abi saama**. Igas kohalikus omavalitsuses on hoolekandeosakondadel väljakujunenud nn püsiklientuur. Paljud pered on harjunud abi saama ja ei oskagi oma elu ilma sotsiaaltoetusteta ette kujutada. Kogu ressurss jaotatakse väikese arvu perede vahel süvendades

sel moel veelgi perede abitust. Samas on peresid, kes vajaksid kriisiolukorrast väljatulemiseks toetust kord või kaks, kuid ei tea, et abi on võimalik saada.

Kolmandaks, **mida paremini on elanikkond informeeritud, seda vähem on valehäbi** abi taotlemisel ja seda paremini mõistetakse neid, kes sotsiaaltoetusi ja -teenuseid kasutavad. Eriti kui informeerimisel järgitakse põhimõtet – hoolekanne ei tähenda ainult toetuste ja muu sotsiaalabi andmist vaid ka teenuseid, mis aitavad igapäevaelus paremini toime tulla või ületada ajutisi raskusi. Tähtis on rõhutada ka seda, et kohalik omavalitsus ei toeta ainult toimetulekuraskustes peresid. Kõiki lastega peresid võidakse toetada näiteks beebipakiga, sünnitoetusega, koolitoetusega, soodus- või tasuta sõiduga ühistranspordis jne. Oleme harjunud sellega, et tavaliselt saavad pered sotsiaalteenused kätte ilma nende eest tasumata. Kuid on hoolekandeteenuseid (koduhooldus, lapse ajutine hooldamine päevakeskuses jms), mida võiks vajada ka need pered, kes on suutelised teenuse eest maksma.

Neljandaks, **need, kes praegu abi ei vaja, võivad seda millalgi vajama hakata**. Keegi meist ei oska ette näha, mida tulevik tuua võib. Seetõttu on hea kui kõik teavad vähemalt sedagi, et hoolekandesüsteem on olemas ja kelle poole hättasattumise korral pöörduda.

Lastega pered vajavad mitmesugust informatsiooni. Inimesed tahavad teada, milliseid toetusi on võimalik saada, milliseid neist makstakse riigiasutuste poolt ja milliseid kohaliku omavalitsuse eelarvest ning milliste asutuste kaudu üht või teist toetust taotleda või lähemat infot küsida. Informatsiooni tahetakse saada laste ja vanemate õiguste kohta, eestkoste ja lapsendamise kohta. Huvi tuntakse erinevate teenuste ja nende saamisvõimaluste kohta. Lastekaitsetöötajalt küsitakse ka kuidas saaks tasuta õigusabi, kuhu pöörduda kui on vaja psühholoogilist nõustamist, abi kasvatusküsimustes, suhtlemisraskuste ning sõltuvusprobleemide ja psüühikahäirete korral. Teavet tahetakse laste hooldamise (perekool, beebikool, mängurühmad, kursused vanematele, päevakeskused, päevahoid) ja põetuse küsimustes. Informatsiooni tuleb jagada ka koolieelsete lasteasutuste, erikoolide, eriklasside, õhtu- ning ametikoolide ja vabaaja veetmise võimaluste (huvikoolid, huviringid, spordikoolid, spordiringid, noortekeskused, laagrid). Küsitakse kuidas saada logopeedilist abi, kutsenõustamist, kelle poole pöörduda laste seksuaalküsimustes jne. Puudega laste pered tunnevad lisaks huvi transpordi, abivahendite ja nende soodustingimustel saamise vastu. Häta sattunud pered vajavad vältimatult abi korras riide- ja toiduabi ning peavarju.

Alati on võimalik inimene info saamiseks edasi suunata pädevama töötaja juurde. Klientide parema teenindamise huvides on siiski mõistlik vähemalt

püüda neid ise nõustada ja mitte panna inimesi pendeldama erinevate instantside vahet. Nõustamise käigus ilmneb sageli ka, et inimene ei tea täpselt, mida ta nimelt tahab ja tegelikult on pöördunud oma mure või huviga kõige õigemasse kohta.

Informeerimise viise on mitmeid. Informatsiooni antakse telefoni ja kirja teel, elektronpostiga, interneti vahendusel, infovoldikute ja buklettide levitamise, ajakirjanduse ja teiste meediakanalite kaudu. Elanikkonnale mõeldud informatsiooni saab välja panna hoolekandeosakonna stendile või muuta see kättesaadavaks linna- või vallavalitsuse infopunktis. Lastekaitse- ja hoolekandealast teavet levitatakse koolis lastevanemate koosolekutel, kõikvõimalikel koolitustel ja teabepäevadel, konverentsidel, messidel.

2005. aastal käivitatakse Tallinnas laste abi- ja infotelefon, millele saab helistada lühinumbril 1345. Kõne vastuvõttev dispetšer ühendab helistaja asutusega, kes on pädev andma soovitud informatsiooni või abi. Kuna dispetšeri käsutuses on üsna suur infopank, saab ta ka ise anda asjakohast informatsiooni või soovitud kontaktandmeid. Kui selline teenus ennast õigustab, laieneb selle kasutamise võimalus üle Eesti.

Millist infot ja mil moel levitada, sõltub kohaliku omavalitsuse võimalustest ja sellest, kellele informatsioon on mõeldud. **Edastatav informatsioon peab olema arusaadav, üheselt mõistetav ja konkreetne.** Info kirjalikul edastamisel tuleb lisada infoallikas ja kontakttelefon, et inimestel oleks võimalik saada täiendavat infot või selgitusi. Neis piirkondades, kus elanikkonnas on märkimisväärselt palju venekeelseid elanikke, peab informatsiooni levitama ka vene keeles. Praktika näitab, et just vene keelt kõnelev elanikkond moodustab nendes piirkondades põhilise osa abivajajatest. Üks põhjus, miks inimesed toimetulekuraskustesse satuvad, ongi keeleprobleem.

Avaliku teabe seadusest tulenevalt tuleb kohalikul omavalitsusel avaldada elanikkonnale teadmiseks muuhulgas andmed kohaliku omavalitsuse asutuse tellitud uurimuste ja analüüside kohta; muudatustest kohaliku omavalitsuse asutuste töös ja ülesannetes, mis on seotud inimeste teenindamisega; andmed kohaliku omavalitsuse asutuste juhtide vastuvõtuaegade kohta; andmed üldkasutatavate teenuste osutamisest; muudatustest teenuste osutamise tingimustes ja hindades enne muudatuste rakendamist.

Info valdamine soodustab koostööd ja aitab kaasa juhtumite lahendamisele. Hästi informeeritud lastekaitsetöötajal on kergem nõustada, leida uusi võimalikke koostööpartnerid, kes saaksid olla abiks ka juhtumitöös.

Vahel kurdavad lastekaitsetöötajad informatsiooni vähesuse või puudumise üle. Tegelikult ei ole informatsiooni vähe, seda on pigem liiga palju. Probleemiks on aga õigete valikute tegemine ja usaldusväärse informatsiooni eristamine infomürast.

Vajalikku informatsiooni tuleb otsida. Infopanga koostamist võib alustada valikuta info kogumisega ehk kogumisega igaks juhuks. Olulise ja vajaliku äratundmise oskus kujuneb aja jooksul. Juba informatsiooni kogumise ajal alustatakse selle analüüsimisega. Kõrvale jäetakse mittekohased andmed, alles jäävad andmed aga süstematiseeritakse teemade ja alateemade kaupa. Siis on näha hästi näha, millist informatsiooni napib. Puuduva info saamiseks tuleb infot teadlikult ja pidevalt edasi koguda. Selleks peab mõtlema, mida oleks vaja teada ja millisest allikast võiks usaldusväärset teavet saada. Kui info on saadud ametlikke kanaleid pidi, siis saab teda usaldada. Internetist ja meediast kogutud kontrollimata edastada ei maksa. Kogutud informatsioon tuleb aeg-ajalt üle vaadata, vananenud välja visata ja uuega asendada, muutunud parandada.

3.1.2. Teabevahetus

Ametlik infovahetus on reguleeritud avaldustele vastamise seadusega ja avaliku teabe seadusega. Üldnõuded dokumentide vormistamisele on esitatud asjaajamiskorra ühtsetes alustes. Dokumendi tekst peab olema täpne, keelelt ja stiililt korrektne, üheselt arusaadav ja võimalikult lühike. Üldjuhul käsitleb dokument ühte teemat. Eestikeelne dokument peab vastama eesti kirjakeele normidele. Kirjad vormistatakse dokumendiblankidel. Teabevahetusel tuleb lisaks eelpoolnimetatud õigusaktidele lähtuda veel asutuse juhi poolt kehtestatud asjaajamiskorrast.

Avaldustele vastamise seaduse järgi ollakse kohalikus omavalitsuses kohustatud registreerima ja kirjalikult vastama kõigile märgukirjadele ja avaldustele ühe kuu jooksul avalduse või märgukirja saabumisest. **Märgukirja või avalduse läbivaatamisel** on õigus vajaduse korral **kontrollida olukorda kohapeal**. Täiendava uurimise korral võib vastamise tähtaega pikendada kuni kahe kuuni. Tähtaja pikendamisel tuleb sellest avaldajat kirjalikult teavitada. Kui avaldusele vastamine ei kuulu avalduse saanu pädevusse, tuleb avaldus edastada viie päeva jooksul kuuluvuse järgi. Lastekaitsetöötajatele vastamiseks antud avaldused eeldavad tavaliselt analüüsimist, täiendava teabe kogumist ja dokumenteerimist. Selleks, et avaldus saaks õigeaegselt vastatud, ei tohiks andmete kogumise ja analüüsisega viivitada.

Nii asutused kui üksikisikud võivad kohaliku omavalitsuse poole pöörduda ka teabenõudega. **Teabenõue** võib olla esitatud kirjalikult või suuliselt. Kui taotletakse teavet, milles sisalduvad taotleja või kolmandate isikute delikaatsed või eraelulised isikuandmed, tuleb teabenõudjalt küsida teabele juurdepääsu alust ja eesmärki ning isikut tõendavat dokumenti. Teabenõue täidetakse hiljemalt viie tööpäeva jooksul. Kui teabevaldajal on vaja teabenõuet täpsustada või kui teabe väljaselgitamine on aeganõudev, võib ta teabenõude täitmise tähtaega pikendada kuni 15 tööpäevani. Tähtaja pikendamisest tuleb teabenõudjat teavitada viie tööpäeva jooksul. Kui teabenõue täidetakse viivitamatult, ei pea teda registreerima. Teave väljastatakse teabenõudja poolt soovitud viisil kas suuliselt, posti, faksi või elektronposti teel.

Tabel 2. Nõuded märgukirjale ja teabenõudele (Rääk 2004).

Märgukirjas või avalduses peab olema	Teabenõudes peab olema
1. riigiasutuse või kohaliku omavalitsuse nimetus, kuhu märgukiri või avaldus on adresseeritud;	1. teabenõudja ees- ja perekonnanimi;
2. avaldaja nimi, juriidilise isiku nimetus, elu- või asukoht (postiaadress);	2. asutuse või juriidilise isiku nimel esitatava teabenõude puhul juriidilise isiku nimi või asutuse nimetus;
3. märgukirjas esitatava informatsiooni, kaebuse või ettepaneku sisu ja seda põhjustavad asjaolud;	3. teabenõudja sideandmed (posti- või elektronpostiaadress või faksi- või telefoninumber), mille kaudu teabevaldaja saaks teabe väljastada või teabenõudjaga ühendust võtta;
4. avalduses esitatava pöördumise või taotluse selgelt väljendatud sisu;	4. taotletava teabe sisu või dokumendi liik, nimetus ja sisu või teabenõudjale teada olevad dokumendirekviisid;
5. võimalusel märgu kirja või avaldust kinnitavad dokumendid.	5. taotletav teabenõude täitmise viis.

Tabelist 2 on näha, millised nõuded esitatakse märgukirjale ja teabenõudele. Kui avaldus, märgukiri või teabenõue ei ole korrektselt vormistatud, ei ole ka kohustust sellele vastata. Siinkohal tuleb siiski arvestada sellega, et inimene ei tohi jääda talle vajalikust abist ilma ainuüksi sellepärast, et tema esitatud avaldus ei ole nõuetekohaselt vormistatud.

Teavet, mille suhtes kehtivad juurdepääsupiirangud ja millele teabenõudjal ei ole juurdepääsuõigust, väljastada ei tohi. **Piiratud juurdepääsuga teave** on teave, millele juurdepääs on seadusega kehtestatud korras piiratud. Lisaks seadusega kehtestatud juurdepääsupiirangule võib ka asutuse juht kehtestada teabele juurdepääsupiirangu, tunnistades teabe asutusesiseseks kasutamiseks. See võib olla teave, mis sisaldab eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid ja

teave, mis sisaldab isikuandmeid ja mille avaldamine kahjustaks oluliselt andmesubjekti eraelu puutumast.

Delikaatsed isikuandmed on:

- poliitilisi vaateid, usulisi ja maailmavaatelisi veendumusi kirjeldavad andmed, välja arvatud andmed seadusega ettenähtud korras registreeritud eraõiguslike juriidiliste isikute liikmeks olemise kohta;
- etnilist päritolu või rassilist kuuluvust kirjeldavad andmed;
- andmed isiku tervisliku seisundi ja seksuaalelu kohta;
- kriminaalmenetluses või muus õiguserikkumise väljaselgitamise menetluses kogutav teave enne avalikku kohtuistungit või otsuse langetamist õiguserikkumise asjas või juhul, kui see on vajalik kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu, tunnistaja või õigusemõistmise huvid.

Muud eraelulised isikuandmed on:

- perekonnaelu üksikasju kirjeldavad andmed;
- sotsiaalabi või sotsiaalteenuste osutamise taotlemist kirjeldavad andmed;
- isiksuseomadusi, võimeid või muid isiku iseloomuomadusi kirjeldavad andmed;
- isiku vaimseid või füüsilisi kannatusi kirjeldavad andmed;
- isiku kohta maksustamisega kogutud teave, välja arvatud teave maksuvõlgnevuste kohta.

Eraelulistele isikuandmetele juurdepääsu reguleerib isikuandmete kaitse seadus. Füüsilisest isikust teabenõudjale tuleb tagada juurdepääs tema kohta kogutud teabele ja dokumentidele, välja arvatud järgmistel juhtudel:

- alaealisele, kui see kahjustaks lapse põlvnemise saladust;
- kui see takistaks kuriteo tõkestamist, kurjategija tabamist või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamist;
- kui juurdepääsu piiramine on vajalik teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks;
- välismaalasele, kui teave on kogutud riikliku julgeoleku huvides.

Eraelulisi isikuandmeid sisaldavale teabele on juurdepääsuõigus teistel isikutel järgmistel juhtudel (välja arvatud, kui teabe väljastamine takistab kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamist):

- alaealise andmetele tema vanemal või eestkostjal;
- teovõimetu isiku eestkostjal;
- kui isik on andnud selliseks juurdepääsuks loa;

- riigi või kohaliku omavalitsuse ametnikul üksnes oma ametiülesannete täitmiseks;
- sotsiaal-, tervishoiu- või haridusteenust osutaval eraõigusliku juriidilise isiku töötajal või füüsilisest isikust ettevõtjal üksnes ulatuses, mis on vajalik nende teenuste osutamiseks.

Delikaatsete ja eraeluliste isikuandmete edastamine või nendele juurdepääsu võimaldamine kolmandale isikule ilma isiku nõusolekuta on lubatud ainult isiku või muu isiku elu, tervise ja vabaduse kaitseks.

Eraelulisi isikuandmeid sisaldavale teabele kehtib juurdepääsupiirang selle saamisest või dokumenteerimisest alates 75 aastat või isiku surmast alates 30 aastat või kui surma ei ole võimalik tuvastada, siis 110 aastat alates isiku sünnist. Asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud isikuandmeid sisaldavale teabele kehtib juurdepääsupiirang selle saamisest või dokumenteerimisest alates 75 aastat või isiku surmast alates 30 aastat, või kui surma ei ole võimalik tuvastada, siis 110 aastat alates isiku sünnist.

Informatsiooni vahetamine asutuste ja töötajate vahel sõltub sellest, kas tegemist on ametliku või mitteametliku informatsiooniga ja kas informeerimisega ja informatsiooni hankimisega kiirustatakse või mitte. Ametlikku kirjavahetust kasutatakse siis, kui see on põhjendatud. **Informatsiooni hankimine ja vahendamine juhtumite käsitlemiseks** lastekaitsetöötajate ja võrgustiku vahel võiks olla mitteametlik. Juhtumitöös on vaja kerge vaevaga ja kiiresti kätte saada maksimaalne hulk informatsiooni. Seda kirja teel taotlema hakata ei tule juhtumi lahendamisele kasuks. Näiteks varjupaika saabunud lapsest teavitatakse esmalt telefoni teel ja alles seejärel kirja või faksi tee.. selleks, et teada saada, kas ja kuidas lapsel koolis läheb, ei ole tarvis kooli poole ametliku kirjaga pöörduda jne. Loomulikult tuleb isiku kohta info saamisel ja jagamisel järgida konfidentsiaalsuse nõuet.

3.2. Erivajadustega laste ja perede andmekogu pidamine

3.2.1. Andmekogu pidamise üldalused

Riik ja kohalik omavalitsus võivad nende peetavates andmekogudes töödelda oma seadusekohaste ülesannete täitmiseks vajalikke andmeid, mille töötlemine on ette nähtud seadustes või seaduse alusel vastuvõetud õigusaktides. Andmekogu valdamise, kasutamise ja käsutamise korra ning riigi, kohaliku omavalitsuse ja eraõigusliku isiku andmekogu pidamise, andmete väljastamise ja andmete kasutamise üldalused on sätestatud andmekogude seadusega.

Andmeteks loetakse igasuguseid üksteisest eraldatavaid informatsiooniühikuid. **Andmekogu** on korrastatud andmete kogum, mille pidamisel kasutatakse automatiseeritud andmetöötlust või mida peetakse käsitsi ja korrastatud vormidel, mis võimaldavad andmetega lihtsat tutvumist või nende mehhaanilist töötlemist. Andmekogud võivad olla infotehnoloogilised andmebaasid, kartoteegid, toimikud, heli-, pildi- või esemekogud. Andmekogu pidamine seisneb andmete töötlemises, andmete töötlemise üle arvestuse pidamises, andmete kaitsmises ja nimetatud tegevuste korraldamises.

Andmete töötlemises ja väljastamises osalevad isikud on kohustatud hoidma saladuses neile tööülesannete täitmisel teatavaks saanud **andmeid, mida pole antud avalikuks kasutamiseks**. See kohustus jätkub ka pärast töösuhte lõppemist. Avalikkuse juurdepääs üldkasutatava andmesidevõrgu kaudu on reguleeritud avaliku teabe seadusega. Juurdepääs isikuandmetele võimaldatakse kooskõlas isikuandmete kaitse seaduse ja avaliku teabe seadusega ning konkreetsete registrite pidamist reguleerivate õigusaktidega.

3.2.2. Lastekaitsetöös vajalikud andmekogud

Lastekaitsetöötajad puutuvad oma igapäevatoös kokku sotsiaalregistri (andmete sisestamine, töötlemine, vahendamine) ja kasutavad rahvastikuregistri, penisioniameti ja õpilasregistri andmeid.

Rahvastikuregister on riigi põhiregister (Rahvastikuregistri seadus 2000). Rahvastikuregistrisse kantud andmed on riigi ja kohaliku omavalitsuse nende andmekogude aluseks, milles sisalduvad rahvastikuregistri objekti andmed.

Rahvastikuregistri objektiks on Eesti kodanik ja Eestis elamisloa saanud välismaalane. Kui kohaliku omavalitsusüksuse territooriumil püsivalt viibiva rahvastikuregistri objektiks oleva isiku elukoha andmed pole kantud rahvastikuregistrisse, peab kohaliku omavalitsusüksuse pädev asutus algatama elukoha andmete rahvastikuregistrisse kandmise sotsiaal-, meditsiini-, pääste- või politseiasutuse või muu asutuse või isiku poolt üleantud andmete alusel.

Riiklik sotsiaalregister on üleriigiline hajutatud register valla- või linnavalitsuses peetavatest kohalikest sotsiaalregistritest (Riikliku sotsiaalregistri ... 1999). Registri pidamise eesmärk on andmete tagamine sotsiaalministeeriumile, maavalitsustele ja kohalikele omavalitsusüksustele seadustest ja teistest õigusaktidest tulenevate hoolekande juhtimise ja korraldamise ülesannete täitmiseks.

Registri objektiks on isik, kes taotleb või kellele taotletakse sotsiaalteenust, sotsiaaltoetust või muud abi. Isik loetakse registris registreerituks, kui registrisse on kantud abitaotleja andmed ning abitaotlust iseloomustavad andmed. Registrisse kantud andmete alusel korraldatakse abitaotlejale sotsiaaltoetuste määramist, sotsiaalteenuste ja muu abi osutamist sotsiaalhoolekande seaduse ning selle alusel antud õigusaktides sätestatud korras. Andmete alusdokumente säilitatakse abitaotleja toimikus, mis avatakse valla- või linnavalitsuses (Tallinnas linnaosa valitsuses) abivajaduse esmakordsel ilmnemisel. Abitaotlejate toimikuid säilitatakse valla- või linnavalitsuses valla- või linnavalitsuse poolt kehtestatud tähtajani.

Riiklik pensionikindlustuse register (Riikliku pensionikindlustuse ... 1999) sisaldab andmeid riiklike pensionide, toetuste ja hüvitiste kohta. Registri objektiks on isikud, kellele makstakse riiklikku pensioni, toetusi või hüvitisi. Registri andmete kasutamiseks sõlmib kohalik omavalitsus Sotsiaalkindlustusametiga vastava lepingu. Registrist on võimalik saada väljavõtteid pensioniametite, maakondade, kohalike omavalitsusüksuste ja Tallinna linnaosade kaupa.

Riiklik register «Eesti hariduse infosüsteem» (Eesti hariduse ... 2004) sisaldab andmeid riikliku haridusstatistika koostamiseks. Registrit peab haridus- ja teadusministeerium. Lastekaitsetöötajad vajavad selle registri andmeid töös vanemliku hoolitsuseta lastega, et täpsustada laste haridusteedega seotud andmeid (kooli õppima asumise ja lahkumise aeg, õppekeel, klass, õpitulemused, õpilaskodu kasutamine, pikapäevarühmas osalemine, koolikohustuse täitmine, õpiabi jms).

3.2.3. Erivajadustega laste andmekogu

Parim lahendus lastekaitsetöötajale oleks see, kui riiklik sotsiaalregister võimaldaks fikseerida kõik juhtumi lahendamise seotud toimingud, täita vajalikud vormid ja need välja printida. Arvutiprogramm peaks võimaldama andmete ristkasutust ja vajadusel ühenduse loomist teiste spetsialistidega ning omavahel informatsiooni vahetamist. 2004. aastal Varemuru seminarist osavõtjad pidasid vajalikuks, et mingis ulatuses peaks programm võimaldama enda kohta käivat infot näha ka kliendil (Sotsiaalministeerium 2004 a). Praegu eelpool nimetatud võimalused puuduvad.

Varemuru seminarist osavõtjad rõhutasid ka seda, et lastekaitsetöötajatel puudub ühe sihtgrupi kohta informatsioon üldse (Sotsiaalministeerium 2004 b). Nimelt ei ole ülevaadet puuetega lastest, ei teata nende üldarvu ega ka vajadusi.

Ka ei oska puuetega laste vanemad pöörduda lastekaitsetöötaja poole. Seetõttu ei osata kavandada neile vajalikke toetusi ja teenuseid.

Olemasolevat arvutiprogrammi ei ole võimalik kasutada kohaliku statistika koostamiseks. Päringuid ei saa teha sihtgruppide soo, vanuse, probleemide ja osutatud teenuste järgi ajalises arvestuses. Päringute tegemine võimaldaks omada pidevat ülevaadet registreeritud, töösse võetud, töös olevast ja lõpetatud juhtumitest, läbiviidud kodukülastustest ja ümarlaudadest (nõupidamised, võrgustikukoosolekud), asendushooldusel olevatest lastest ja eestkostjatest ning hooldajatest, lapsendamist ootavatest lastest, vanemliku hoolitsuseta lastele vajalikest dokumentidest (kodakondsus, elamisluba, pass, sünni registreerimine), konfliktsituatsioonides, toimetulekuraskustes peredest ja kriisiperedest, ellusuunamist ootavatest ja ellusuunatud noortest, puudega ja käitumishäiretega lastest. Sotsiaalregister võiks ühtlasi täita ka planeeritud, kuid veel tegemata toimingute meeldetuletaja ehk aktiivse kalendri rolli.

Kõik juhtumitöös tehtud toimingud, vormid ja muud **juhtumiga seotud dokumendid koondatakse lapse toimikusse**. Iga lapse kohta seatakse sisse eraldi toimik. Kui peres on lapsi rohkem kui üks, tehakse toimikud kõigile lastele. Toimikud on kõige otstarbekam panna tähestiku järjekorda. Töös olevate juhtumite toimikud hoitakse eraldi suletud juhtumite toimikutest. Toimikuid hoitakse lukustatud kapis.

Seni, kuni ei ole kehtestatud ühtseid nõudeid toimikutele, võiks lähtuda järgnevatest nõuannetest. Toimiku kaanel on lapse ees- ja perekonnanimi ning sünniaeg. Toimiku esimene leht sisaldab sisukorda (toimikus olevate dokumentide nimekirja). Järgmisena on toimikus lapse arvestuskaart. Edasi on dokumendid selles järjekorras nagu nad vormistatud või saadud on. Kõige viimasena toimikusse lisatud dokumendid on kõige peal. Kui juhtumi kohta on materjali, mis ei ole paber kandjal ja mis toimikusse ei mahu (albumid, disketid, CD-kettad, erinevad esemed), siis on toimiku sisukorras viide selle kohta, kus need materjalid paiknevad.

Selleks et lihtsustada juhtumitööd, on hea tegevuste fikseerimiseks kasutada dokumendivorme. Vormide täitmiseks on tarvis teha rida toiminguid. Nii on välistatud võimalus, et mõned toimingud unustatakse või oluline jääb tähelepanuta. **Dokumendivormide kasutamine mõjub distsiplineerivalt ning lihtsustab asjaajamist**. Soovituslikud dokumendivormid ja nõuanded nende täitmiseks on toodud lisas.

Dokumendivorme on palju, iga juhtumi puhul ei ole kõikide vormide täitmine vajalik. Täidetakse ainult need vormid, mida on vaja konkreetse juhtumi

arendamiseks. Vormile kirjutatakse ainult kontrollitud andmed, kontrollimata andmed kirjutatakse märkmelehele. Viimane lisatakse küll toimikusse vastava vormi juurde, kuid märkmelehel olevaid andmeid ei kasutata ametlikus asjaajamises.

3.2.4. Statistika ja aruandlus

Statistika on arvandmeid koguv ja uuriv teadus (ÕS 1999, 740). **Riiklik statistika** on kokkuvõtlik ja üldistatud andmestik, mis saadakse riiklike statistiliste vaatluste korraldamisel andmete kogumise ja süstemaatilise töötlemise tulemusena. Riiklik statistika kajastab Eesti majanduse, rahvastiku, sotsiaalvaldkonna ja keskkonna seisundit ning selles toimuvaid muutusi (Riikliku statistika seadus 1997). Riiklike statistiliste vaatluste põhikorraldaja on Statistikaamet, kellel on õigus kasutada andmete kogumisel ja süstemaatilisel töötlemisel ka isikukoodi, eraelulisi, delikaatseid ja muid isikuandmeid. Avaldada võib andmeid ainult sellisel kujul, mis välistab andmesubjekti identifitseerimise võimaluse.

Statistikaameti poolt kogutud ja avalikustatud andmetega on võimalik tutvuda Statistikaameti koduleheküljel: <http://www.stat.ee/>. Sealt leiab statistika andmebaasi. Samas on võimalik tutvuda statistiliste väljaannetega elektroonilisel kujul, on võimalik tellida statistikaväljaandeid ja leiab ka mõned võrdlusandmed teiste riikidega.

Andmeid koguvad riigiasutused, kooskõlastades selle eelnevalt Statistikaametiga. Andmete esitamine riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustele on kohustuslik, andmete mitteesitamisel karistatakse rahatrahviga kuni 30 tuhat krooni. Kui kohalikus omavalitsuses ostetakse teenuseid mittetulundusühingutelt, tuleb ka nendelt nõuda statistiliste andmete esitamist.

Sotsiaalministeeriumi koduleheküljelt leiab statistilisi andmeid, nende selgituse ning analüüsi viimaste aastate lõikes. Need andmed võimaldavad teha järeldusi laste ja lastega perekondade olukorrast ning annavad ülevaate lastele pakutavatest teenustest ning nende mahust Eestis tervikuna ja kohalike omavalitsuste kaupa. Võrdlusandmeid aastate lõikes ja piirkondade kaupa saab võtta aluseks sotsiaalsete trendide määramisel ja laste hoolekande ning lastekaitsega seonduvate tegevuste planeerimisel kohalikes omavalitsustes. Selleks, et analüüsi tegemiseks kasutada rohkem andmeid tuleks külastada S-Veebi ja H-Veebi lehekülge. S-Veebi leheküljelt <http://www.sm.ee/sveeb.html> saab vaadata kolme tasandi: omavalitsuse, maavalitsuse ja riigi statistilisi aruandevorme ja neid aruandeid, mille vormid

sisaldavad mitmeid tabeleid. H-Veebi leheküljele <http://www.sm.ee/hveeb.html> on koondatud hoolekandealased statistilised aruanded, mis esitatakse hoolekandeesutuste poolt.

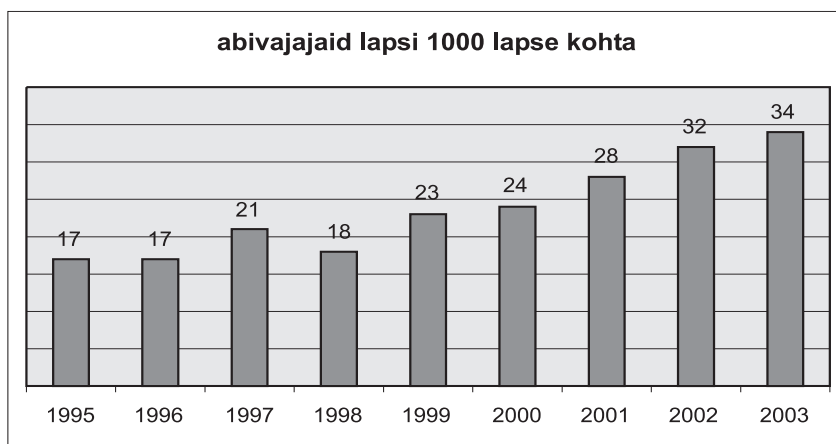
Statistilistest aruannetest ja tabelitest on võimalik välja võtta kohalikku omavalitsust huvitavaid andmeid, neid omakorda tabelitesse kanda ja analüüsida. Näiteks kui omavahel võrrelda esmakordselt arvele võetud vanemliku hoolitsuseta laste arvu kogu Eestis ja Tallinnas aastatel 1998-2003 laste arvuga, kes on paigutatud asendushooldusele (vt tabel 3), saab Tallinna olusid tundes teha järgmised järeldused:

1. Kui Eestis tervikuna näitab esmakordselt arvele võetud vanemliku hoolitsuseta laste arv aastatel 1998 kuni 2003 vähenemistendentsi, siis Tallinnas on pilt vastupidine.
2. 20% kõigist asendushooldusele suunatud lastest oli Tallinnast ehk Tallinnas jäeti rohkem lapsi bioloogilisse perekonda.
- 3.

Tabel 3. Vanemliku hoolitsuseta lapsed (Rääk 2004).

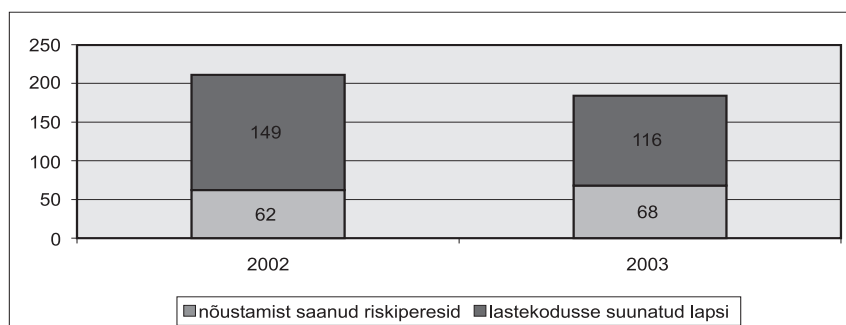
Aasta	1998	1999	2000	2001	2002	2003
kokku võeti arvele lapsi	1671	1752	1227	1255	1249	1276
neist asendushooldusele (va varjupaik) paigutati	731	859	754	657	630	565
Tallinnas võeti arvele	420	390	328	422	422	498
neist asendushooldusele (va varjupaik) paigutati	166	185	133	165	149	116

Edasi võib juba arutleda, miks ikkagi Tallinnas on esmakordselt arvele võetud vanemliku hoolitsuseta laste arv kõrgem kui vabariigis keskmiselt ja miks Tallinnas jääb suur osa lastest bioloogiliste vanemate juurde.

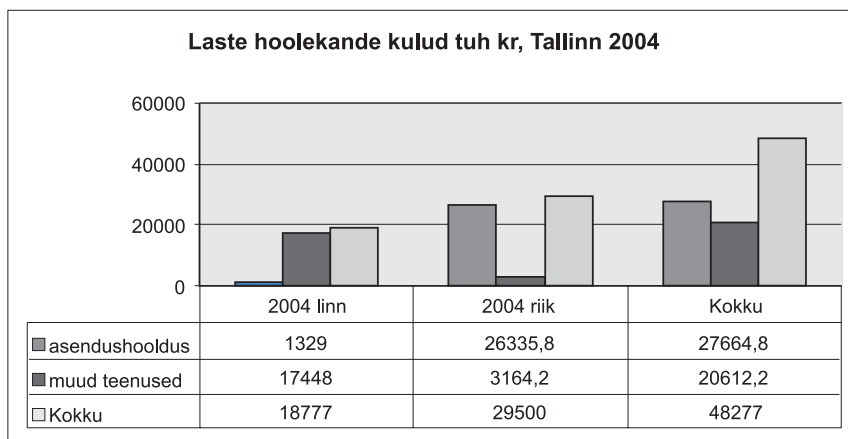
Joonis 4. Lastekaitsetöötajatelt abi vajanud lapsed Tallinnas (Rääk 2004).

Esmakordselt arvele võetud vanemliku hoolitsuseta laste arvu võrdlemisel laste üldarvuga aastate lõikes on näha selgelt, et lastega perede olukord Tallinnas on muutunud aastatega halvemaks (vt joonis 4). Mingil määral on abivajavate laste arv suurenenud ka sel põhjusel, et lastekaitsetöötajate arv, kes juhtumitega tegelevad, on suurenenud. Samas aga ei saa väita, et perede olukorra parandamiseks ei ole midagi tehtud. Tallinnas osutatakse riskiperedele, kus last varitseb oht jääda vanemliku hoolitsuseta, perekeskset aitamisteenust. Üks põhjus, miks Tallinnas suunatakse asendushooldusele vähem lapsi kui vabariigis tervikuna, võibki olla eelpoolnimetatud teenuse kasutamine (vt joonis 5) lisaks lastekaitsetöötajate poolt pakutavale nõustamisele ja abile.

Joonis 5. Perekeskne aitamistöö ja lastekodusse suunamine Tallinnas (Rääk 2004).

Kohaliku omavalitsuse eelarve kava koostamisel kuluvad ära igasugused võrdlusandmed, mis on seotud rahaga. Kohalikul omavalitsusel on kasulik näiteks teada kui suur on riigi ja kohaliku omavalitsuse panus sotsiaalhoolekandesse (vt joonis 6).

Joonis 6. Lastehoolekande kulud Tallinnas (Rääk 2004).

Statistilised andmed on aluseks tegevuse planeerimisel, senise tegevuse hindamisel, muutuste jälgimisel ja prognoosimisel nii riigi kui kohaliku omavalitsuse tasandil. Statistilised andmed võib põhimõtteliselt jagada kaheks: esmased ja teisesed andmed. Esmased andmed kogutakse vaadeldava objekti, sündmuse, teenuse jne kohta. Teisesed andmed on n.ö taustaandmed (näiteks rahvaloenduse, sotsiaalregistri, statistikaameti, rahvastikuregistri andmed), mis aitavad prognoosida ja kavandada. Teisesed andmed võivad olla abiks sobivate meetodite ja lahenduskäikude väljatöötamisel.

Andmete kogumine kohalikus omavalitsuses ei saa olla eesmärk omaette. Koguda tuleb andmeid, mis annavad vajalikku informatsiooni ja on abiks kohaliku sotsiaalpoliitika kujundamisel ja hoolekande arendamisel. Kindlasti peab omavalitsusel olema ülevaade sellest, mis teenuseid, missuguses mahus ja kui suurele sihtgrupile osutatakse ja kuidas mõjutab see laste olukorda omavalitsuses.

3.3. Laste õiguste ja huvide esindamine

Vanemate ja laste õigussuhted määratakse selle riigi seadustega, mille territooriumil asub nende ühine elukoht. Kui üks vanem ja lapsed elavad teisest vanemast eraldi, määratakse nende õigussuhted selle riigi seadustega, mille kodanik laps on.

Lapsendamisel kohaldatakse lapsendaja elukohariigi õigust. Lapsendamisel abikaasade poolt kohaldatakse abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele kohaldatavat õigust lapsendamise ajal. Kui lapse elukohariigi õiguse järgi on lapsendamiseks vajalik lapse või mõne muu temaga perekonnaõiguslikus suhtes oleva isiku nõusolek, kohaldatakse tema suhtes lapse elukohariigi õigust. Eestis elukohta omava lapse lapsendamiseks peavad olema täidetud ka kõik muud Eesti õigusest tulenevad lapsendamise tingimused. Kui lapsendamisele kohaldatakse välisriigi õigust või lapsendamine on toimunud välisriigi kohtuotsuse alusel, on sellel Eestis samasugune tähendus nagu õiguse kohaselt, mille alusel lapsendamine toimus.

Lätiga, Leeduga, Poolaga, Ukrainaga ning Vene Föderatsiooniga on Eestil sõlmitud õigussuhete lepingud. Perekonnaõiguslike suhete määramisel, eestkoste ja lapsendamise korraldamisel nende riikide kodanike puhul tuleb lähtuda järgmistest seadustest: Eesti Vabariigi, Läti Vabariigi ja Leedu Vabariigi õigussuhete lepingu ratifitseerimise seadus; Eesti Vabariigi ja Ukraina Vabariigi vahelise "Õigusabi ja õigussuhete kohta tsiviil- ning kriminaalasjades" ratifitseerimise seadus; Eesti Vabariigi ja Poola Vabariigi vahelise lepingu "Õigusabi osutamise ja õigussuhete kohta tsiviil-, töö- ning kriminaalasjades" ratifitseerimise seadus.

Seadusi elluviivad riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutused ja lastega töötavad kolmanda sektori asutused peavad oma tegevuses alati **esikohale** seadma **lapse huvid**, kuid arvestada tuleb ka lapse vanemate kui lapse seaduslike esindajate õiguste ja kohustustega. Lapse õiguste paremaks kaitsmiseks ja laste probleemide lahendamiseks võtab kohalik omavalitsus tööle lastekaitsetöötajad. Lastekaitsetöötajate kohustusi laste õiguste kaitsel võib vaadata kahel teineteisega seotud tasandil: kogu piirkonnas elavate laste huvide esindamine ja abivajavate laste esindamine.

Kõik isikud, kes teavad abivajavast lapsest või perekonnast, on Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse § 59 ja sotsiaalhoolekande seaduse § 37 tulenevalt kohustatud sellest teavitama kohaliku omavalitsuse sotsiaaltalitust, st lastekaitsetöötajaid. Kõigil **lastega töötavatel asutustel tuleb** oma töös rangelt **arvestada** järgmiste nõuetega:

- konfidentsiaalsuse nõue (sotsiaalhoolekande seadus § 36);
- abivajadusest teatamise kohustus (sotsiaalhoolekande seadus § 37);
- sotsiaallabi kvaliteedi tagamise kohustus (sotsiaalhoolekande seadus § 38);
- kliendikesksuse nõue, st teenus on lapse ja perekonna jaoks, mitte vastupidi.

Laps ja lapsevanem peavad saama abi:

- asjaajamise algatamisel (sotsiaalhoolekande seadus § 29);
- isiku arvamuse ärakuulamisel, v.a juhul, kui arvamuse ärakuulamine ei ole küsimuse lahendamiseks vajalik või kui lahendamist ei või selle kiireloomulisuse tõttu edasi lükata (sotsiaalhoolekande seadus § 31);
- isiku tahte arvestamisel, v.a isiku tahtevastaselt hoolekandeesatusse paigutamisel kohtuotsuse alusel, tahtevastaselt hoolekandeesatuses viibiva isiku õiguste piiramisel ja lapse eraldamisel kodust ja perekonnast (§ 32);
- otsuse tegemisel ja põhjendamisel (sotsiaalhoolekande seadus § 33);
- otsusest teatamisel (sotsiaalhoolekande seadus § 34).

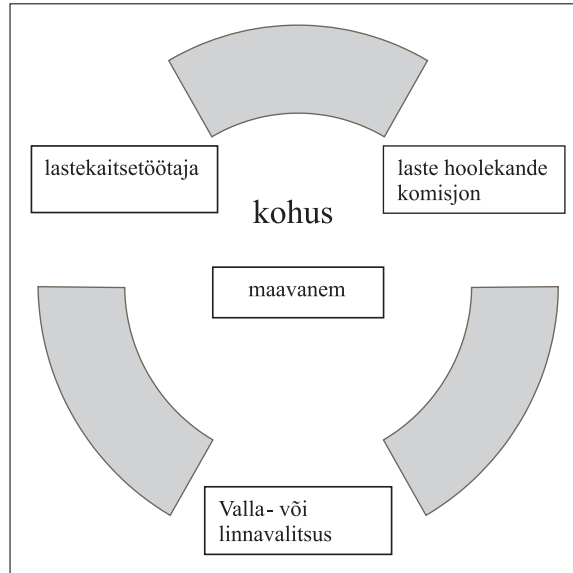
Lastekaitsetöötajail tuleb otsustada lapse elus tähtsate ja väga tähtsate küsimuste üle. Need on: sotsiaaltoetuse määramine, sotsiaalteenuse osutamine, lapse eraldamine tema vanematest, vanema õiguste äravõtmine, asendushooldusele suunamine, piirangu tegemine vanematele lapsega kohtumiseks jms. Otsuse tegemine eeldab lapse ja pere kohta põhjaliku informatsiooni kogumist, probleemi määratlemist, olemasolevate abistamisvõimaluste tundmist, seaduste ning muude õigusaktide põhjalikku tundmist.

Selleks et lastekaitsetöötajat toetada laste probleemide lahendamisel ja vajalike otsuste tegemisel, soovitatakse (Lastekaitse kontseptsioon 2004) luua omavalitsuses **lastehoolekande komisjonid** isikutest, kes on oma eriala spetsialistid, omavad laste ja peredega töötamise kogemusi ja on pädevad nõustama ja toetama lastekaitsetöötajat. Mõnedes kohalikes omavalitsustes töötavad juba praegu lastehoolekande komisjonid, kuhu kuuluvad esindajad lastekaitse võrgustikust, kes lahendavad juhtumeid ja arutavad kogu piirkonda puudutavaid küsimusi. Sellised komisjonid peaksid tööle hakkama igas kohalikus omavalitsuses.

Lastekaitsetöötajal on õigus otsuse tegemiseks saada asjasse puutuvat informatsiooni (sotsiaalhoolekande seadus § 30), § 37), lõpetada teenuse osutamine valeandmete esitamisel juhul, kui sellega ei seata ohtu last

(sotsiaalhoolekande seadus § 30) ja vajadusel abi saada politseilt (sotsiaalhoolekande seadus § 39).

Lapsel on sõltuvalt tema vanusest ja arusaamisvõimest õigus kaasa rääkida kõigis teda puudutavates küsimustes. Lapse arvamuste ja ettepanekutega tuleb alati arvestada, kui need on lapse huvides ja ei ohusta last ning teisi isikuid. Lapsele tuleb selgitada tema õigust kaasa rääkida tema probleemide lahendamisel ja seda, kelle poole on tal arusaamatuste korral võimalik nõuannete ja abi saamiseks pöörduda. Lapsel ja perel on õigus kaasa rääkida neid puudutavate otsuste tegemisel ja neil on õigus kaevata sõltumatule osapoolle (vt joonis 7).

Joonis 7. Perekonna õigus avaldada protesti (Rääk 2004).

Lastekaitsetöötaja on lapse ja tema vanema nõudmisel kohustatud selgitama asjaajamise käiku ja põhjendama tehtud otsuseid. Vajadusel võib laps ja lapsevanem selgituste saamiseks pöörduda linna- või vallavanema poole. Kui valla- või linnavalitsuses jääb küsimus lahendamata, on võimalus pöörduda maavanema poole, kellel sotsiaalhoolekande seadusest tulenevalt on järelevalve kohustus. Kui lahkkelisid ei ole võimalik lahendada kohalikus omavalitsuses ja maavalitsuses, võib lapsevanem pöörduda kohtusse.

3.3.1. Laste huvide esindamine piirkonnas

Sellest, kuidas lastekaitsetöötaja valdab, kasutab ja levitab lastekaitsealaseid teadmisi ning kogemusi, sõltub kogu elanikkonna, kohaliku omavalitsuse ja poliitikute teadlikkus ning hoiakud lastekaitse küsimustes. **Lastekaitsetöötaja täidab kohaliku sotsiaalpoliitika kujundamisel suunanäitaja rolli.** Lastekaitsetöötaja saab oma tegevusega kaasa aidata:

- elanikkonna, sh laste laialdasel informeerimisel sagedamini esinevatest probleemidest ja võimalustest abi saada;
- lastekaitsealaste uurimuste vajalikkuse põhjendamisel ja uurimuste algatamisel;
- nõustamisalase tegevuse ja lastekaitsealase selgitustöö arendamisel lasteasutustes, tervishoiuasutustes, politseis, meedias, komisjonides, töörühmades, massiüritustel ja mujal;
- sotsiaalprogrammide ja -projektide väljatöötamisel, käivitamisel ja korraldamisel oma piirkonnas;
- kohaliku omavalitsuse arengukava väljatöötamisel;
- laste seisukohtade aktiivsel vahendamisel;
- lastekaitsealase informatsiooni ja andmete kogumisel, analüüsimisel ja vahendamisel;
- tähelepanu osutamisel üldistele probleemidele ja riskirühmade probleemidele.

Laste õiguste ja huvide esindajana peab lastekaitsetöötaja aitama kaasa probleemide ennetamisele ja riskide maandamisele oma piirkonnas. **Lastekaitsetöötajal on järelevalvaja roll.** Jälgida tuleb laste õiguste tagamist kohalikus omavalitsuses (meediaüritustel, reklaamikampaaniates, poliitilistel agitatsioonidel, massiürituste korraldamisel, kauplemislubade väljastamisel meelelahutusega, alkoholimüügiga, hasartmängudega tegelevatele ettevõtetele lasteasutuste vahetus läheduses jne).

Jälgida tuleb teenuste ja toetuste vastavust riskirühmade vajadustele. Selleks kogutakse tagasisidet klientidelt, jälgitakse teenuse paindlikkust ehk kohandatavust kliendi vajadustele, töö tulemuslikkust ja eesmärgipärasust, koostöövalmidust, teenuste nimistu ja mahu vastavust ning toetuste vastavust riskirühmade vajadustele.

Lastekaitsetöötajal on tähtis roll lastega töötavate institutsioonide teadlikkuse tõstmisel lapse õigustest. Seda nii üldises plaanis kui ka üksikküsimuste käsitlemisel. Omades lastekaitsealast statistikat, on lastekaitsetöötaja pädev hindama laste ja lastega perede tegelikku olukorda sihtgruppide kaupa ning kujundama õigeid arusaamasid. Erinevate juhtumite

põhjal on aga võimalik teha järeldusi lastega suhtlevate ja töötavate inimeste suhtumistest ning hoiakutest ja kogemustele tuginedes õpetada ja motiveerida lastega õigesti suhtlema ning töötama.

Peamised probleemid, mis erinevates asutustes lastega suhtlemisel üles kerkivad, on seotud ametkondliku suhtumisega, kutsetegevuse ületähtsustamisega, sooviga saavutada häid töötulemusi ja laste erivajadustega mittearvestamisega. Erivajadustega lapsed nõuavad palju tähelepanu. Nende probleemid on sageli sedavõrd keerulised, et „segavad töötegemist“ ja tekitavad pingeid kogu kollektiivis. Käitumishäirega laste puhul ei huvituta sageli halva käitumise tagamaadest. Ei arvestata sellega, et sageli on käitumishäirega laps väärkohtlemise ohver, kes lisaks käitumise korrigeerimisele vajab ka nõustamist ja abi varem üleelatud traumast tekitatud tervisekahjustuste leevendamiseks.

Lastekaitsetöötaja saab lastega töötavatele spetsialistidele õpetada kuidas probleeme varakult märgata, kuidas neid oma jõududega lahendada ja millal ning kust on õige aeg abi otsida. Lootusetuid olukordi ei ole, mida varem probleeme märgatakse ja sekkutakse, seda kiiremini saavutatakse parim lahendus. Ainuüksi lapse usalduse ja poolehoidu võitmiseks astutakse lahenduste suunas suur samm edasi.

Kooliealiste laste puhul on eriti oluline laste õiguste ja lastekaitsetöö tutvustamine koolides. Mida kõrgem on õpetajate teadlikkus, seda paremini toimib koostöö lastekaitsetöötajatega ja seda harvemini saab lastekaitsetöötaja informatsiooni abivajavast lapsest alles alaealiste komisjonis. Tihedas koostöös politseiga on võimalik varakult avastada pered, kus kuritarvitatakse alkoholi, esineb kodust vägivalda ja hoolimatust laste suhtes. Koostöös on võimalik ennetada laste sattumist tänavale ja kuritegelikule teele. Koostöös alaealiste komisjoniga ja kriminaalhooldajatega on võimalik peatada lapse allakäik ja pöörata ta õigele teele.

Lastekaitsetöötaja ülesanne on jälgida, et lapse huvid oleks kaitstud kohtuistungitel ja eeluurimistel, kus otsustatakse alaealise karistamise üle, koosolekutel ja kohtumistel, kus otsustatakse lapse koolist väljaviskamise küsimust, nõustamiskomisjonis, kus otsustatakse lapsele sobiva õppevormi üle jne.

Meediaga koostöös tuleb pöörata meedia tähelepanu sellele, et esikohale tuleb seada lapse, mitte avalikkuse huvid. **Lapse probleemid ja abitu seisund ei saa olla meedia objektiks.** Abivajavat last ei tooda avalikkuse ette, kui selleks ei ole saadud luba lapse seaduslikult esindajalt. Vanematevahelistes vaidlustes ei tohi kaasa minna vaidlejate sooviga lahendada probleem meedia vahendusel.

Igas vanematevahelises konfliktis on kannatajaks laps. Tema kannatusi pole vaja suurendada asja avalikustamisega.

3.3.2. Abivajavate laste esindamine

Lapse loomulik kasvukeskkond on perekond. Lapse harmooniline areng ja iseseisvaks eluks ettevalmistamine saab toimuda vaid perekonnas, kus lapse hooldamiseks ja kasvatamiseks on tagatud kõik tingimused. Vanemad, kes ei suuda tagada oma lapsele täisväärtuslikke arengutingimusi või kes teostavad oma õigusi vastuolus lapse huvidega, vajavad lastekaitsetöötajalt suunamist, psühhosotsiaalset nõustamist, õigusabi ja vahel toetavaid teenuseid pereelu korrastamiseks ja koduse olukorra stabiliseerimiseks. Viimase võimalusena rakendatakse lapse perekonnast eraldamist kohtu kaudu.

Abivajavate laste esindamine hõlmab eestkoste ja hoolekande korraldamist. Eestkostet ehk isiku huvide seaduslikku esindamist vajavad kõik alaealised ja täiskasvanud, kelle teovõimet on piiratud. Nende isikute õigusi ja huve on seatud kaitsma eestkosteasutus. **Eestkosteasutus** on valla- või linnavalitsus.

Valla- ja linnavalitsuse kui eestkosteasutuse ülesanded tulenevad peamiselt perekonnaseadusest, sotsiaalhoolekande seadusest, Eesti Vabariigi lastekaitse seadusest, tsiviilkohtumenetluse seadustikust ning teistest seadustest ja muudest õigusaktidest. Eestkosteasutuse õigus ja kohustus on esindada eestkostet vajavaid isikuid: lapsi ja piiratud teovõimega täiskasvanud isikuid riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustes, suhetes füüsiliste ja juriidiliste isikutega ning kõigis kohtutes seadusega sätestatud korras laste varaliste ja isiklike õiguste ning huvide kaitsmisel ning eestkostetava varaga tehingute tegemisel. Vastav esindusõigus on vallavanemal ja linnapeal, kes volikirja alusel volitavad eespool nimetatud ülesandeid täitma lastekaitsetöötajad.

Sotsiaalhoolekande seadusest tulenevalt on kohalikul omavalitsusel kohustus korraldada laste hoolekannet. Hoolekande korraldamine hõlmab endas laste ja lapsi kasvatavate isikute toetamist, koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega ning lapsi arendavate sihtprogrammide ja projektide väljatöötamist ning elluviimist. Laste hoolekande korraldamisel on peamine roll täita lastekaitsetöötajatel.

Eestkostet ja hooldust korraldatakse eestkostet või hooldust vajava isiku elukohajärgselt. Isiku elukoha määramisel juhendatakse tsiviilseadustiku üldosa seadusest. Isiku elukoht on koht, kus isik alaliselt või peamiselt elab.

Elukoht võib samaaegselt olla ka mitmes kohas. Kui isiku elukohta ei saa kindlaks määrata, loetakse tema elukohaks tema igakordne viibimiskoht. Alaealise elukoht on tema vanemate või eestkostja elukoht, kelle juures ta elab. Kui alaealine elab oma vanematest või eestkostjast lahus, võib tema elukohaks lugeda vanemate või eestkostja nõusolekul ka koha, kus alaealine alaliselt või peamiselt elab.

See, et just abivajavate laste vanemad on suhteliselt liikuvad ja ei tarvitse omada kindlat elukohta, raskendab lastekaitsetöötajate tööd laste eestkoste ja ka hoolduse korraldamisel. Siin võiks lähtuda järgmistest nõuannetest:

1. Kui vajadus eestkosteasutuse abi järele selles perekonnas on esmakordne, arvestatakse eestkosteasutuse määratlemisel sellega, millist kohalikku omavalitsust vanem, kelle juures laps elab, oma elukohaks peab.
2. Kui perekond on eestkosteasutuse abi vajanud ka varem ja kohalikus omavalitsuses on avatud lapse või laste kohta juhtumitoimikud, siis korraldab lapse eestkostet asutus, kes toimiku avas, sõltumata lapsevanema asukohast.
3. Kui perekond on eestkosteasutuse abi vajanud ka varem ja kohalikus omavalitsuses on avatud lapse või laste kohta juhtumitoimikud, kuid lapsevanem või eestkostja nimetab enda ja lapse elukoha väljaspool seda kohalikku omavalitsust, tuleb eestkosteasutusel, kes toimiku avas, see ametlikult edastada eestkosteasutusele, kelle piirkonnas laps tegelikult elab.
4. Kui vanem on liikuv ja ei nimeta oma laste asukohana enda elukohta, korraldavad laste eestkostet need eestkosteasutused, kelle territooriumil lapsed elavad. Siinkohal tuleb arvestada ühest ja samast perest pärit laste õigust kasvada ja saada hooldatud koos, kui see on laste huvides.

Isikute suhtes, kes ei ole oma elukohta määranud ja kes seetõttu ei saa realiseerida oma õigusi, vabadusi ja kohustusi, teeb lastekaitsetöötaja kohaliku rahvastikuregistri seadusest tulenevalt omavalitsuse rahvastikuregistri osakonnale ettepaneku nende rahvastikuregistrisse kandmiseks viibimiskoha aadressiga või kohaliku omavalitsuse täpsusega. Isiku elukoha andmete muutmise aluseks ei ole isiku paigutamine hoolekandeaasutusse.

Eestkoste ja hoolduse korraldamisel tuleb lähtuda lapse huvidest ja arvestada lapse soove. ÜRO lapse õiguste konventsioonist ja perekonnaseadusest tulenevalt tuleb eestkosteasutusel kõigi vaidluste lahendamisel lähtuda lapse huvidest ja arvestada vähemalt 10-aastase lapse soovi. Arvestada tuleb ka noorema kui 10-aastase lapse soovi, kui lapse

arengutase seda võimaldab. Vähemalt 10-aastase lapse nõusolek on vajalik lapse perekonnanime muutmisel ja lapse lapsendamisel v.a juhul, kui laps ei tea, et lapsendaja ei ole tema vanem. Muudel juhtudel tuleb lapse arvamuse ja soovidega arvestada lapse vajadustest lähtuvalt. Kui hoolekande korraldamisel eiratakse lapse õigust avaldada oma arvamust ja lapse soovidega ei arvestata, ei saa loota ka rakendatud meetmete tulemuslikkusele. Lapsele tuleb selgitada, miks üks või teine tegevus on vajalik ja millised ohud last varitsevad, kui plaanitud tegevusi ei sooritata. Laps peab mõistma talle pakutava teenuse kasulikkust ja osalema kõigis tegevustes vabatahtlikult.

Oma nõusoleku annab või soovi avaldab laps kirjalikult vabas vormis lastekaitsetöötaja juuresolekul. Kui laps ei oska oma soovi kirjalikult väljendada, fikseerib lapse soovi lastekaitsetöötaja. Sellisel juhul tehakse vastav märge juhtumimaterjalidesse. Oluline on fikseerida ka kuupäev, koht ja juuresolevad isikud.

Lapse arvamuse küsimisele eelneb vestlus, mille käigus lapsele selgitatakse probleemi olemust ja seda, miks tema arvamus on oluline. Kas vestlus viiakse läbi neljasilmavestlusena või vanemate juuresolekul, sõltub juhtumist ja lapsest. Lapsele tuleb anda võimalus rääkida ja last tuleb olukorrast põhjalikult informeerida. Lastekaitsetöötajalt nõuab vestlus igatahes oskust võita lapse usaldus ja väikese lapse puhul oskust saada kätte lapse arvamus talle otseküsimusi esitamata.

Vanematevaheliste vaidluste lahendamisel lähtutakse põhimõttest, et lapse huvides on **vaidluse lahendamine osapoolte lepitamise teel**. Lepitamise korral selgitatakse vanematele nende õigusi ja kohustusi ning motiveeritakse neid omavahelist konflikti lahendama lapse huvidest lähtuvalt. Lepitamise käigus püütakse ühiselt välja selgitada probleemi põhjused ja asjaolud ning leida võimalikke lahendusi. Kui lastekaitsetöötajal ei õnnestu vanemaid lepitada, võib kasutada psühholoogi või pereterapeudi abi. Kui **kokkulepe** saavutatakse, **sõlmitakse** see **kirjalikult** kolmes eksemplaris, millest üks jääb juhtumi toimikusse.

Kui kokkulepet ei saavutata, teeb otsustuse lapsele ees- ja perekonnanime andmise, lapse perekonnanime muutmise ja lapse suhtlemise kohta lahuselava vanemaga **valla- või linnavalitsus** lapse huvidest lähtudes. Vastav otsustus vormistatakse valla- või linnavalitsuse korraldusena. Otsustusega mittedõustumise korral võib vanem pöörduda kohtusse. Sellisel juhul esitab eestkostetasutus kohtu nõudmisel arvamuse kohtule. Arvamuse koostab lastekaitsetöötaja ja sellele kirjutab alla vallavanem või linnapea.

Kui vaidlust ei ole võimalik lahendada lepitamise või otsustuse korras, lahendatakse vaidlus kohtu korras. Kui kohtusse pöördub laps ise või vanem või eestkostja, vaadatakse asi kohtus läbi eestkosteasutuse juuresolekul. Kohtu nõudmisel esitab eestkosteasutus kirjaliku arvamuse. Arvamus esitatakse kirjalikult kohtu poolt nõutud kuupäevaks.

Arvamuse valmistab eelnevalt kogutud tõendite põhjal ette lastekaitsetöötaja. Arvamus peab olema loogiliselt üles ehitatud, argumenteeritud ja üheselt mõistetav. Arvamuse koostamine eeldab juhtumi põhjalikku uurimist ja analüüsi. Arvamuse koostamisel lähtutakse kogu juhtumi kohta kogutud ja asjasse puutuvast informatsioonist. Kui informatsiooni napib, tuleb seda juurde hankida. Arvamuse koostamisel arvestatakse juhtumivõrgustiku kõigi liikmete seisukohtadega ühtegi seisukohta eriliselt rõhutamata. Arvamuse lõplik kujundaja on lastekaitsetöötaja, kes kaalub kõiki poolt- ja vastuargumente, jälgides siinjuures rangelt lapse huve.

Vanematevahelises vaidluses tuleb arvestada sellega, et vanemad on võrdsed ja lapsel on võrdsed õigused mõlemale vanemale. Hinnangute ja järelduste tegemisel tuleb olla objektiivne ja eelarvamustevaba. Vaidluse lahendamine saab olla halvas olukorras parim lahendus lapse jaoks.

Kohtusse võib pöörduda asja lahendamiseks ka valla- või linnavalitsus. Kohtu korras vaidluse lahendamisel esitab valla- või linnavalitsus tulenevalt vaidlusest kohtule kas avalduse või hagiavalduse. Eestkosteasutuse avalduse alusel algatab kohus menetluse alaealise piiratud teovõime laiendamiseks (näiteks loa andmine abiellumiseks), alaealisele isikule eestkostja määramiseks või eestkoste lõpetamiseks, täisealise isiku teovõime piiramiseks ja eestkoste seadmiseks, lapsendamiseks, isiku teadmata kadumise fakti tuvastamiseks või isiku surnuks tunnistamiseks, lapse põlvnemise tuvastamiseks isikust, kes on surnud. Eestkosteasutuse hagiavalduse alusel algatab kohus menetluse lapse eraldamiseks vanematest, vanema õiguste äravõtmiseks, eestkostja volituste lõpetamiseks, elatise väljamõistmiseks, lapse põlvnemise tuvastamiseks.

Avalduse ja hagiavalduse koostamisel juhendatakse tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-st 147. **Avalduse sisulise osa ning vajalikud dokumendid valmistab ette lastekaitsetöötaja.** Juristi abi võib vaja minna avalduse vormistamisel. Avaldus peab olema põhjalik ja sisaldama kõiki asjasse puutuvaid faktiandmeid. Hagiavalduses esitatakse korruga kõik omavahel seotud nõuded, näiteks vanema õiguste äravõtmine koos elatise nõudega ja lapse elukoha määramisega. Vanema õiguste äravõtmisel tuleb kindlasti loetleda kõik seni kasutusele võetud meetmed lapse ja perekonna abistamiseks ning põhjendada lapse eraldamise vajalikkust.

3.3.3. Peresuhetest tulenevate vaidluste lahendamine

Lapsel on õigus oma vanematele ja täisväärtuslikule hooldusele nende poolt. Lapsel, kes põlvneb omavahel mitteabielus olevatest vanematest, on samad õigused ja kohustused oma vanemate ja nende sugulaste suhtes kui lapsel, kes põlvneb omavahel abielus olevatest vanematest. Mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest ja neil on laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused. Perekonnas, kus vanemate kooselu kulgeb harmooniliselt, on ka laste huvid arvestatud. Vastuolude korral jäävad aga lapse õigused tagaplaanile. Konfliktolukordades on vanemad ametis omavaheliste suhete klaarimisega ja laps võib saada vahendiks vanema huvide realiseerimisel. Perekonnasuhete rahumeelsel reguleerimisel on abiks lastekaitsetöötaja. Lastekaitsetöötaja osaleb järgmiste peresuhetest tulenevate vaidluste lahendamisel:

- **Lapse ees- ja perekonnanime otsustamine**

Lapsele pannakse eesnimi vanemate kokkuleppel ja vanemate perekonnanimi või ema perekonnanimi, kui lapse ema ei ole abielus või kui abielu kestel sündinud või eostatud laps ei põlvne lapse emaga abielus olevast mehest ja lapse põlvnemine isast ei ole kindlaks tehtud ega tuvastatud. Kui vanematel on erinevad perekonnanimed, antakse lapsele vanemate kokkuleppel isa või ema perekonnanimi. Vanemate kokkuleppe puudumisel otsustab eestkosteasutus, kumma vanema pakutud eesnimi või perekonnanimi lapsele pannakse. Lapsel võib olla mitte rohkem kui kolm eesnime või üks kahekordne (sidekriipsuga) eesnimi. Lapsele ei või panna tavatut eesnime, mis ei ole kooskõlas heade kommete ja tavadega (Perekonnaseisuaktide koostamise ... 1997).

Pärast abielu lõppemist võib vanem, kelle juurde laps jääb, soovida muuta lapse perekonnanime. Lapse ees- ja perekonnanimi kuuluvad lapse identiteedi juurde ja üldjuhul vanemate abielu lõppemisel või selle kehtetuks tunnistamisel lapse perekonnanime ei muudeta. Kui lapsevanem seda siiski soovib, peab soov olema põhjendatud. Lastekaitsetöötaja kohustub ära kuulama kõik osapooled ja tegema otsustuse lapse huvidest lähtuvalt.

- **Lapse elukoha määramine vanemate lahuselu korral**

Lapse elukoha määramisel on üksteisemõistmise õhkkonnas sõlmitud kokkuleppe vanemate ja lapse vahel lapse jaoks parim variant. Lastekaitsetöötaja ülesanne on motiveerida vanemaid lahendama vaidlust last traumeerimata, pakkuda võimalust perenõustamiseks ja vajadusel ning võimalusel lahendada omavahelised tülid lapsest eemal. Kui kokkulepet ei saavutata, esitab üks vanematest kohtule lapse elukoha määramise nõude. Lastekaitsetöötaja koostab kohtule arvamuse, kus kaalutakse lapse elukoha määramise poolt ja

vastuargumente kummagi vanema juures ning ettepanek tehakse lapse soovi arvestavalt ja tema huvidest lähtudes.

- **Lapse suhtlemine lahus elava vanemaga**

Lapsel, kes on lahutatud ühest või mõlemast vanemast, on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted (ka siis, kui lahutatud vanem elab välismaal) ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus. Kui vanemad elavad lahus, lepivad nad kokku, kumma vanema juures laps elab. Kui lapsevanem, kelle juures laps elab, takistab põhjendamatult lapse suhtlemist teise vanemaga, selgitab lastekaitsetöötaja vanematele lapse õigusi ja vanemate õigusi ning kohustusi, motiveerib vanemaid sõlmima kirjalikku kokkulepet ja vajadusel kasutama nõustamisteenuseid (psühholoogiline nõustamine, pereteraapia). Kui kokkulepet ei saavutata, lahendatakse vaidlus otsustuse korras. Otsustatakse lapse ja vanema kokkusaamise tingimused: sagedus, kokkusaamise koht, kokkusaamise juures viibivad isikud, kokkusaamise kestus jms. Otsustusega mittendüstuv vanem võib vaidluse lahendamiseks pöörduda kohtusse.

- **Lapse äravõtmine või vanema õiguste äravõtmine vanemalt teise vanema või eestkostja algatusel** (Lapse äravõtmisest ja vanema õiguste äravõtmisest vanemalt eestkostetasutuse algatusel on kirjutatud peatükis 3.3.4).

Kui üks vanem või eestkostja on pöördunud kohtu poole lapse äravõtmiseks teiselt vanemalt kaasab kohus protsessi eestkostetasutuse. Enamasti on lastekaitsetöötaja selliste perede probleemidega kurssi viidud juba varem ja juhtumi kohta on kogutud piisavalt materjali, mille alusel koostada aramus. Arvamuse koostamisele peab eelnema põhjalik juhtumi uurimine, mille käigus selgitatakse välja lapse elamistingimused, pereliikmete omavahelised suhted, vanemate või eestkostja motiivid, kaalutakse lapse äravõtmise või vanema õiguste äravõtmise poolt- ja vastuargumente. Ettepanek tehakse lapse huvidest lähtudes.

- **Alaealise piiratud teovõime laiendamine, abiellumisloa andmine alaealisele**

Alaealine tohib tehinguid teha vaid vanemate või eestkostja nõusolekul. Nõusoleku puudumisel võib vähemalt 15-aastane alaealine tsiviilseadustiku üldosa seadusele tuginedes taotleda oma teovõime laiendamist kohtu korras. Lastekaitsetöötaja, kes osaleb asja läbivaatamisel kohtus, peab olema kursis sellega, milliste tehingute tegemiseks alaealine teovõime laiendamist soovib ja kas alaealisel on vastavad eeldused nende tehingute tegemiseks.

15-18 aastane alaealine võib abielluda oma vanemate või eestkostja kirjalikul nõusolekul. Kui kas või üks vanematest või eestkostja ei anna oma 15-18 aastasele alaealisele abiellumiseks nõusolekut ja avaldust abiellumisloa saamiseks kohtule ei ole esitanud vanem ega alaealine ise, võib alaealise huvidest lähtudes avalduse kohtule esitada eestkostetasutus. Kohus annab abiellumisloa, kui abiellumine on kooskõlas alaealise huvidega.

- **Tehingute tegemiseks nõusoleku andmine**

Perekonnaseadusest tulenevalt ei või eestkostja ja vanem eestkostetasutuse eelneva nõusolekuta: võõrandada eestkostetava kinnisasju või koormata seda piiratud asjaõigusega; võõrandada eestkostetava vallasasja, millel on eestkostetava jaoks eriline väärtus; kinkida eestkostetava vallasasja, välja arvatud tavapärased kingitused; pantida eestkostetava vallasasju; võtta eestkostetava nimel laenu ja loobuda võla sissenõudmisest; loobuda eestkostetava nimel pärandi vastuvõtmisest. Samuti ei või eestkostja ja vanem teha tehingut eestkostetavaga, välja arvatud juhul, kui tehingust ei teki eestkostetavale tsiviilkohustusi. Eestkostja ja vanem ei või eestkostetava nimel teha tehingut oma abikaasa, alanejate ja ülenejate sugulaste ja õdede ja vendadega ega esindada eestkostetavat vaidlustes iseenda ja abikaasa, alanejate ja ülenejate sugulaste ja õdede ja vendadega. Sel juhul esindab eestkostetavat eestkostetasutus. Seadusest tulenevate lubatud tehingute tegemiseks vajab eestkostja ja vanem eestkostetasutuse nõusolekut. Võlaõigusseadusest on eestkostetasutuse nõusolek vajalik ka siis, kui lapse seaduslik esindaja soovib kindlustada lapse elu.

Eestkostetasutus võib nõusoleku anda ainult juhul, kui tehingu tegemisel lähtutakse lapse huvidest ja tehing ei kahjusta last. Lastekaitsetöötaja ülesanne on **välja selgitada eestkostja või vanema motiivid tehingu tegemiseks**. Nagu iga juhtumi puhul, nii tuleb ka tehingutega seotud juhtumite korral alustada asjasse puutuva informatsiooni kogumisega. Kogutud informatsiooni analüüsitakse, kaalutakse tehingu tegemise ja tegemata jätmise võimalikke tagajärgi ning mõju lapsele. Tehingu põhjendatuse väljaselgitamiseks vesteldakse vanemate, eestkostja ja lapsega (kui tema arengutase seda võimaldab) keda tehing puudutab. Vajadusel külastatakse lapse kodu, tutvutakse lapsele kuuluva vara seisundiga. Nõusoleku tehingu tegemiseks saab anda ainult siis, kui tehingu tegemine on lapsele kasulikum kui tehingu tegemata jätmine. Igasuguste tehingusse puutuvate juriidiliste küsimuste lahendamisel vajab lastekaitsetöötaja juristi abi.

3.3.4. Vanemliku hoolitsuseta lapse seaduslik esindamine

Laps, kes on jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest, lapsendatakse või määratakse talle füüsilisest isikust eestkostja. Seni kuni lapsendamist ei ole toimunud või eestkostjat ei ole määratud, korraldab lapse eestkostet kohalik omavalitsus kui eestkosteasutus. Lapsele sobivaima asendushoolduse vormi määramisel võiks kasutada "Lastekaitse käsiraamatus" (Rääk 2003, 105-109) toodud asendushooldusele paigutamist vajava lapse ankeeti ja hooldustingimuste kaardistamiseks perekonnas vormi, kuhu kantakse andmed asenduspere kohta (Rääk 2003, 110-111).

Kui last on ohtlik jätta vanema, võõrasvanema või kasuvanema juurde, esitab eestkosteasutus kohtule hagiavalduse lapse äravõtmiseks vanema õiguste äravõtmiseta või vanema õiguste äravõtmiseks. Perekonnaseadusest tulenevalt on vanema õiguste äravõtmine põhjendatud, kui vanem alkohoolsete jookide, narkootiliste või muude uimastava toimega ainete kuritarvitamise tõttu või muul põhjusel ei täida oma kohustusi lapse kasvatamisel ja tema eest hoolitsemisel või kuritarvitab vanema õigusi või kohtleb last julmalt või avaldab muul viisil lapsele kahjulikku mõju või ei ole kasvatusasutuses viibiva lapse kasvatamises mõjuvate põhjusteta osalenud aasta jooksul.

Kui lapse jätmine vanema juurde ohustab lapse tervist või elu, võib eestkosteasutus teha otsustuse võtta laps vanemalt ära enne kohtuotsust. Otsustus vormistatakse valla- või linnavalitsuse korraldusega. Kohtule tuleb sel juhul esitada 10 päeva jooksul alates otsustuse tegemisest lapse äravõtmise või vanema äravõtmise nõue.

Kui mõjuvatel põhjustel pole võimalik hagi kohtule esitada 10 päeva jooksul, siis võib eestkosteasutus taotleda kohtult hagi tagamist kohtu määrusega. Hagi tagamist lubatakse asja kogu menetluse kestel, kui tagamata jätmine võib raskendada kohtuotsuse täitmist või selle võimatuks teha. Põhjendatud kirjaliku avalduse alusel võib kohus hagi tagada mitte varem kui üks kuu enne hagi esitamist. Avaldus hagi tagamiseks esitatakse kohtule, kellele kohtualluvuse sätete kohaselt tuleks esitada hagi, ja selles märgitakse, miks hagi kohe ei esitata.

Vanema õiguste äravõtmine vanemalt ei tähenda seda, et vanem ja laps ei võiks pärast seda enam kohtuda. Vastupidi, kui vähegi võimalik, tuleb omavahelisi kontakte hoida. **Kui vanemaga kohtumine ei avalda lapsele kahjulikku mõju, antakse vanemale, kellelt on vanema õigused ära võetud, luba kohtumisteks lapsega.** Kohtumisi tuleb soodustada ja vanemat veenda kohtumise kasulikkuses ja vajalikkuses lapsele. Lapsel, kes on vanematest

eraldatud, on õigus tunda oma vanemaid ja suhelda nendega. Luba vormistatakse linna- või vallavalitsuse korraldusega tähtajaliselt ja kohtumiseks kehtestatud tingimustega. Kui vanem kahjustab lapsega kokkusaamise huve, tunnistatakse luba kehtetuks.

Vanem, kellelt laps on ära võetud või kellelt on ära võetud vanema õigused, võib lapse tagasi nõuda või vanema õigused taastada. Vastav hagiavaldus vaadatakse kohtus läbi eestkostetasutuse juuresolekul. Lastekaitsetöötaja koostatud arvamuse alusel vanema suutlikkusest last kasvatada võrreldakse hetkeolukorda varasemaga, arvestatakse lapse soovi ja kohaliku omavalitsuse võimalusi vanema edaspidiseks toetamiseks.

Vanem on kohustatud ülal pidama oma alaealist last. **Kui vanem ei täida alaealise lapse ülalpidamiskohustust** ning teine vanem või eestkostja ei esita nõuet lapsele elatise väljamõistmiseks, **esitab eestkostetasutus kohtule hagiavalduse elatise väljamõistmiseks** vanema või eestkostja kasuks. Vanema õiguste äravõtmine ei vabasta vanemat ülalpidamiskohustusest. Kui vanem ei täida kasvatusasutuses oleva lapse ülalpidamiskohustust, esitab eestkostetasutus kohtule hagiavalduse vanemalt elatise väljamõistmiseks kasvatusasutuse kasuks, kus laps viibib. Kui lapse bioloogiline isa, kes ei ole lapse sünniakti märgitud lapse isana, ei täida lapse ülalpidamiskohustust, võib eestkostetasutus perekonnaseadusest tulenevalt pöörduda kohtu poole nõudega lapse põlvnemise tuvastamiseks ja elatise määramiseks.

Kui lapse vanem on surnud või teadmata kadunud, on lapsel õigus saada toitjakaotuspensioni. Pension määratakse surmatunnistuse või kohtuotsuse alusel, millega on tuvastatud vanema teadmata kadumise fakt. Kui lapse vanemad on kadunud, jääb laps ilma talle ettenähtud pensionist. Eestkostetasutus saab last aidata vanemate teadmata kadumise fakti tuvastamisega.

Avalduse isiku teadmata kadumise fakti tuvastamiseks või isiku surnuks tunnistamiseks esitab eestkostetasutus tsiviilkohtumenetluse seadustikust tulenevalt oma asukoha ehk alaealise isiku elukoha järgi. Enne avalduse esitamist kohtule tuleb pöörduda vastava avaldusega politseisse, kes on kohustatud algatama kadunud isiku tagaotsimise ja kindlaks tegema tema asukoha. Avalduses kohtule märgitakse, milleks avaldaja vajab isiku teadmata kadumise fakti tuvastamist või surnuks tunnistamist; teadmata kadumise fakti tuvastamiseks asjaolud, mis kinnitavad, et ühe aasta jooksul ei ole andmeid selle isiku viibimiskoha kohta, samuti, kas isikul on vara, mille valitsemiseks on vaja määrata hooldaja ja keda võiks hooldajaks määrata (selle isiku kirjaliku avalduse alusel); surnuks tunnistamisel asjaolud, mis kinnitavad, et viie aasta

jooksul ei ole andmeid selle isiku elusoleku kohta, või muud andmed, mis seaduse kohaselt on aluseks isiku surnuks tunnistamiseks.

Kui lapse bioloogiline isa on surnud ja ta ei ole lapse sünniaktis registreeritud lapse isana, võib eestkostetasutus tsiviilkohtumenetluse seadustikust lähtudes pöörduda kohtu poole lapse põlvnemise tuvastamiseks pärast isa surma. Avalduses märgitakse asjaolud, mille alusel võib isaks pidada isikut, kellest põlvnemist tuvastatakse. Pärast põlvnemise tuvastamist on võimalik taotlelda lapsele toitjakaotuspensioni.

Lapsendamine on vanemliku hoolitsuseta lapse jaoks parim lahendus, kui sidemeid lapse bioloogilise vanemaga taastada ei ole võimalik. Lapsendamine tekitab lapsendaja ja lapsendatu vahel vanema ja lapse vahelised õigused ja kohustused. **Lapsendamise korraldamine ja vastava registri pidamine on sotsiaalhoolekande seadusest tulenevalt maavanema ülesanne.**

Maavalitsuse lastekaitsetöötaja kontrollib lapsendajate tausta ja valmisolekut last kasvatada ning valmistab ette materjalid kohtule esitamiseks. Kohtule esitatakse lapsendaja avaldus, millele lisatakse lapsendamise juhendi (1995) järgi tulemus perekonna nõustamisest, tõend lapsendaja tervisliku seisundi kohta, tõend sissetuleku kohta, tõend selle kohta, et lapsendaja ei ole kantud õigusrikkujate registrisse, passi ja abielutunnistuse ära kirsi, eluaseme tõend.

Lapse lapsendamisel võõrasse perekonda on oluline, et laps ja lapsendaja omavahel sobiksid. Arvestada tuleb lapsendaja lapsepõlve kogemusi, pereliikmete motiveeritust ja sugulaste suhtumist lapsendamisse, keele- ja kultuuritausta, religioosset tausta, haridust, elupaika ja selle ümbrust, lapsendaja majanduslikku ja tervislikku seisundit ning suutlikkust last kasvatada, kokkupuudet õigusrikkumistega.

Lapsendatava lapse suhtes tuleb arvestada lapse isikuomadusi, sotsiaalset päritolu, lapse ja tema lähisugulaste tervislikku seisundit ning lapse erivajadusi. Arvestada tuleb ka lapse rahvuslikku, usulist ja kultuurilist tausta (Rääk 2003, 79). Lapsendamise otsustamiseks **vajalikud andmed lapse kohta kogub ja valmistab ette valla- või linnavalitsuse lastekaitsetöötaja.**

Lapsendamise kohtuotsuse, lapsendaja avalduse ja tema isikut tõendava dokumendi alusel teeb perekonnaseisuasutus, kus lapse sünniakt asub, lapse sünniaktis muudatused. Lapse sünniakti kantakse vanemana lapsendaja. Ja kui lapsendaja avaldab soovi muuta lapse ees- ja perekonnanime, siis uus ees- ja perekonnanimi. Muudetud sünniakti alusel antakse lapsele vana sünnitunnistuse vastu välja uus sünnitunnistus.

Lapsendamist välisriiki korraldab sotsiaalministeerium. Laps lapsendatakse välisriiki juhul kui omal maal last lapsendada pole võimalik. Eesti on ühinenud Riikidevahelises lapsendamises laste kaitseks tehtava koostöö konventsiooniga. Konventsiooni kohaselt on lubatud lapsendada üksnes siis, kui lapsendamise taotluse saanud riigi pädev asutus on: otsustanud, et eeldatavad lapsendajad on võimelised lapsendama; kindel, et eeldatavaid lapsendajaid on vajalikul määral nõustatud; teinud kindlaks, et lapsel lubatakse või lubatakse edaspidi siseneda vastuvõtvasse riiki ja asuda seal alaliselt elama.

Kui lapsendamisega kahjustati kellegi huve, pöörduv isik, kelle õigusi rikuti või eestkostetasutus lapse huvides perekonnaseadusest tulenevalt kohtu poole nõudega tunnistada lapsendamine kehtetuks. Eestkostetasutuse arvamuses või hagiavalduses tuleb põhjendada lapsendamise vastavust või mittevastavust perekonnaseaduses sätestatud nõuetele ja lapsendamise positiivset või kahjustavat mõju lapsele.

Alati, kui seistakse valiku ees, kas vormistada vanemliku hoolitsuseta lapse hooldamiseks hoolduspere leping või eestkoste, tuleb lapse huvidest lähtudes eelistada eestkostet, **eestkostega tagatakse lapsele seaduslik kaitse füüsilise isiku poolt.** Isiku esitamisel eestkostjaks lähtutakse lapse huvidest ja isiku võimalustest last ülal pidada ning tema seaduslikke õigusi kaitsta. Hooldustingimuste kaardistamiseks eestkostja juures võiks kasutada "Lastekaitse käsiraamatus" (Rääk 2003,110-111) toodud dokumendivormi.

Kui lapse vanemad on surnud, piiratud teovõimega või kui on tuvastatud nende teadmata kadumise fakt, kui laps on ära võetud vanematelt, kui lapse vanematelt on ära võetud vanema õigused või kui laps on jäänud muudel põhjustel ilma vanemlikust hoolitsusest, korraldab lapse hooldamise ja kasvatamise ning esitab kohtule avalduse eestkoste seadmiseks eestkostetasutus.

Kui eestkostja jätab oma ülesanded täitmata või ei täida neid nõuetekohaselt, esitab eestkostetasutus kohtule nõude eestkostja volituste lõpetamiseks. Eestkostetava huvides võib eestkostetasutus nimetatud nõude esitamisel kõrvaldada eestkostja oma ülesannete täitmisest, kuni kohus otsustab eestkostja volituste lõpetamise. Valla- või linnavalitsuse korraldus eestkostja kõrvaldamiseks oma ülesannete täitmisest ja lapse äravõtmiseks tuleb vormistada ühe tööpäeva jooksul pärast eestkostja kõrvaldamist.

Kui eestkoste seadmise eelduste äralangemisel ei esita kohtule avaldust eestkoste lõpetamiseks eestkostja, võib eestkostetasutus tulenevalt perekonnaseadusest esitada kohtule avalduse eestkoste lõpetamiseks.

Vanemliku hoolitsuseta asendushooldusel kasvanud noor, kes täisealiseks saamisel ei ole võimeline elama iseseisvalt ja vajab kõrvalabi toetatud või kogukonnas elamise näol või paigutamist hoolekandeesutusse, **vajab eestkostet oma varaliste ja isiklike õiguste ning huvide kaitseks**. Füüsilisest isikust eestkostja puudumisel esitab eestkostesutus kohtule hagi noore teovõime piiramiseks konkreetsete tehingute teostamisel. Avalduses kirjeldatakse, milliste tehingute osas noor eestkostet vajab ja milliseid tehinguid ja kui suures ulatuses on noor võimeline ise tegema ehk millisteks tehinguteks ei vaja noor eestkostesutuse nõusolekut. Avaldusele lisatakse piiratud teovõimega isiku arvamus talle eestkostja määramise kohta, kui piiratud teovõimega isiku vaimne seisund seda võimaldab.

Kohtuotsuse alusel määrab eestkostesutus korraldusega ühe oma töötajatest, kes nõustab noort ja teostab järelevalvet tema tehingute üle. Järelevalvet teostaval isikul on juurdepääs eestkostetava pangaarvele. Vastutav isik esitab kokkuvõtte järelevalve teostamise kohta valla- või linnavalitsusele eelnevalt määratud kuupäevaks vähemalt üks kord aastas.

3.3.5. Vanemliku hoolitsuseta lapse esindamine ametiasutustes

Vanemliku hoolitsuseta laps, kellele ei ole määratud füüsilisest isikust eestkostjat, vajab lastekaitsetöötaja abi oma seaduslike õiguste teostamisel suhetes ametiasutustega. Lastekaitsetöötaja vastutab lapsele vajalike dokumentide vormistamise eest, toetuste ja teenuste kättesaadavaks muutmise eest. **Lastekaitsetöötaja poolt teostatavad toimingud** on järgmised:

- **Leidlapse sünni registreerimine**

Perekonnaseadusest tulenevalt registreeritakse laps kohe pärast sündi ning sünnihetkest peale on tal õigus nimele. Leidlapse sünniakt koostatakse kolme päeva jooksul lapse leidmise päevast lapse leidmise asukohajärgses perekonnaseisuasutuses eestkostesutuse avalduse alusel. Avalduses palutakse registreerida leidlapse sünd ja anda talle eestkostesutuse poolt valitud ees- ja perekonnanimi. Avaldusele lisatakse politseiasutuse akt, milles on märgitud lapse leidmise aeg, koht ja asjaolud ning meditsiiniuasutuse tõend lapse vanuse kohta.

- **Kodakondsuse vormistamine**

Kodakondsuse seadusest tulenevalt omandab laps õiguse kodakondsusele sünniga. Kui vähemalt ühel lapse vanematest on lapse sündimise ajal Eesti kodakondsus, omandab ka laps Eesti kodakondsuse. Kui laps lisaks Eesti kodakondsusele omandab sünniga ka mõne muu riigi kodakondsuse, peab ta

18-aastaseks saamisel kolme aasta jooksul loobuma kas Eesti või mõne muu riigi kodakondsusest.

Lastekaitsetöötaja abi kodakondsuse saamiseks vajavad leidlapsed ja vanemliku hoolitsuseta lapsed. Eestis leitud laps, kelle vanemad ei ole teada, tunnistatakse lapse eestkostja või eestkostetasutuse taotlusel kohtu korras Eesti kodakondsuse omandanuks sünniga, kui ei ole tõendatud, et laps on mõne muu riigi kodakondsuses. Alla 15-aastane alaealine, kelle vanemad on surnud, teadmata kadunud või piiratud teovõimega või kelle vanematelt on võetud vanema õigused, saab Eesti kodakondsuse eestkostetasutuse või alaealise Eesti kodakondsuses oleva eestkostja taotlusel. 15-aastane või vanem laps peab Eesti kodakondsuse saamiseks ise soovi avaldama. Noor võib kodakondsuse saamiseks Kodakondsus- ja Migratsiooniameti teenindusbüroosse pöörduda iseseisvalt, koos lastekaitsetöötajaga või hooldajaga või kasvatajaga. Avaldus kodakondsuse saamiseks vormistatakse büroos kohapeal. Avaldusele lisatakse lapse sünnitunnistus ja foto.

- **Elamisloa vormistamine**

Lastele, kes ei ole Eesti kodanikud, tuleb välismaalaste seadusest tulenevalt vormistada elamisloa. Enne elamisloa taotlemist peab lapse registreerima rahvastikuregistris. Elamisloa on seaduslik alus riigis viibimiseks. Elamisloaga Eestis viibivatel välismaalastel on Eesti kodanikega võrdsed õigused ja vabadused, ühtlasi on nad kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ning täitma Eesti õigusakte. Elamisloa võib olla tähtajaline (kehtivusega kuni viis aastat) või alaline. Alaline elamisloa antakse isikule, kes on Eestis tähtajalise elamisloa alusel viibinud viimase viie aasta jooksul vähemalt 3 aastat. Isikud, kellel on alaline elamisloa, loetakse Eesti alalisteks elanikeks.

Elamisloa taotlemiseks vajalikud ankeedid ja dokumentide loendi leiab internetist Kodakondsus- ja Migratsiooniameti koduleheküljelt <http://www.mig.ee/est/>. Samast leiab ka juhendi, kuidas vormistada elamisloa posti teel. Vähemalt 15-aastane alaealine kirjutab taotluse ja allkirjastab selle ise. Alalise elamisloa taotlus esitatakse Kodakondsus- ja Migratsiooniameti teenindusbüroole vähemalt kaks kuud enne tähtajalise elamisloa kehtivusaja lõppemist. Lastekaitsetöötajal võiks olla andmepank laste kohta, kellel on tähtajaline elamisloa. See välistab võimaluse, et tähtajalise elamisloa lõppedes unustatakse uut elamisloa taotleda.

- **Isikut tõendavate dokumentide vormistamine**

Kõigil vähemalt 15-aastastel Eesti kodanikel ja kõigil kehtiva elamisloa alusel Eestis viibivatel välismaalastel peab isikut tõendavate dokumentide seadusest tulenevalt olema isikutunnistus (ID-kaart või välismaalase pass). Isikutunnistus

on kohustuslik siseriiklik dokument, pass on vajalik reisimiseks. Isikut tõendava dokumendi esmakordsel taotlemisel tuleb lastekaitsetöötajal ja 15-aastasel ja vanemal alaealisel isiklikult pöörduda Kodakondsus- ja Migratsiooniametisse. Uut dokumenti olemasoleva alusel võib taotleda ka posti teel. Vajalike dokumentide loetelu leiab Kodakondsus- ja Migratsiooni ameti koduleheküljelt.

- **Toitjakaotuspensioni taotlemine**

Vastavalt riikliku pensionikindlustuse seadusele on vanema surma korral lapsel õigus toitjakaotuspensionile. Pensioni taotlemise aluseks on vanema surmatunnistus või kohtuotsus vanema teadmata kadunuks tunnistamise kohta. Kui lastekodus või laste hoolekandeesutuses või koolikodus hoolekandele viibiva alaealise eestkostjaks on eestkostetasutus, esitab pensioniavalduse alaealise elukohajärgne eestkostetasutus. Hooldaja, kellega on sõlmitud kirjalik perekonnas hooldamise leping, esitab pensioniavalduse alaealise eestkostetasutuse kirjalikul nõusolekul ja eestkostetasutuse poolt sätestatud tingimustel. Dokumendid, mis toitjakaotuspensioni määramiseks esitada tuleb, leiab sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt <http://www.ensib.ee/>. Kui alaealise eestkostjaks on eestkostetasutus, kantakse pension pankka lapse isikuarvele.

- **Peretoetuste maksmine vanemliku hoolitsuseta lapsele**

Peretoetuste maksmist reguleerib riiklike peretoetuste seadus. Laste hoolekandeesutuses riiklikul hooldusel olevale lapsele peretoetusi ei maksta, välja arvatud järgmised toetused:

1. Elluastumistoetus, mida makstakse hoolekandeesutusest või erivajadustega laste koolist uude elukohta iseseisvalt elama asunud vanemliku hoolitsuseta noorele. Elluastumistoetuse taotlemiseks esitab noor pensioniametile asutuse tõendi, milles on märgitud noore hoolekandeesutuses või erivajadustega laste koolis elamise aeg ja uus elukoht, kuhu noor asus või asub iseseisvalt elama. Taotlus esitatakse elukohajärgsele pensioniametile.
2. Lapsetoetus, üksikvanema lapse toetus ja koolitoetus, mida makstakse hoolekandeesutusest õppimise tõttu eemalviibivale vähemalt 15-aastasele vanemliku hoolitsuseta lapsele. Toetuse saamise aluseks on hoolekandeesutuse tõend, millest nähtub, et vanemliku hoolitsuseta laps elab alaliselt hoolekandeesutuses, ja tõend lapse ajutise elukoha kohta õppimise ajal. Taotlus esitatakse õppeasutuse asukohajärgsele pensioniametile.
3. Lapsetoetus iseseisvalt elama asunud päevases õppevormis õpinguid jätkavale noorele kuni noore 19-aastaseks saamiseni, 19-aastaseks

saamisel jooksva õppeaasta lõpuni. Taotlus koos koolitõendiga esitatakse elukohajärgsele pensioniametile.

Lastekaitsetöötaja jälgib, et asutuses elav noor saaks talle ettenähtud toetusi ja vajadusel nõustab ja aitab noort ning tema kasvatajat. Perekonnas hooldusel olevale lapsele taotleb peretoetusi hooldaja lapse hooldamiseks sõlmitud lepingu või lapse elukohajärgse valla või linnavalitsuse korralduse alusel. Taotlus esitatakse hooldaja elukohajärgsele pensioniametile.

- **Peretoetuste maksmise peatamine valla- või linnavalitsuse korralduse alusel**

Kui lapsevanem ei täida perekonnaseadusest tulenevalt kohust last kasvatada ja tema eest hoolitseda, valmistab lastekaitsetöötaja valla- või linnavalitsuse korralduse eelnõu ettepaneku tegemiseks pensioniametile peatada ajutiselt peretoetuste maksmine lapsevanemale. Peretoetuse võib valla või linnavalitsuse korralduse alusel ümber vormistada lapse tegelikule hooldajale. Kui põhjused peretoetuste maksmise ajutiseks peatamiseks langevad ära, tehakse ettepanek peretoetuste maksmise jätkamiseks lapsevanemale. Kui laps viibis peretoetuste maksmise peatamise ajal hoolekandeesutuses, siis hoolekandeesutuses viibimise aja eest toetust tagantjärele ei maksta.

3.3.6. Lapse huvide ja õiguste esindamine hoolduse korraldamisel

Vanema esmane kohustus on tagada vastavalt oma võimetele ja rahalistele võimalustele lapse arenguks vajalikud tingimused. **Pered, kus lapsele ei suudeta tagada arenguks vajalikke tingimusi, vajavad abi.** Lapse eraldamine perekonnast on õigustatud ainult siis, kui lapse ja perekonna probleemide lahendamiseks on kasutusele võetud kõik meetmed ja need ei ole soovitud tulemusi andnud.

Juba enne lapse sündi perekonda hinnatakse tulevase ilmakodaniku võimalusi perekonnas kasvamiseks. Vajadusel nõustatakse lapsevanemaid ja pakutakse neile abi (eluase, mööbel, kodumasinad, majapidamisvahendid, riietusesemed jms). Nõustamise ja abistamise eesmärk olgu toetada perekonna iseseisvust, mitte muuta seda abist sõltuvaks.

Tulevase ema tervis ja elustiil on määrava tähtsusega lapse arengule. Kõik lastekaitse andmepangas olevad lastega naised ja riskiperedes sirguvad neiud vajavad tähelepanu ja nõustamist. Arvelevõtmine naistenõuandlas raseduse

algstaadiumis aitab ära hoida võimalikke komplikatsioone raseduse ajal ja neist tulenevat ohtu lapse tervisele.

Rasedatele ja vastsündinute **vanematele tuleb selgitada lapse ja vanemate õigusi ning kohustusi**. Paljud riskiperede emad otsivad võimalusi suurendada pere sissetulekuid lapse arvel, samas jäetakse lapse huvid tahaplaanile. Nii näiteks jäetakse lapse sünniakti kanne isa kohta tegemata selleks, et saada üksikvanema toetust. Lastekaitsetöötaja ülesanne on selgitada emale lapse õigust mõlemale vanemale ja vanemate võrdseid kohustusi lapse suhtes.

Riskiperede puhul on lastekaitsetöötaja koostöö naiste- ja lastearstiga ning vahel ka sünnitusmajaga vältimatu. Peresid, kus **lapsi on koheldud julmalt** ja kus vanematelt on võetud eelnevate laste suhtes vanema õigused, tuleb jälgida erilise tähelepanuga. Sellised pered vajavad teistest rohkem abi. Kui perekond, hoolimata kõrvalabist, seab oma tegevusega või tegevusetusega ohtu lapse, tuleb laps perekonnast eraldada. Kui vastsündinu eraldamine vanematest on lapse huvides, on kaks võimalust:

1. Paigutada vastsündinu asendushooldusele asutusse või perekonda ja samaaegselt algatada vanema õiguste äravõtmine vastsündinu vanematelt. Pärast vanema õiguste äravõtmist korraldada lapse asendushooldus lapse huvides ja kohaliku omavalitsuse võimalustest lähtuvalt (lapsendamine, eestkostete, hooldamine perekonnas, hooldamine hoolekandeesutuses).
2. Motiveerida lapsevanemaid, et nad annaksid kirjaliku nõusoleku vastsündinu lapsendamiseks ja ühtlasi kirjutaksid avalduse lapse asendushooldusele paigutamiseks kuni tema lapsendamiseni. Sellisel juhul tuleb arvestada vanemate võimalusega nende poolt antud nõusolekust loobuda lapsendamise otsustamiseni.

Pered, kus lapse arengutingimused ei ole rahuldavad, vajavad lisaks nõustamisele **toetusi ja toetavaid teenuseid**. Kui lapse peretoetus ei lähe perekonnas lapse arenguvajaduste rahuldamiseks, võib peretoetus suunata lapse tegelikule kasvatajale ja hooldajale ja sotsiaaltoetused otse teenuse osutajale. Teenuste osutamisel alustatakse odavamatest ja lihtsamatest teenustest (perenõustamine ja praktiline pereabi, tugiisikuteenus, päevakeskuse teenus), liikudes vajadusel kallimate ja keerukamate teenusteni (varjupaigateenus, rehabilitatsiooniteenus, hooldamine perekonnas, hooldamine asutuses). Kui võimalik, paigutatakse laps asutusse vanema nõusolekul seniks, kuni kodune elu normaliseerub. **Viimase võimalusena kaalutakse lapse eraldamist vanemast** kohtu korras.

Lapsel, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäetud perekondlikust miljööst või kellel tema enese huvides ei ole lubatud jääda oma loomulikku keskkonda, on

õigus asendushooldusele. Hoolduse vormi otsustamisel on kohustus ära kuulata laps. Asendushooldusele suunamisega tuleb ära otsustada ka lapse külastamistingimused. Kui vähegi võimalik ja see on lapse huvides, taastatakse ja hoitakse lapse kontakte oma vanematega ja teiste omaste ning lähedastega.

Lastekaitsetöötaja ülesanne on kontakte reguleerida ja kohtumisi korraldada. Lastekaitsetöötaja saab aidata last järgmistel puhkudel:

1. Kui lapse vanemalt on ära võetud vanema õigused või kui laps on vanemalt ära võetud vanema õiguste äravõtmiseta, otsustab lastekaitsetöötaja kokkusaamise viisi, koha ja aja, lähtudes lapse huvidest ja lapse hooldaja või kasvataja ning lapsevanema võimalustest. Vajadusel viibib lastekaitsetöötaja kohtumise juures.
2. Kui lapse vanem viibib kinnipidamisasutuses, korraldab lastekaitsetöötaja kinnipidamisasutusega ja lapse hooldajaga või kasvatajaga koostöös lapse kokkusaamise vanemaga.
3. Kui laps, kelle kodumaa ei ole Eesti, asub Eestis ja tal puuduvad kontaktid oma vanematega, saab lastekaitsetöötaja olla abiks vanemate leidmisel välisministeeriumi, politsei, konsulaarosakondade või sotsiaalhoolekande osakondade kaudu. Lastekaitsetöötaja aitab vormistada lapsele piiriületamiseks vajalikud dokumendid, lepib vastutavate ametkondadega kokku lapse piiriületamise tingimustes. Lastekaitsetöötaja poolt antakse laps Eesti piiril üle vastutava ametkonna esindajale või transpordivahendi (laev, lennuk) vastutavale töötajale.

Hooldaja ja kasvatajad peavad arvestama asendushooldusel oleva lapse õigustega. Lapsel on õigus kaasa rääkida teda puudutavate otsuste tegemisel ning otsuste tegemisel lähtuda oma südametunnistusest. Lapsel on õigus privaatsusele ning tema eraellu ja kirjavahetusse ei tohi ebaseaduslikult sekkuda.

Last ei ole õigus kallutada usule või sellest loobuma, kui see ei kahjusta last või teisi isikuid. 15-aastane alaealine võib iseseisvalt astuda koguduse liikmeks või lahkuda kogudusest, noorem kui 15-aastane laps võib kuuluda kogudusse oma vanemate või eestkostja loal. Usulisi talitusi hoolekandeesutustes võib korraldada ainult asutuse juhi loal. Lapsed võivad talitustest osa võtta eestkostja või lapsevanema loal.

Lapsel, kes on vanematest eraldatud, on õigus ja vajadus nendega suhelda. Ükskõik, millised on vanemad või mida on nad lapsele teinud, on nad lapsele olulised. Asendushooldusel elaval lapsel võivad olla väga head suhted kasvataja või hooldajaga, kuid sellegipoolest on tal vajadus suhelda oma ema ja

isaga. Kui lapse vanemad on teadmata kadunud või surnud, peab laps saama külastada kodukohta või viia vanema hauale lilli.

Asendushooldusel olevad lapsed on oma elus kogenud kaotust, kannatanud emotsionaalset ja füüsilist vägivalda, tunda saanud täiskasvanute hoolimatust. Lähedase kontakti puudumine ja psüühilised kannatused on põhjus, miks asendushooldusel olevatel lastel esineb teistest lastest sagedamini käitumishäireid. Lapse asendushooldusega kohanemisel ja probleemide ületamisel võib tema vanematest olla palju abi. Tavaliselt soovivad vanemad oma lapsele head, kuid nad ei tea, kuidas seda teha. Lastekaitsetöötaja saab olla abiks õigete valikute tegemisel. Mida rohkem toetatakse vanemaid, seda suuremaks toeks on vanemad lapsele. Lapse huvides on tunda ennast armastatuna vanemate poolt ja selle tunde tekitamisel ning süvendamisel saavad olla abiks kasvatajad ja hooldajad.

Hoolekandeesutuses elav laps vajab pereelu kogemusi ja läbikäimist oma sugulaste või teiste lähedaste isikutega. Selleks võib lapse õppetöövälisel ajal (puhkepäevadel ja koolivaheajal) ajutiselt perekonda anda (Lastekodus, koolkodus ... 2000). Perekonda võib paigutada lapse tema ja tema seadusliku esindaja või eestkostesutuse kirjalikul nõusolekul. Lapsele peab selgitama ajutiselt perekonda andmise ning laste hoolekandeesutusse tagasituleku põhjusi, samuti perekonnas viibimise päevade arvu ning edaspidiseid võimalusi perekonnaga suhtlemiseks.

Kiindumise vältimiseks lubatakse 3–7-aastane laps perekonda ainult kuni kolmeks päevaks korraga. Nooremalt kui 3 aastast last ei tohi perekonda üldse anda. Ajutiselt ei anta perekonda ka last, keda on võimalik lapsendada või paigutada eestkoste- või hooldusperekonda.

Perekonda, kes soovib lastehoolekandeesutusest ajutiselt lapse võtta, peab eelnevalt uurima (kodukülastus, vestlused jms) lapse elukohajärgne lastekaitsetöötaja. Alles siis, kui lastekaitsetöötaja kinnitab pere sobivust, võib laste hoolekandeesutus sõlmida perega kahepoolse lepingu lapse ajutiseks hoolduseks. Lapse ajutiselt perekonnas viibimise ajal jälgib lapse vajaduste rahuldamist sõltuvalt tema vanusest ja erivajadustest ning lepingu tingimuste täitmist perekonna elukohajärgne valla- või linnavalitsus ning teatab viivitamatult probleemide tekkimisest perekonnas laste hoolekandeesutusele.

Lapse andmine ajutiselt perekonda, kes ei ela Eestis, toimub samadel tingimustel ja korras nagu Eestis elava perekonna puhul. Perekonnal peab olema elukohamaa seaduste kohaselt selleks ettenähtud organi poolt väljastatud kirjalik luba lapse ajutiselt perekonda võtmiseks.

Järelevalvet teostatakse kõigi laste ja perede üle, kellele on avatud juhtumitoimikud. **Järelevalve eestkoste ja hoolduse korraldamise üle** on juhtumikorralduse loomulik osa. Eesmärk on jälgida juhtumi arengut ja hoida juhtum kontrolli all. Viis, kuidas järelevalvet teostatakse, on kirjas juhtumiplaanis ja lapse arengukavas. Järelevalve teostamisel võetakse arvesse kõiki aspekte, mis on seotud lapse põhi- ning erivajaduste rahuldamisega. Vaatluse all on lapse elukeskkond, juurdepääs haridusele, tervise kaitsele, hoolekandeteenustele, puhkamisvõimalustele, suhtlemisvõimalustele ning lapse füüsiline, vaimne ja emotsionaalne areng. Järelevalve käigus tehud tähelepanekud, järeldused, ettepanekud ja otsused fikseeritakse kirjalikult. Selleks võib kasutada "Lastekaitse käsiraamatus" (Rääk 2003, 102) toodud vormi. Järelevalve peab olema pidev ja plaanipärane.

Järelevalve teostamisel nõuavad erilist tähelepanu kriisipered ja ellu suunatud noored, kuid ka perekonnas või asutuses hooldusel olevad lapsed nõuavad aegajalt tavalisest enam energiat ja aega nendega tegelemiseks. Vähemalt ühel korral aastas tuleb lastekaitsetöötajal kohtuda eestkostel oleva lapse ja tema eestkostjaga. Perekonnas ja asutuses hooldusel oleva lapse ja hooldaja või kasvatajaga peaks aga kohtuma vähemalt kaks korda aastas. Kuni lapsele ei ole füüsilisest isikust eestkostjat määratud, on tema seaduslik esindaja eestkostetasutus. Lastekaitsetöötajal lasub kohustus olla pidevalt kursis lapse elutingimuste ja arenguga ning osaleda lapsele tähtsate otsuste ja valikute tegemises. Lastekaitsetöötaja saab ühtlasi olla abiks keerukamate kasvatusküsimuste lahendamisel hooldusperekonnas või asutuses. Kui laps on paigutatud hooldusele kodukohast kaugemale, siis peetakse sidet vähemalt kirja või telefoni teel.

Eestkostetasutusel on kohustus jälgida eestkostja ülesannete täitmist ja eestkostetava vara valitsemist. Eestkostetava vara valitsemise kohta tuleb eestkostjal esitada kirjalik aruanne üks kord aastas eelnevalt kokkulepitud ajal. Kui eestkostja kasutab ära oma eestkostja positsiooni, suurendades eestkostetava või hooldatava vara arvel oma vara või tegutsedes muul viisil eestkostetava või hooldatava varaliste või isiklike õiguste või huvide vastaselt, karistatakse teda karistusseadustiku järgi rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega.

Juba enne eestkoste määramist kohtus tuleb välja selgitada lapsele kuuluva vara koosseis, asukoht ja väärtus. Vara nimekiri ehk vara arvele võtmise akt koostatakse eestkostjaks hakata soovinud isiku, lastekaitsetöötaja ja manuka (uurimistoimingu juurde kutsutud erapooletu isiku) juuresolekul. Kui lapsel on raha pangaarvel, siis esitab eestkostja väljavõtte pangast, mis lisatakse vara arvele võtmise aktile. Kulutuste osas, mis on lapse huvides tehtud lapse

pangaarvelt, esitab eestkostja kirjaliku aruande koos seda tõendavate dokumentidega. Igal aastal eelnevalt kindlaks määratud ajal vaadatakse nimekiri ja aruande esitamise kuupäeval tehtud väljavõtte pangaarvest jälle ühiselt üle ning ülevaatus tulemused fikseeritakse kirjalikult. Loomulikult tuleb arvesse võtta seda, et vallasvara kulub ja tema väärtus aja jooksul kahaneb. Kinnisvara väärtus seevastu võib tõusta.

Selleks, et otsustada eestkostja ülesannete täitmise üle, kogutakse informatsiooni ka lapselt ja teistelt pere liikmetelt ning lapse käekäigust huvitatud isikutelt. Üldjuhul eeldatakse, et eestkostja kasutab lapse vara eestkostetava huvides. Kui ilmnevad faktid, mis tõendavad, et eestkostja ei saa oma ülesannetega hakkama või kahjustab oma tegevusega last, pöörduakse kohtu poole eestkostja volituste lõpetamiseks ja/või politseisse kriminaalasja algatamiseks.

Kui vanemliku hoolitsuseta lapsele ei ole füüsilisest isikust eestkostjat määratud, korraldab tema eestkostet ja hooldust eestkostetasutus. See tähendab, et **eestkostetasutus kohustub kaitsma vanemliku hoolitsuseta lapse vara**. Alustatakse vara kirjapanemisest ja lapse sissetulekuallikate (pensionid, toetused) kindlakstegevamisest. Lapsele avatakse pangaarve, kuhu laekuvad talle määratud pension ja toetused. Selleks, et ära hoida kuritahtlike isikute juurdepääs lapse pangaarvele ja põhjendamatute kulutuste tegemine lapse poolt, saab pangakaardi kasutamiseks seada piiranguid. Sobivaima variandi leidmiseks tuleb enne pangakaardi vormistamist pangast nõu küsida. Pangast saab nõu ka selles suhtes, millist pangaarvet on kasulikum avada.

Vallasvara osas tuleb koos lapsega otsustada, millised esemed laps saab ja tahab säilitada asendushooldusel (asutuses, hooldusperekonnas olles). Kui ülejäänud vara ei ole võimalik kusagil ladustada ja pikemat aega säilitada, tuleb valla- või linnavalitsusel korraldada oksjon vara müügiks. Saadud tulu kantakse lapse pangaarvele. Suurema rahasumma puhul peaks kaaluma raha investeerimisfondi paigutamist.

Kui lapsel on kinnisvara, ei ole selle müümine mõistlik. Varale tuleb määrata hooldaja. Selleks tuleb tsiviilkohtumenetluse seadustikule tuginedes esitada kohtule avaldus lapse pärandavarale hooldaja määramiseks. Avalduses märgitakse, keda soovitakse hooldajaks. Avalduse pärandvara hoiumeetmete rakendamiseks vaatab kohus läbi avaldaja ning isiku osavõtul, kelle nimetamist pärandi hooldajaks soovitakse. Avalduse läbivaatamisele kaasatakse teised huvitatud isikud, kelle õigusi ja kohustusi avaldus puudutab.

Hoiumeetmete rakendamiseks vajalikud kulutused maksab hooldaja pärandvarast. Kohtu korraldusel võib hoiumeetmete rakendamise kulutuste katteks pärandvara müüa. Loa andmise otsustab kohus määrusega. Hooldamise lõpetamisel esitab pärandi hooldaja kohtule aruande. Kohus võib pärandi hooldajalt aruannet nõuda ka enne hooldamise lõpetamist.

Üks võimalus lapsele kuuluva vara valitsemiseks on asutada sihtasutus. Selle peale võiksid mõelda juba lapsevanemad. Mujal maailmas on see üsna levinud viis lastele ülalpidamise kindlustamiseks tulevikus, kui vanemaid pole. Vastavalt sihtasutuste seaduse § 5 lg 3 võib sihtasutuse asutada ka testamendi alusel. Sihtasutus on eraõiguslik juriidiline isik, millel ei ole liikmeid ning mis on loodud vara valitsemiseks ja kasutamiseks põhikirjaliste eesmärkide saavutamise nimel. Põhikirjaliseks eesmärgiks võib olla näiteks konkreetse lapse ülalpidamine ja hariduse omandamise toetamine kuni tema 21-aastaseks saamiseni. Laps nimetatakse sellisel juhul selle sihtasutuse soodustatud isikuks. Sihtasutuse tegevuskulud ja eraldised soodustatud isikule kaetakse sihtasutuse majandustegevusest. Sihtasutuse kasutamine lapsele kuuluva vara valitsemiseks ei ole Eestis levinud. Pigem kasutatakse võimalust sõlmida lapse kasuks kindlustuslepinguid. Täpsemat informatsiooni lepingute sõlmimise kohta saab kindlustusmaakleritelt.

Asendushoolduse üks eesmärk on **lapse iseseisvaks eluks ettevalmistamine**. Lapse ettevalmistamine iseseisvaks eluks on hoolduse ja kasvatuse loomulik osa. Iseseisvalt on võimeline elama noor, kellel on kindel sissetulekuallikas, kes oskab ennast majandada, ametiasutustes asju ajada, oma tervist hoida ja sotsiaalset võrgustikku luua. Noore valmisolekut iseseisvaks eluks tuleks hinnata 16-aastaseks saamisest alates 1 kord aastas. Hindamisel võib kasutada "Lastekaitse käsiraamatus" (Rääk 2003, 117-119) toodud küsimustikku ja iseseisvaks eluks ettevalmistamise plaani (Rääk 2003, 120-121).

16-aastasele puudega noorele koostatakse tema iseseisvaks toimetulekuks ja sotsiaalseks integratsiooniks rehabilitatsiooniplaan rehabilitatsiooniasutuse rehabilitatsioonimeeskonna poolt. Erivajadust arvestades on puudega noorel õigus kasutada järgmisi rehabiliteerimisteenuseid: ööpäevaringne hooldamine, ööpäevaringne tugevdatud järelevalvega hooldamine, ööpäevaringne tugevdatud toetusega hooldamine, toetatud elamine, kogukonnas elamine, töötamise toetamine.

Asendushoolduselt tulnud noorele tuleb korraldada järelhooldust. Sisuliselt tähendab see järelevalvet koos tugiteenuste osutamisega kuni noore täieliku iseseisvumiseni. On õige, kui järelevalvet teostab lastekaitsetöötaja, kellega noorel on varasemad kontaktid ja usalduslik suhe. Tugiteenustena

tulevad arvesse päevakeskusteenus, toetatud elamise teenus ja vajadusel praktiline pereabi.

3.3.7. Õigusrikkumistega seotud laste esindamine

Karistusseadustiku järgi karistatakse teo eest, kui see vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. **Isik on süüvõimeline, kui ta on** teo toimepanemise ajal süüdiv ja **vähemalt neljateistaastane**.

Süüteod on kuriteod ja väärteod. Väärtegu on süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv või arest. Kuritegu on süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus. Kui isik paneb toime teo, mis vastab väärteo- ja kuriteo koosseisule, karistatakse isikut üksnes kuriteo eest. Kui kuriteo eest karistust ei mõisteta, võib isikut karistada väärteo eest. Kuriteod on esimese ja teise astme kuriteod. Esimese astme kuritegu on süütegu, mille eest on raskeima karistusena ette nähtud tähtajaline vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus. Teise astme kuritegu on süütegu, mille eest on karistusena ette nähtud tähtajaline vangistus kuni viis aastat või rahaline karistus.

Alaealiste karistamisel nähakse karistusseadustikus, väärteomenetluse seadustikus ja kriminaalmenetluse seadustikus ette **rida erisusi**:

1. Rahalist karistust ei mõisteta nooremale kui kaheksateistaastasele isikule, kellel ei ole iseseisvat sissetulekut.
2. Kuriteo toimepanemise ajal nooremale kui kaheksateistaastasele isikule ei või mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust.
3. Kui kohtuväline menetleja leiab, et isikut, kes pani väärteo toime neljateist- kuni kaheksateistaastasena, saab mõjutada karistust kohaldamata, või kohus leiab, et isikut, kes pani väärteo toime neljateist- kuni kaheksateistaastasena, saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 sätestatud mõjutusvahendit kohaldamata, teeb kohtuväline menetleja või kohus lahendi väärteomenetluse lõpetamise ja väärteoasja materjalide üleandmise kohta alaealiste komisjonile alternatiivsete mõjutusvahendite rakendamiseks. Enne kriminaalasja lõpetamist selgitatakse alaealisele ja tema seaduslikule esindajale kuriteo tunnustega teo olemust ja vastutusest vabastamise alust. Alaealiste komisjonidest on pikemalt juttu peatükis 3.5.

4. Arvestades neljateist- kuni kaheksateistaastase isiku kõlbelise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatuselt aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida, võib kohus alaealise karistusest vabastada ja kohaldada järgmisi mõjutusvahendeid: hoiatus, allutamine käitumiskontrollile kuni üheks aastaks (vajadusel pikendatakse veel aasta võrra või erandina kuni 18-aastaseks saamiseni), noortekodusse või kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine (kaheks aastaks, arvestades õppeaasta lõpuga, vajadusel pikendatakse aasta võrra).

Enne alaealise süüteo menetlemist koostatakse põhjalik ülevaade alaealise sotsiaalsest taustast. Kriminaalhooldusseadusest tulenevalt koostab alaealise süüdistatava või kohtualuse kohta kohtueelse ettekande kriminaalhooldusametnik. Alaealise sooritatud süüteod tuleb menetleda kiiresti. Alaealise õigusi kriminaalmenetluses kaitseb kaitsja. Alaealise süüdistatava ülekuulamisest kohtus peab osa võtma psühholoog või pedagoog, kohtuistungil viibivad ka alaealise vanemad või eestkostja, nende puudumisel eestkostesatuse esindaja. Alaealise huvides võib kohus kuulutada istungi osaliselt või täielikult kinniseks.

Alaealiste kurjategijate kohtlemisel seatakse esikohale lapse mõjutamine ja ühiskonda reintegreerimine. Vangistust rakendatakse viimase abinõuna. Vangistuses alaealisel on õigus normaalsetele elamistingimustele, õigus psühholoogilisele ja sotsiaalnõustamisele ning hariduse omandamisele. Noortevanglas on alaealistele tagatud psühholoogiline nõustamine. Sidet lähedastega ja kodukohaga aitab alal hoida vangla sotsiaaltöötaja. Alaealist on võimalik vanglas külastada. Vanemliku hoolitsuseta alaealist, kellel ei ole lähedasi, külastab lastekaitsetöötaja, kasvataja või hooldaja.

Alla neljateistaastane tunnistaja kuulatakse kriminaalmenetluse seadustiku § 70 tulenevalt üle lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogi osavõtul. Vanema kui neljateistaastase alaealise ülekuulamisele võib menetleja kaasata lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogi. Noorem kui 14. aastane kuriteotunnustega teo toime pannud alaealine kuulatakse samuti üle tunnistajana. Ülekuulamise juures viibival spetsialistil on õigus menetleja loal esitada lapsele küsimusi, kuid need ei tohi olla suunavad ja asjasse mittepuutuvad.

Vajadus kutsuda ülekuulamise juurde lastekaitsetöötaja seab uurijad keerulisse olukorda. Lastekaitsetöötajate suure töökoormuse juures on raske leida kõigile osapooltele sobivat aega. Lastekaitsetöötaja alaealise tunnistaja ülekuulamise juures viibimise nõue on kehtestatud lapse huvidest lähtudes ja seetõttu tuleks

politsei ja valla- või linnavalitsuste ning maavalitsuste koostöös leida sobivad lahendused, kuidas tagada lastekaitsetöötajate juuresolek alaealiste tunnistajate ülekuulamisel vastavalt vajadusele, s.o ka töövälisel ajal. Üks võimalus oleks lastekaitsetöötajate kiirreageerimisrühma loomine maakonna tasandil. Lastekaitsetöötajad selles rühmas töötavad töövälisel ajal vahetustega, pidevalt on üks töötaja valves. Valvetöötaja võib paikneda näiteks sotsiaalhoolekande osakonnas, varjupaigas või ka politseis. Tööajal peaks ülekuulamisel viibima siiski lapse elukohajärgne lastekaitsetöötaja. Lastekaitsetöötajale kompenseeritakse seoses kriminaal- või väärteoasja menetlusest osavõtuga tehtud kulutused vastavalt kriminaal-, väärteo-, tsiviil- ja haldusajade menetlusest osavõtjate kulude tasumise korrale.

Kiirreageerimisrühmast on abi ka siis, kui politsei kutsutakse lahendama perekonflikte kodusesse, kus on lapsi. Sellistelt reididelt saavad lastekaitsetöötajad kohe infot riskiperede kohta. Nii avaneb ka võimalus avada andmepank väärkoheldud laste kohta ja kavandada nende abistamist.

Laste ülekuulamisel kasutatakse alternatiivseid meetodeid, nagu lapse ütluse esitamine uurija poolt, lapse kirjalik tunnistus, eelmenetluse käigus videolindile jäädvustatud lapse tunnistus. Lapse kohtusse kutsumise asemel hangitakse kuriteosse puutuvat informatsiooni lapse vanematelt, psühholoogilt või teistelt isikutelt, kellega suhtlemine ei tekita lapses hirmu.

Lapsohvri abistamine on lastekaitsetöötaja jaoks raske ülesanne. Kuna oht juhtumi lahendamisel eksida on suur, siis kardetakse vägivallakahtluste ilmnmisel sekkuda. Lapsele võivad saatuslikuks saada lastekaitsetöötaja tehtud vead juhtumi lahendamisel, aga ka sekkumata jätmine. Lastekaitsetöötaja peab oskama vägivalla ohvrit ära tunda ja teadma põhireegleid, mida teha ja kuidas käituda vägivalla ohvriga.

Nii lapse kui ühiskonna jaoks on oluline, et vägivallajuhtumid avastataks varakult. Kuriteo varajase avastamisega välditakse uute ohvrite teket. Mida hiljem sekkutakse, seda suuremaid kahjustusi vägivallaga lapsele tehakse ja seda keerulisemaks ning raskemaks kujuneb tema elutee. Kui väärkohtlemine on aset leidnud pikka aega, kaotab laps usu sellesse, et keegi saaks teda aidata. Tekib pidev hirm, mis toob kaasa painajalikud unenäod, söömis- ja uinumishäired vms. Lapse vastureaktsioon vägivallale võib olla ka samastumine vägivallatsejaga.

Peamised **riskifaktorid perekonnas**, mis võivad kaasa tuua vägivalla lapse suhtes, on Taskineni (2003) järgi vanematevaheline vägivald, alkoholi kuritarvitamine ja vanemate psüühikahäired. Vägivallaohvriks satuvad sagedamini lapsed, kes on sündinud enneaegselt, lapsed, kellel esinevad

koolikud, puudega lapsed ja esiklapsed eriti noortel vanematel. Riski perekonnas suurendab see, kui vanemat ennast on lapsepõlves vääralt koheldud.

Kuna lapse füüsiline karistamine kasvatusmeetodina ei ole seadusega keelatud, siis on ka raske tuvastada füüsilist vägivalda. Taskinen (2003) soovib olla valvas eriti väikeste laste puhul ja siis, kui lapsel esineb peale värske verevalumite või vigastuste ka varem saadud vigastusi ning lapse või vanemate seletused vigastuste võimalike põhjuste kohta ei ole usutavad. **Füüsilist vägivalda võib kahtlustada:**

- kõigi alla 1 –aastaste laste luumurdude korral;
- kõigi alla 5-aastaste laste roide-, õlavarre-, selgroo- ja abaluude murdude korral;
- koljuluumurdude korral;
- imiku võimaliku raputamise korral;
- kõigi põletusarmide korral;
- verevalumite korral kui need paiknevad mujal kui säärtel, reitel, küünarvarrel või otsmikul;
- kõigi muude luumurdude ja vigastuste korral, kui seletused vigastuse põhjuste kohta ei ühti vigastuse kliinilise pildiga.

Lapsel, kes kannatab füüsilise vägivalla all võib kujuneda vägivaldne käitumismudel. Laps võib enesesse sulguda. Last valdab viha või hirm ja täiskasvanud kaotavad tema silmis usalduse. Sageli füüsilist vägivalda kannataval lapsel pidurdub emotsionaalne, psüühiline ja sotsiaalne areng, raskematel juhtudel võib laps invaliidistuda või surra.

Seksuaalne vägivald avaldab kahjustavat mõju lapse seksuaalsele ja psüühilisele arengule. Laps seksuaalse vägivalla ohvrina puutub liiga vara kokku olukordadega, milleks ta ei ole füüsiliselt ega hingeliselt valmis. Seksuaalne ärakasutamine kujundab lapsel väärarusaama sugupooltevahelistest suhetest ning madaldab lapse enesehinnangut. Laps tunneb ennast häbiväärstatuna ja süüdlasena (eriti intsesti korral). Lapsele on valmistatud pettumus, mis omakorda võib lapses esile kutsuda viha aga ka äärmist sõltuvusse sattumist ümbritsevatest. Sõltuvuse kujunemine aitab omakorda kaasa sellele, et laps satub edaspidi järjest kergemini vägivalla objektiks.

Vihjeid võimaliku seksuaalse vägivalla kohta saab lapsega rääkides, lapse käitumist jälgides, lapse pärast muretsevatelt täiskasvanutelt, uuringute käigus (näiteks tavaline meditsiiniline kontroll, mõne kuriteo uurimine jms), laste omavahelisest jutust või teistelt lastelt (näiteks pedofiilia juhtumite korral), vägivalda kasutanud isikult.

Seksuaalset vägivalda kahtlustatakse, kui:

- lapsel täheldatakse suguhaigus või vigastused väliste suguelundite või päraaku piirkonnas;
- lapsel on verevalumid (reite sisepinnal, käivartel, seljal), haavad vms, mille kohta ta ise või vanemad annavad segaseid seletusi;
- lapsel esinevad psühhosomaatilised häired (püsivad söömiskäitumised, unehäired, kõhuvalu, roojamis- või urineerimishäired, verejooksud päraakust);
- lapsel on käitumishäired.

Seksuaalset vägivalda kannatanud lastel võib esineda mitmeid käitumishäireid:

1. Laps püüab meeldida täiskasvanutele, masturbeerib või üritab katsuda teiste laste suguelundeid.
2. Laps on masendunud, endasse tõmbunud ja kardab täiskasvanuid. Selle asemel, et otsida täiskasvanult abi, hoidub laps omaette ja nutab. Laps võib olla ka alistuv ja nõustub kõike tegema.
3. Laps hoiab ilmselt eemale ühest vanemast ja väldib tema puudutusi.
4. Laps on pidevalt rahutu, pingul ja ülierutatud.
5. Laps jookseb kodust ära ja ei tema ega vanemad ei oska seda millegagi põhjendada.
6. Lapsega toimub järsk muutus, mis viib teda arengus tagasi (näiteks hakkab voodit märgama).
7. Laps on isenda vastu vägivaldne või üritab ennast tappa (Taskinen 2003, 56)

Informatsioon vägivalda kohta jõuab lastekaitsetöötajani tavaliselt lasteasutusest, koolist või ka meditsiiniuasutusest. Saanud informatsiooni väärkoheldud lapse kohta, võtab lastekaitsetöötaja vägivaldajuhtumi, nagu iga teisegi juhtumi, töösse ja menetleb seda ettenähtud korras.

Lapse jaoks parim tulemus saavutatakse, kui **juhtumi lahendamise kaasatakse kogu perekond**, sh võimalik vägivaldaseja. Vägivalla kahtluse korral kaalutakse kõiki argumente, nii neid, mis vägivalla tõendavad, kui ka neid, mis selle vastu on. Tähtis on see, kuidas ja kellelt esmane informatsioon või kahtlus vägivalla suhtes tuli, kas lapse elus on varem olnud sündmusi, mis võiksid olla juhtunuga seotud, kas on isikuid, kes on huvitatud asjade sellisest esitusviisist.

Töös vägivallajuhtumiga on **peaõhk lapse abistamisel ja väärkohtleja rehabiliteerimisel**. Laps võib vajada psühholoogilist nõustamist, psühhiaatrilist abi, paigutamist hoolekandetasutusse või perekonda hooldamisele. Sageli, kui tegemist on perevägivallaga, eraldatakse laps kodust. See aga on äärmiselt ja

paremal juhul ajutine abinõu. Lapse kodust eraldamisega kindlustame talle turvalise keskkonna, kuid suurendame tema süütunnet. Seepärast on väga oluline nõustada vägivaldset, pakkuda talle teraapiat ja muid teenuseid, jättes nii lapsele võimaluse jääda oma koju.

Kui tegemist on perevägivallaga ja lapse eraldamine perekonnast tema raviks ja hooldamiseks on lapse huvides, tuleb **lapsele selgitada eraldamise vajalikkust**. Lapse soovidega tuleb arvestada. Vastu lapse tahtmist ei saa vastu võtta teda puudutavaid otsustusi. Kui laps ei nõustu ühegi talle pakutud võimalusega, tuleb talle olukorda veel ja veel selgitada ning last motiveerida nõustuma talle pakutud abiga. Juba enne lapse eraldamist perekonnast peab laps olema teadlik sellest, kas ja millistel tingimustel saab ta kohtuda oma pereliikmetega. Selles suhtes ei tohi jätta last teadmatusse. Laps nõustub talle pakutud abiga kergemini, kui ta teab täpselt, mis teda ees ootab.

Vägivaldsest keskkonnast eraldatud laps vajab professionaalset nõustamist ja hooldust. Laste varjupaiga töötajad on tavaliselt pikaajaliste kogemustega ja oskavad last toetada. Enamasti on varjupaigas ka psühholoog, kes aitab. Lastekodu kasvatajad ja hoolduspere vanemad võivad aga lapse kasvatamisel ja hooldamisel sattuda raskustesse ning vajavad ise oskuslikku juhendamist. Lapse asutusse või perekonda hooldusele paigutamisel tuleb kohe kavandada meetmed, mis toetavad last ja kasvatajat või hooldajat. Lastekaitsetöötaja peab kasvatajat või hooldajat informeerima lapsega toimunud ning andma suuniseid, kuidas lapsega käituda.

Rehabiliteerimist vajavad ka vanemad, sealhulgas **väärkohtleja**. Eesmärk on hoida ära uut vägivalda ja muuta kodu lapse jaoks turvaliseks. Nii vanemate kui lapse rehabiliteerimine õnnestub paremini, kui säilitatakse nende omavahelised kontaktid.

Raske füüsilise vägivalla või seksuaalvägivalla korral, mis võib korduda kas sama lapse või mõne teise isikuga, tuleb **informeerida politseid**. Kui last on täiskasvanu poolt lubamatul viisil koheldud, koostab lastekaitsetöötaja, tuginedes Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse § 31 esildise politseile selle isiku karistamiseks. Karistuseseadustiku § 307 järgi võib isikut, kes jätab teise isiku poolt toime pandud esimese astme kuriteost teatamata karistada rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Kui juhtumist on informeeritud politseid, võtab vastutuse juhtumi uurimise eest enda peale politsei. Politsei ülesanne on kuriteo avastamine, lastekaitse- ja meditsiinitöötaja ning psühholoog on abiks täiendava informatsiooni kogumisel ja lapsele vajalike teenuste vahendamisel.

Uurija vajab informatsiooni lapse arengu kohta ja perekonna tausta kohta ning ka kahtluste suhtes. Andmete kogumisel järgitakse seda, et need oleksid antud asjasse puutuvad. Arvestada tuleb sellega, et süü tõendamisel võidakse kasutada kõiki andmeid. Lapse psühholoogilise uuringu teostab lastepsühhiaater või -psühholoog. Psühholoogilise uuringu eesmärk on välja selgitada lapse psüühiline seisund ja see, kas ja millist abi laps vajab. Välja selgitatakse ka lapse arengutase ja vanematevahelised suhted. Uuringute peamine eesmärk on osutada lapsele talle vajalikku abi. Psühholoog kasutab, olenevalt lapse vanusest, tema psüühilise seisundi määramiseks abivahendina mängu, joonistusi vms. Kuid neid kasutatakse ainult lapsega parema kontakti saamiseks, mitte aga tõendmaterjali hankimiseks. Kui on alust arvata, et lapse kallal on tarvitatud füüsilist või seksuaalset vägivalda ja sellega on tekitatud talle füüsilisi vigastusi, siis viiakse läbi ka uuringud meditsiiniuasutuses.

Enne lapse ülekuulamist kuulatakse üle süüdistatav. Kui süüdistatav on üks vanematest, kuulatakse üle mõlemad vanemad ja alles siis püstitatakse kuriteo hüpotees. Kui süüdistataval on küsimusi lapsele esitamiseks, siis vahendab neid uurija, kes esitab lapsele küsimused talle arusaadavas sõnastuses ja vormis. Taskinen (2003) soovib vanematelt küsida ka viimati peres toimunud sündmuste kohta, et saadud informatsiooni ära kasutada lapsega parema kontakti saamiseks.

Selleks, et lapse õigused oleks paremini kaitstud, kutsub uurija **lapse ülekuulamise juurde lastekaitsetöötaja**. Lastega vestlevad uurijad, kes on saanud ettevalmistuse tööks alaealistega. Uurija vestleb lapsega, et saada temalt kätte võimalikult palju tõendeid. Kõike, mida laps räägib, võidakse kasutada kohtus. Last intervjuueeritakse viisil, mis annab võimaluse saadud materjale kasutada kohtus ja välistab lapse korduva ülekuulamise. Lapsega peetud vestlus salvestatakse või võetakse videolindile. Spetsiaalse tehnikaga ja sisustusega varustatud kabinetid laste ülekuulamiseks on Tartus, Tallinnas, Pärnus ja Põlvas.

Ülekuulamisel peab laps saama rääkida vabalt. Kõigepealt esitleb uurija ennast lapsele ja selgitab talle ülekuulamise eesmärgi. Lapsele arusaadava näite varal selgitatakse lapsele, milles seisneb tõde ja vale ning seda, et laps ei pea vastama küsimustele, millele ta vastata ei oska. Ülekuulamisel vahelduvad avatud küsimused konkreetsetega, kusjuures vestlust alustatakse avatud küsimustega. Vestlemisel kasutatakse peegeldust ja tagasisidet, lapse kehakeel tõlgitakse verbaalsesse keelde, vajadusel palutakse lapsel oma sõnumit korrata.

Taskineni (2003) järgi ei esitata lapsele otseküsimusi ega oodata temalt lühikesi vastuseid. Lapsega vestleja peab olema eelarvamustevaba, ta ei tohi lapsele

esitada suunavaid küsimusi, millele võiks oodata kindlaid vastuseid. Last ei tohi kuidagi mõjutada ega põimida küsimustesse fakte, millest laps ei ole rääkinud. Lapsele ei tohi esitada pikki ja lohisevaid küsimusi ega ka poolikuid ehk lõpetamata küsimusi. Lapsele ei tohi esitada suunavaid küsimusi. Laps peab saama rääkida spontaanselt. Lapse kuuldes ei arutata juhtumiga seotud teemasid.

Kui **alaealine** on **kannataja**, viibib ta **kohtuistungil** vaid siis, kui on **tegemist raske kuriteoga**. Teda võib kohtus üle kuulata ainult pedagoogi või psühholoogi, vajalikel juhtudel aga ka vanemate või seaduslike esindajate juuresolekul. Tema ülekuulamise ei kasutata risküsitlust Kui alaealise kohalolek pärast ülekuulamist ei ole vajalik, eemaldab kohus ta istungisaalist. Lastekaitsetöötaja võidakse kohtuistungile kutsuda tunnistaja või eksperdina.

3.4. Teenused ja toetused lastele ja peredele

Riiklike ja kohaliku omavalitsuse meetmetega luuakse vanematele võimalused oma laste kasvatamiseks ja nende põhi- ja erivajaduste rahuldamiseks. Riiklikul tasandil võimaldatakse **kõigile lastele juurdepääs üldistele avalikele teenustele**, millega rahuldatakse laste põhivajadused üldharidusele ja kutseharidusele ning esmatasandi tervishoiuteenustele. Kohaliku omavalitsuse kohustus on tagada elanikele juurdepääs eelpool nimetatud avalikele teenustele ning luua võimalused selliste üldiste avalike teenuste kasutamiseks nagu eluaseme- ja kommunaalteenused, ühistransport, heakord, alusharidus, huvialategevus, noorsootöö jms.

Suurenenud toimetulekuriskiga peredes vajavad lapsed üldiste avalike teenuste kasutamiseks seostavaid teenuseid. Laste sotsiaalkaitse põhimõtetest lähtuvalt (<http://www.sm.ee/est/pages/index.html>) on **seostavad teenused** ajaliselt piiritletud ja tulemusel orienteeritud. Teenuse kasutamise tulemusena seotakse iseseisvalt elav inimene üldiste avalike teenustega nii, et vajadus toetavate teenuste järele kaob või muutub minimaalseks (nõustamine, juhtumikorraldus, õigusabi, adopteerimine, mõned koolitused jm).

Erivajadustega laste puhul ületab abivajadus tavaliste avalike teenuste võimalused. Erivajadustega lapsed vajavad erivajaduste rahuldamiseks toetavaid ehk tugiteenuseid ja eriteenuseid. **Toetavad teenused** on laste sotsiaalkaitse põhimõtete järgi pikaajalise iseloomuga ning nende pidev osutamine on vajalik selleks, et iseseisvalt elav inimene saaks kasutada üldisi avalikke teenuseid (päevakeskuse teenus, koduhooldus, eestkoste seadmine, kriminaalhooldus jm). **Eriteenused** on vajalikud juhtudel, kui iseseisvalt elava

inimese sidumine üldiste avalike teenustega ei ole mingil põhjusel võimalik. (kasvatustlike erivajadustega laste õpetamine erikoolides, institutsionaalne hooldamine jm).

Toetavad teenused aitavad lapsel kergemini kohaneda ühiskonnas, eriteenused aitavad lapsel taaskohaneda. Eriteenuse osutamine tähendab lapsele tema eraldamist harjumuspärasest keskkonnast. Selleks et pärast eriteenuse lõpetamist suudaks laps tavakeskkonnas toime tulla, tuleb eriteenusega samaaegselt osutada lapsele ja perele ka toetavaid (tegevus päevakeskuses, sotsiaalprogrammid) teenuseid ja seostavaid teenuseid (psühholoogiline ja psühhosotsiaalne nõustamine). Eriteenusel olev laps valmistatakse ette kasutama võrdselt teiste lastega üldisi avalikke teenuseid. Vajadusel pakutakse lapsele peale eriteenuse lõpetamist mõnda aega veel seostavaid ja tugiteenused.

Teenuste valikul lähtutakse lapse vajadustest. Toetavaid ja eriteenuseid osutatakse alles siis kui lapse vajadusi ei ole suudetud üldiste avalike teenuste ja seostavate teenuste abil rahuldada või kui laps ei ole suuteline üldisi avalikke teenuseid kasutama. Vältida tuleks nn valede teenuste kasutamist õigete puudumisel, vähendada tuleks kallite ja kliendi omavastutust piiravate teenuste osakaalu.

Kohaliku omavalitsuse ülesanne on kindlustada kõigile lastele võrdne juurdepääs üldistele avalikele teenustele, võimaldades üldistele avalikele teenustele juurdepääsuks seostavate ja tugiteenuste kasutamist. Kõiki teenuseid ei ole alati otstarbekas välja arendada ühe kohaliku omavalitsuse baasil. Väiksemad omavalitsused võiksid väiksemale sihtrühmale vajalikke teenuseid korraldada omavahelise lepingu alusel ühiselt. Eriteenuste vajadus kohalikus omavalitsuses on väike ja nõuab spetsialiseeritud kaadri olemasolu, mistõttu nende teenustega kindlustamine eeldab omavalitsuste koostööd või riigi sekkumist. Kohaliku omavalitsuse ja riigi pakutavad teenused vajavad kindlaksmääramist, mitmekesistamist ning koordineerimist. Alljärgnevalt on toodud teenused, mida lapsed ja lastega pered vajavad.

3.4.1. Seostavad teenused

Sotsiaalnõustamine on isikule vajaliku teabe andmine sotsiaalsetest õigustest ja tema seaduslike huvide kaitsmise võimalustest ning abistamine konkreetsete sotsiaalsete probleemide lahendamisel edaspidise toimetuleku soodustamiseks. Kodanike huvides nõustatakse ka advokaate, notareid, klientide volitatud esindajad jne. Sotsiaalnõustamist osutavad kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad, sh lastekaitsetöötajad ning laste hoolekande-

haridus- ja tervishoiuasutuste ning hoolekandeteenuseid osutavate mittetulundusühingute töötajad.

Psühholoogilise nõustamisega püütakse esile kutsuda muutusi lapse tunnetes, mõtetes, käitumises ja last ümbritsevates inimestes eesmärgiga aidata lapsel ja tema lähedastel iseendas selgusele jõuda, leida üles sisemised ja välised jõuvarud ning lahendusi probleemidele. Lähtudes lapse vajadustest, nõustatakse last kas personaalselt või grupis. Lapsed vajavad psühholoogilist nõustamist põhiliselt pere-, suhte-, kasvatus- ja kooliprobleemide lahendamiseks, väärkohtlemisest tulenevate käitumishäirete leevendamiseks ning kriiside ületamiseks.

Puudega lapsed ja nende vanemad ning puudega vanemad ja nende lapsed vajavad psühholoogilist nõustamist puudest tulenevate igapäevaelu probleemide lahendamiseks, nõustamist tööhõivealastes küsimustes ja toetusrühmade moodustamist. Teenuse osutamiseks moodustatakse grupid sarnaste probleemidega inimestest. Nõustamise tulemusena paraneb puudega inimeste ja nende lähedaste toimetulek. Vajadusel pakutakse personaalset nõustamist.

Psühholoogid töötavad haridus-, meditsiini- ja hoolekandetasutustes ning nõustamiskeskustes. Puudega laste ja nende vanemate nõustajateks võivad olla ka eriala eksperdid (puuetega inimeste ühingute vastavad spetsialistid).

Psühhosotsiaalne nõustamine on taastumisele ja iseseisvuse ning ühiskonnas osalemise suurendamisele suunatud nõustamine, isiku tugevate külgede rõhutamine. Psühhosotsiaalne nõustamine on juhtumitöö loomulik osa. Nõustamise eesmärk on kaasa aidata sotsiaalsete oskuste arendamisele, probleemide teadvustamisele ja nendele võimalike lahenduste leidmisele, sotsiaalse võrgustiku kujundamisele, konfliktolukordade lahendamisele ja osapooltevahelise kokkuleppe saavutamisele perekonnas, normaalsete suhete taastamisele ning alalhoidmisele lapse arengu huvides.

Nõustamisega püütakse parandada lapse ja vanemate enesehinnangut, vähendada süütunnet, õpetatakse asju ja sündmusi nägema nii nagu nad on. Olukorra ja selle põhjuste adekvaatne hindamine õpetab tegema õigeid valikuid, aitab kaasa riskide maandamisele ja ühiskonnas kohanemisele.

Toetusgrupid ehk eneseabigrupid moodustatakse sarnaste probleemidega lastest nende turvalisuse tõstmiseks ja üksteise toetamiseks. Grupis mõistab laps, et temaga arvestatakse, teda vajatakse ja armastatakse. Grupis töötades tajub laps, et ta ei ole oma murega üksik, et on teisigi samas või veelgi raskemas

olukorras lapsi. Grupis töötamine õpetab teisi tähele panema, teistest hoolima. Sõbralikkuse ja üksteisemõistmise õhkkonnas paraneb lapse enesetunne, tugevneb eneseväärikus, usk iseendasse ja tekib soov teha endale ja teistele head.

Laste grupi moodustab ja grupi tegevust suunab täiskasvanu, kes lapsi eelnevalt kogutud informatsiooni ja personaalvestluste põhjal tundma õpib. Grupis kehtestatakse ühised reeglid, seatakse eesmärgid ja töötatakse välja tegevusplaan. Plaani koostamisel arvestatakse grupi vajadustega (probleemid, laste vanus, sugu, huvid, võimed jne). Tegevused grupis peaksid olema mitmekesised, köitvad ning innustavad. Täiskasvanu aktiivset osavõttu vajavad lapsed grupi moodustamisel ja käivitamisel. Edasises tegevuses vajavad lapsed vaid jälgimist, vajadusel nõustamist ning suunamist.

Grupp käib täiskasvanu juhendamisel koos plaanis püstitatud eesmärkide saavutamiseni. Sõprussuhted, mis grupis tekivad, jäävad ja neile võib eluraskustes alati toetuda. Vajadusel jätkatakse mõnede lastega tööd samas või mõnes teises grupis. Lastekaitsetöötaja peaks algatama ka toetusgruppe lapsevanematele, keda seovad sarnased probleemid

Õigusalast nõustamist vajatakse laste ja lapsevanemate õiguste ja kohustuste täpsustamiseks: abikaasade ühisvara jagamisega seotud küsimustes, poolte esindamisel kohtus abielulahutuse korral, võlasuhetest tulenevate vaidlusküsimuste lahendamisel, pärimisõigusega seotud vaidluste lahendamisel, haldusajade algatamisel. Abi vajatakse dokumentide vormistamisel ja isiku esindamisel kohtus või ametiasutuses. Perekonnaseadust üldisemalt puudutavates küsimustes on lapsevanemaid suuteline nõustama lastekaitsetöötaja, keerukamate õigusprobleemide korral pöördub lapsevanem õigus- või advokaadibüroo poole.

Tänavatöö on vajalik suuremates linnades, kus inimesed ei tunne üksteist ja kus seetõttu vanemliku hoolitsuseta lapsed võivad jääda tähelepanuta. Tänavatöö käigus viivad vastava väljaõppe saanud sotsiaaltöötajad või sotsiaaltöötajad koos politseiga läbi reide neis piirkondades kuhu järelvalveta lapsed sageli kogunevad. Tavaliselt toimuvad ringkäigud hilja õhtul. Lastega vesteldakse, et välja selgitada, kes nad on ja miks on nad tänaval. Lastele selgitatakse tänaval viibimisega kaasnevat ohtusid, jagatakse vajalikku informatsiooni asjalikuks vaba aja veetmiseks, pakutakse võimalust külastada laste päevakeskust ja osutatakse abi.

Tehnilisi abivahendeid vajavad puudega lapsed. Tehnilised abivahendid (proteesid, ortoosid jm abivahendid) on tooted, instrumendid, varustus või tehnilised süsteemid, mille abil on võimalik ennetada tekkinud või kaasasündinud kahjustuse või puude süvenemist, kompenseerida kahjustusest või puudest tingitud funktsioonihäiret, parandada või säilitada võimalikult kõrget füüsilist ja sotsiaalset iseseisvust ning tegutsemisvõimet. Tehniliste abivahendite kasutamise vajaduse määrab tehniliste väikeabivahendite korral perearst või eriarst; keerulisemate tehniliste abivahendite korral eriarst või rehabilitatsiooniasutus.

Soodustingimustel tehniliste abivahendite ostmiseks, laenutamiseks või nendega seotud teenuste esmakordse kompenseerimise taotlemiseks tuleb abivahendi taotlejal pöörduda maavalitsuse või kohaliku omavalitsuse (maavanema ja kohaliku omavalitsuse vahel sõlmitud halduslepingu korral) hoolekandeosakonda, kust ta saab isikliku abivahendi kaardi. Abivahendi kaardi alusel saab ta abivahendi ettevõttelt, kes abivahendeid väljastab. Korduvalt määratud väikeabivahendite ostmiseks, laenutamiseks või nendega seotud teenuste kompenseerimise taotlemiseks pöördub taotleja otse abivahendeid väljastavasse ettevõttesse.

3.4.2. Toetavad teenused

Päevakeskus (perekeskus) osutab lastele ja lastega peredele sotsiaalteenuseid (päevane hooldamine, rehabilitatsiooniteenus (isiku ja keskkonna vaheliste suhete parandamine), arendus- ja huvitegevust ning muid toimetulekut soodustavaid teenuseid (saunateenus, soodustingimustel toitlustamine, õpiabi) ja muud abi. Päevakeskus võib algatada ja osaleda piirkondlikes laste hoolekande projektides ja üritustes, moodustada sarnaste probleemidega toetus- ja töögrupe lastest ja lastevanematest ning korraldada nõustamist ja koolitust. Päevakeskuse kaudu võib laps endale saada ka tugiisiku.

Päevakeskuse teenust vajavad kindlasti kõik vähekindlustatud perede lapsed, kellel puudub vanemlik järelevalve ja võimalus osa võtta kooli pikapäevavõrgu tööst. Päevakeskuses aidatakse lapsel taastada suhted kooliga, luua suhteid ja kontakte huvi- ja sporditegevust pakkuvate asutuste ning organisatsioonidega.

Iga päevakeskuse juures peaks olema ka üks mängu- ja puhketuba, kuhu vanemad saaksid vajadusel tuua mõneks tunniks järelevalve alla oma mudilase (Rääk 2003, 26). Päevakeskuse teenust väljaspool kooliaega ja koolivaheaegadel vajavad ka puudega lapsed. Neile pakutakse päevakeskuses neid huvitavat tegevust ja hooldust.

Päevakeskus võiks tegutseda piirkonna teabekeskusena, kust lapsed ja lapsevanemad saaksid informatsiooni sotsiaalteenustest ja toetustest, piirkonnas korraldatavatest teabepäevadest, koolitustest ja seminaridest. Noortele peredele saab päevakeskus pakkuda kursusi, kus õpetatakse, kuidas paremini toime tulla majandamisega ja laste kasvatamisega. Aega-ajalt võib keskusesse kutsuda külalislektoreid (meedikud, pedagoogid, juristid, lastekaitsetöötajad), kes räägivad üldharivatel teemadel ja kellele saab esitada küsimusi, millele ise vastust otsida ei osata.

Päevakeskuses võiksid rakendust ja nõustamist ning abi töökoha otsinguil saada hoolekandeadasutusest tulnud noored. Noored saavad abiks olla ka päevakeskuse töötajatele lastega tegelemisel. Seega võib päevakeskus olla ka järelhoolduse teostamise koht. Lastekaitsetöötaja roll on ka päevakeskuse teenuse pakkujaid piirkonna vajadustest informeerida ning teha ettepanekuid konkreetsete tegevuste algatamiseks.

Tugiisikuteenust vajavad lapsed, kellel on suhtlemisraskused või depressioon, kelle kasvutingimused ei ole turvalised või kes ise oma tegevusega kahjustavad oma arengut ja tervist. Tugiisik võib lapsele olla abiks lepituse saavutamisel, tugiisik võib lapsele olla ka käendajaks (Alaealiste mõjutusvahendite seadus 1998). Tugiisik püüab lahendada lapse probleeme, abistab ja toetab teda. Tugiisik võib abiks olla ka perele.

Tugiisikuks võib hakata lapsele ja perele varasemast tuttav või võõras isik. Tugiisiku määramisel arvestatakse lapse soove ja tugiisiku sobivust. Tugiisikuteenust võib osutada üksikisik või ka perekond – tugiperekond. Tugiperekond võib näiteks vanemliku hoolitsuseta lastekodulapse võtta lühiajaliselt (nädalalõppudel ja koolivaheajal) oma perre. Tugiperekonnast oli juttu alapeatükis 3.3.6.

Tugiisikuks saab olla täiskasvanud teovõimeline isik, keda ei ole kohtulikult karistatud. Tugiisikul ei ole seadusliku esindaja õigusi ega kohustusi abistatava suhtes. Tugiisiku valimisel arvestatakse isiku motiveeritust, iseloomuomadusi, oskusi ja sobivust tööks lastega. Tugiisiku või – perekonna kinnitab lapsele kohalik omavalitsus vastava kirjaliku kolmepoolse lepinguga, mis sõlmitakse tugiisiku, kohaliku omavalitsuse ja abistatava vahel. Alaealise eest kirjutab lepingule alla tema seaduslik esindaja (Rääk 2003, 27).

Isikutele, kellel puuduvad varasemad kogemused lastega töötamiseks, tuleb võimaldada osavõtt vastavast koolitusest ja pakkuda nõustamist. Kui kohalikus omavalitsuses on tugiisikuid palju, on koolitust ja grupiviisilist nõustamist

kerge korraldada. Tugiisik töötab lapsega või perekonnaga vabatahtlikkuse alusel, jälgides tegevusi ja tähtaegasid, mis lepingus on eelnevalt kolmepoolselt kokku lepitud. Tugiisikutele kompenseeritakse kulutused, mis on seotud lapsega ühiselt läbi viidud tegevustega (kino, teatri ja spordivõistluste külastamine jne). Vabatahtlik töö, eriti lastega, ei tähenda madala kvaliteediga tööd ja seepärast peab lastekaitsetöötaja lepingute täitmist pidevalt jälgima. Tugiisikutele tuleks pakkuda ka supervisiooni või kovisiooni võimalusi.

Isikliku abistaja teenust osutatakse nägemis- või liikumis- ja vaimupuudega lastele. Isiklik abistaja töötab vastavalt puudega lapse vajadustele, lapse kodus või mujal, saates ja suunates last tema igapäevaelu toimingutes ning korraldades tema sotsiaalset toimetulekut ajal, mil lapsevanemad seda teha ei saa. Ühel isiklikul abistajal saab korraga olla kuni 4 klienti. Teenuse osutamiseks sõlmitakse leping isikliku abistaja ja lapsevanema vahel. Isiklik abistaja toetab puudega last tervishoiu- ja hoolekandeesutuste külastamisel ja vabaaja veetmisel. Tavakoolis õppivat nägemis- või liikumispuudega last aitab isiklik abistaja kooliteel ja kooliruumides liikumisel, vajadusel õppetundides ning isikliku hügieeni toimingutes.

Peresekse aitamistöö eesmärk on aidata perel üles leida sisemisi ressursse, et pere suudaks vastu võtta perele tähtsaid otsuseid, kanda vastutust perekonna häireteta funktsioneerimise ja püsimise eest. Peresekse aitamistööga hoitakse ära korduvad kriisiolukorrad peres. Teenust vajavad:

1. Lastega pered, kes on läbimas või äsja läbinud kriisisituatsiooni ning vajavad seetõttu uue olukorraga kohanemiseks muutuste toetamist.
2. Pered, kus madalate sotsiaalsete- ja toimetulekuoskuste tõttu on risk, et lapse vajadused jäävad märkamata ja seetõttu rahuldamata.
3. Pered, kus vanemate ressursid lapsele optimaalse kasvukeskkonna loomiseks on vähesed;
4. Lastekodust ellu suunatud noored, kes vajavad tuge iseseisva elu alustamisel.

Peredega ja ellusuunatavatega töötab tööpaar, mille moodustavad sotsiaaltöötaja ja pereabiline. Sotsiaaltöötaja ülesanne on pereliikmete psühhosotsiaalne nõustamine. Pereabiline juhendab laste hooldamisel ja kasvatamisel, majapidamistöode tegemisel, perekonna eelarve koostamisel, abistab laste hoolduse ning koolitamise korraldamisel, peab sidet lasteaia ja kooliga. Keskmiselt töötatakse peredega neli kuni kuus kuud, kuid mõned pered vajavad abi aasta ja kauemgi (Rääk 2003, 28-29).

Koduhooldust osutatakse kurnatuse, sünnituse, puude, haiguse või muul puhul neile, kes abi vajavad ja seda soovivad. Lastega pered vajavad abi toiduainete ja majapidamistarvetega varustamisel, eluaseme korrastamisel, lapse või vanema abistamisel, eluaseme kütmisel, lapse hooldamisel, ametiasutuste külastamisel, asjaajamisel, lapse lasteasutusse või kooli viimisel ja toomisel. Eesmärk on tõsta perekonna vastutust ja igapäevaelu oskusi. Teenust osutatakse kuni perekonna iseseisva toimetulekuoskuse väljakujunemiseni või taastumiseni. Teenust osutavad hooldustöötajad või pereabilised.

Lapsed vajavad varjupaigateenust, kui puudujäägid lapse kodusel hooldamisel ohustavad lapse elu või tervist ja kui laps on jäänud vanemliku hoolitsuseta. Laps kindlustatakse varjupaigas ööpäevase hooldusega, rehabilitatsiooniga ja meditsiinilise abiga. Varjupaigas võib laps viibida kuni 2 kuud, vajadusel kauem. Selle aja jooksul korraldab lapse elukohajärgne omavalitsus lapse edasise hoolduse ja eestkoste.

Emad ja lapse varjupaik pakub peavarju emadele lastega, kes on perevägivaldaga ohvril või muul moel sattunud kriisiolukorda. Varjupaik annab peavarju ja kindlustab kõige hädapärasemaga, mida on vaja laste hooldamiseks ja kasvatamiseks. Toiduvalmistamise, pesupesemise jms eest hoolitsevad emad ise. Varjupaigas nõustatakse emasid, aidatakse lahendada töö ja eluasemega seotud probleeme, taastada sotsiaalsuhtluskõhust, õpetatakse korraldama oma igapäevaelu. Varjupaigateenust osutatakse seni, kuni see on vajalik ema ja laste turvalisuse tagamiseks.

Eluasemeteenusega tuleb sotsiaalhoolekande seadusest tulenevalt kindlustada perekonnad, kes ise ei ole suutelised seda endale tagama. Isikuid, kellel on raskusi eluruumis liikumise, endaga toimetuleku või suhtlemisega, abistatakse eluruumi kohandamisel või sobivama eluruumi otsimisel. Täiskasvanuks saanud puudega noored kindlustatakse rehabilitatsiooniplaani alusel **toetatud elamise** teenusega (Hoolekandeasutustele ja hoolekandeteenustele ... 2002), mille kulud kaetakse riigieelarvest. Sama teenust vajavad aga ka kerge vaimupuudega ja sotsiaalselt ebaküpsed lastekodust iseseisvasse ellu suundunud noored ja lastega pered, kus vanemad ei tule ilma kõrvalise abita igapäevaeluga toime. Neile võiks abiks olla omavalitsuse palgal olev **juhtumikorraldaja**.

Lastele, kelle kodused tingimused ei toeta nende arengut ega võimalda regulaarselt tegelda õppetööga, **pakutakse võimalust elada kooliskäimise perioodil asutuses: õpilaskodus, internaadis või pereabikeskuses.** Siinkohal tuleb aga jälgida, et ei kujuneks olukord, kus lapse side perekonnaga katkeb

hoopis. Samal ajal, kui laps viibib asutuses, tuleb vanematel teha pingutusi kodu korda seadmiseks, töökoha otsinguteks jne. Vanematel ei tohi jääda muljet, et selline lapse hooldamise viis, kus laps viibib viis ööpäeva järjest perekonnast eemal, on loomulik ja võib jääda kestma kuni lapse täisealiseks saamiseni.

Hooldamine hooldusperekonnas on lapse hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu. Hooldusperekond võtab vanemliku hoolitsuseta jäänud last hooldada kuni tema tagasipöördumiseni oma bioloogiliste vanemate juurde, eestkoste või lapsendamise vormistamiseni või täiskasvanuks saamiseni. Hooldaja ei ole lapse eestkostja.

Hooldaja võib tema nõusolekul määrata eestkostjaks puudega või psüühikahäirega lapsevanemale, kes iseseisvalt ei tule toime lapse kasvatamisega. Selline praktika on kasutusel olnud Tabiveres (Sotsiaalministeerium 2004 d). Lapsevanema teovõimet, kelle laps on paigutatud hooldusperre tähtjalise lepinguga, piiratakse lastele makstavate riiklike toetuste kasutamises ja talle määratakse eestkostjaks hooldusperre vanem. Hooldaja on toeks ka lapsevanemale, keda ta õpetab ja abistab lastega hakkama saamisel. Selline praktika on võimalik vaid kõigi osapoolte kokkuleppel.

Hooldajaks võib hakata isik, kellel on selleks oma pereliikmete nõusolek, lapse kasvatamiseks ja hooldamiseks sobivad tingimused kodus ning läbitud vastav koolitus. Lapse hooldamiseks sõlmib hooldajaks soovi avaldanud isik kirjaliku lepingu lapse elukohajärgse sotsiaalhoolekande- osakonnaga. Lepingu sõlminud perekond jääb lastekaitsetöötaja järelevalve alla. Hooldusperele tagatakse sotsiaalnõustamine, koolituse ja nõustamisega seotud transpordikulude katmine, lapse ülalpidamiskulude kompenseerimine, raske lapse kasvatamisega seotud täiendavad väljaminekud perele ja korraldatakse vajadusel ning võimalusel individuaalset ja grupinõustamist ning koolitust. Hooldamisest perekonnas võib pikemalt lugeda “Lastekaitse käsiraamatust” (Rääk 2003, 73-77).

Transporditeenust vajavad lapsed, kes puudest tulenevalt ei ole suutelised kasutama ühiskondlikku transporti. Teenus hõlmab igapäevast transporti laste- ja hoolekandeaasutusse ja ühekordseid sõite rehabilitatsioonile või ravile. Sobiv transpordivahend valitakse sõitjate hulgast ja puudest lähtudes.

Tugiteenused raske ja sügava puudega laste peredele aitavad kaasa nende toimetuleku paranemisele ja hoiavad ära kriisiolukorrad. Vanemad saavad puhata ja taastada oma energiaravusid kui nende lastele korraldatakse laagreid,

kus laps kindlustatakse päevase või ööpäevase hoolduse ja järelevalvega. Raske ja sügava puudega lastele võimaldatakse intervallhooldust hoolekandeesutuses. Kuulmispuudega laste vanematele korraldatakse viipekeele kursusi.

3.4.3. Eriteenused

Hooldamine hoolekandeesutuses (lastekodus, noortekodus) on vajalik vanemliku hoolitsuseta lapsele, kellele asendusperekonda pole leitud. Lapsed elavad asutuses peredena, igale lapsele koostatakse arengukava, kinnitatakse usalduskasvataja. Elu asutuses peab olema võimalikult perelähedane. Asutus peab lapsele täiskasvanuks saamisel kaasa andma praktilised oskused iseseisvaks eluks. Hariduse andmine, meditsiiniline abi, rehabilitatsioon, huvitegevus jm lapse arengu seisukohalt olulised teenused peavad lastekodulapsele, nagu kõigile teistele lastele, olema tagatud väljaspool kodu. Asutuses hooldusel oleva lapse üle teostab järelevalvet ja last nõustab lastekaitsetöötaja. Lapse hooldamisest hoolekandeesutuses on juttu ka peatükis 3.3.6. ja “Lastekaitse käsiraamatus” (Rääk 2003, 80-82).

Rehabiliteerimisteenust osutatakse sügava, raske ja keskmise puudega lastele rehabilitatsiooniplaani alusel. Rehabiliteerimine on erialane tegevus rehabilitatsiooniasutuses lapse oskuste ja jääkvõimete ning tugisüsteemide arendamiseks. Rehabiliteerimisega paraneb lapse iseseisev toimetulek ja väheneb vajadus kõrvalabi järele. Rehabilitatsiooniplaane koostavad ja rehabiliteerimise teenust osutavad vastavat litsentsi omavad hoolekande- või tervishoiuasutused, kus on moodustatud rehabilitatsioonirühm.

Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust osutatakse käitumishäiretega lastele. Teenuse eesmärk on antisotsiaalsete (ühiskonnavastaste) ja asotsiaalsete (ühiskonna reegleid eiravate) käitumisjoonte vähendamine või kaotamine. Rehabilitatsiooni intensiivne algusosa viiakse läbi spetsialiseeritud keskustes. Tööle lapsega sellises keskkuses peab järgnema rehabilitatsioonikava realiseerimine mujal (päevakeskuses, hooldusperekonnas, lastekodus) ja sellele peavad lisanduma teised eesmärgid – hariduse ja kutsehariduse omandamine, iseseisva elu treenimine jne (Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet 2003).

Sotsiaalse rehabilitatsiooni meetodid valitakse hälbe põhjustest lähtudes. Peamiselt kasutatakse sotsiaalse õppe meetodeid, et parandada lapse sotsiaalset sidusust, valmistada teda ette koolikohustuse täitmiseks ja vähendada tema käitumise ühiskonnaohtlikkust. Kui lapse käitumishäire tuleneb haigusest või kui käitumishäirega kaasneb lapse tervise halvenemine (sõltuvus), peab

sotsiaalsele rehabilitatsioonile eelnema või sellega paralleelselt toimuma ka ravi (psühhoterapia, farmakoterapia, detoksifikatsioon).

Rehabilitatsioon Wilkeni ja Hollanderi (1999) järgi tähendab inimese väärikuse taastamist ja funktsionaalset taastust. Rehabilitatsiooni oluliseks komponendiks on psühhosotsiaalne nõustamine, millele lisanduvad muud teenused. Rehabilitatsioon toimib kolmel omavahel üksteisega seotud tasandil: indiviidi, keskkonna ning kogukonna tasandil. Rehabilitatsiooni eesmärk on lapse ja perekonna elukvaliteedi parandamine ja nende iseseisvuse taastamine sotsiaalsete rollide teostamise kaudu.

Sotsiaalse rolli (ema roll, lapse roll, ühiskonnaliikme roll jne) täitmine eeldab sotsiaalse võrgustiku olemasolu, rollide mõistmist ning rahulolu rolli täitmisest. Wilken ja Hollander (1999) järgi on isiku motivatsioon ja eesmärgi tähendus elus seda suurem, mida rohkem tuge saab isik erinevate rollide täitmisel. Iga rolli täitmine parandab enesehinnangut ja suurendab toimetulekuoskusi. Rehabilitatsioon peab töötama lapse/perekonna iseseisvumise suunas. Igati soodustatakse lapse ja perekonna initsiatiivi, julgust otsustada ja teha valikuid, mis vähendavad pereliikmete sõltuvust hooldusest ja abist.

Rehabilitatsiooniga peab kaasnema lapse kasvukeskkonna parandamine (töö koduga, kooliga ja teiste lapsele oluliste asutuste ja isikutega) või vajadusel keskkonna muutmine (asendushooldus, koolivahetus, elukohavahetus). Normaalse elukeskkond pakub lapsele ja perele turvatunnet ning loob eelduse sotsiaalsete rollide täitmiseks. Kui lapse põhivajadused (eluase, toit, riided, vahendid ja koht mängimiseks, õppimiseks, töötamiseks jms) ja lähedaste poolt loodav turvatunne on rahuldamata, ei saa ta täita oma kohustusi (käia koolis, osaleda aktiivselt lasteorganisatsioonide tegevuses, võtta omaks ühiskonnas kehtivad moraalireeglid jms). Keskkonna puudujäägid pidurdavad oluliselt lapse eakohast arengut.

Kogukond toetab lapse lähikeskkonda. Kogukond aitab rahuldada lapse ja perekonna vajadusi nii sotsiaalvõrgustiku loomisel, taastamisel ja tugevdamisel kui ka keskkonnatingimuste parandamisel. Sotsiaalse rehabilitatsiooni läbiviimisel tuleb silmas pidada järgmist:

1. Lapse rehabilitatsiooniprotsess (toibumine, paranemine) ei saa olla ajaliselt lühema kestusega, kui lapse hälbiva käitumise kujunemise protsess.
2. Rehabilitatsioon toimub kontaktide taastamise kaudu.

3.4.4. Teenuste kvaliteet, järelevalve

Lapse ja perekonna heaolu sõltub teenuse kvaliteedist, see omakorda aga teenusele püstitatud nõuetest ja nende täitmisest. Sotsiaalteenuseid osutavatele juriidilistele isikutele (riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutused, äriühingud ning mittetulundus-organisatsioonid) üldnõuete kehtestamisel tuleks lähtuda sotsiaalministri määrusega kinnitatud hoolekandetasutustele ja hoolekandeteenustele esitatavatest kohustuslikest nõuetest. Need nõuded on:

1. Teenuse osutaja peab olema kantud riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuste riiklikku registrisse, mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse või äriregistrisse.
2. Teenuste osutamine on juriidilise isiku põhikirja- või põhimäärusejärgne tegevus.
3. Teenuse osutajal on välja töötatud teenuste kvaliteedi edendamise, kontrolli ja siseauditi süsteem.
4. Teenuse osutajal on välja töötatud teenuste osutamise kord.

Peale eelpool nimetatud nõuete tuleks tähelepanu pöörata ka sellele, kas ja kuidas arvestatakse teenuse osutamisel laste ja perede vajadustega, kuidas saadakse tagasisidet ja kuidas lahendatakse kaebusi, kuidas tutvustatakse teenust elanikkonnale ja asjasse puutuvatele asutustele ning organisatsioonidele. Oluline on ka see, kuidas toimub asutusesisene tööjuhendamine, kuidas kaasatakse teenust saavate laste vanemaid ja teisi asjasse puutuvaid isikuid, kuidas tehakse võrgustikutööd, kuidas analüüsitakse töö tulemusi.

Nõuete kehtestamisega tagatakse lastele ja peredele kvaliteetne teenus. Ühtlasi välistatakse võimalus, et laps või perekond suunatakse neile sobimatu teenuse juurde. Teenuse eesmärgid ja sisu sõltuvad konkreetse sihtgrupi vajadustest. Sihtgrupi vajadusi arvestades koostatakse ka teenuste osutamise kord. Praegu on riiklikul tasandil laste hoolekande jaoks välja töötatud või väljatöötamisel riiklikud nõuded järgmistele asutustele: laste- ja noortekodu (Nõuded lastekodusse ja ... 2000; Laste hoolekandetasutuse ...2002; Lastekodude põhimäärus 1996; Lastekodus, koolkodus ... 2000; Nõuded laste ...2003), päevakeskus (Päevakeskuse põhimäärus 1996), varjupaik (Laste varjupaiga ... 1996; Laste hoolekandetasutuse ...2002), majutusettevõtte (Majutusettevõtetele esitatavad ...2001). Teenustele, mille üle riiklikke nõudeid kehtestatud ei ole, tuleb nõuded esitada kohaliku omavalitsuse ja teenuse osutaja vahel sõlmitava lepinguga.

Järelevalvet hoolekandeteenuste kvaliteedi üle koordineerib sotsiaalministeerium ja teostab maavanem. Praegu on maavanemate poolt

teostatav kontroll puudulik, sest kõigile teenustele ei ole kehtestatud nõudeid ja puuduvad ühtsed protseduurireeglid järelevalve teostamiseks. Peaaegu puudub kontroll selle üle, kuidas kohalikes omavalitsustes võetakse vastu lapsi puudutavaid otsuseid. Maavanem sekkub vaid juhul, kui maavalitsusele on kohaliku omavalitsuse tegevuse kohta esitatud kaebus.

2004. aasta suvel sotsiaalministeeriumi poolt Varemurrus sotsiaaltöötajatele korraldatud seminaril arutati hoolekandeteenuste järelevalve küsimusi. Leiti, et (Sotsiaalministeerium 2004 e) teenuse osutaja peab vastutama teenuse kvaliteedi tagamise eest ja kandma kvaliteedisüsteemi loomise ning tagamisega seotud kulud. Kõik teenuseosutajad peaksid pidama kvaliteedi käsiraamatut, s.o dokumenti, milles talletatakse ja kirjeldatakse hoolekandeteenuse osutaja kvaliteedisüsteemi korraldus, eesmärgid, rakendatud abinõud ja tulemused. See võimaldab nii pidevalt kui ka perioodiliselt hinnata kvaliteedi tagamise efektiivsust. Kvaliteedisüsteem peab hõlmama järgmisi tegevusi:

- klientide rahulolu hindamine;
- hoolekandeteenuste osutamise kaasneva riski juhtimine;
- pädevuse tagamine;
- organisatsiooni töökorralduse ja juhtimise kvaliteedi tagamine.

Seminarist osavõtnud pakkusid välja ka lahendused teenusega rahulolematu kliendi jaoks:

1. Igas asutuses võiks olla asutusesisene usaldusisik, kes peab sidet eestkostetasutusega ja vajadusel edastab kaebuse maavalitsusele.
2. Kohustada eestkostetasutust suhtlema asutuses teenust saavate klientidega vähemalt kaks korda aastas.
3. Kinnitada asutuseväline kontrollija (näiteks maavalitsuses), kes külastab asutust regulaarselt, näiteks üks kord kuus.
4. Lastekaitsetöötajatel tuleb asutuses viibivaid lapsi külastada kaks korda aastas selleks, et kinnitada lapse arengukava.

3.4.5. Toetused ja muu abi peredele

Lastega perede rahalisel toetamisel tuleb jälgida, et vanemad või hooldaja kasutaksid saadud toetust lapse arenguvajaduste rahuldamiseks. Peredele, kus lapse vajadustega ei arvestata, on raha mõistlikum mitte anda. Lastekaitsetöötajal tuleks koos vanemaga koostada lapsele vajalike esemete ja tasuliste teenuste nimekiri. Lapsevanema vastava avalduse alusel kantakse raha otse teenuse osutaja (lasteaed, kool, lastetasutust teenindav toitlustusfirma jne) arvele. Riskiperede lastele vajalike esemete ostmiseks võiks sõlmida

kokkuleppe mõne kaubandusettevõttega, kes vajalikud asjad lapsevanemale müüb hoolekandeosakonna garantiikirja või tšeki alusel.

Pered, kes on kriisi sattunud tulekahju, röövimise, loodusõnnetuse tõttu või muul põhjusel vajavad lisaks majutamisele vältimatu abi korras ka riideid ja toitu. Teistel puhkudel tuleks toidu-, aga eriti riideabi jagamisel olla ettevaatlik. Pered, kes on harjunud materiaalset abi regulaarselt saama, ei oska selle väärtust hinnata. Tavaliselt ei hoita riideid, neid kantakse kuni määrdumiseni ja seejärel visatakse lihtsalt minema. Mõnede perede jaoks kujuneb riiete kogumine lausa maaniaks, eluruumid täituvad riidekottide ja –kastidega nii, et ei jätku ruumi elamiseks.

3.5. Alaealiste mõjutamine erinevate mõjutusvahenditega

3.5.1. Alaealiste komisjon

Alaealise mõjutusvahendite seadus (AMS) hakkas kehtima 1. septembrist 1998. Kõigis maakondades loodi maavanema korraldusega alaealiste komisjon. Seaduse kohaselt peavad seitsmeliikmelisse komisjoni kuuluma haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnik, kriminaalhooldusametnik ja alaealiste komisjoni sekretär. Ka kohalik omavalitsus võib kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga moodustada linna või valla alaealiste komisjoni ning sel juhul selles piirkonnas elavate alaealiste õigusrikkumisi maakonna alaealiste komisjon ei aruta.

Alaealise mõjutusvahendite seaduse **peamine eesmärk** on ennetada ja vähendada alaealiste kuritegevust mõjutusvahendite tulemusliku kasutamise abil. Seadus määrab kindlaks isikute ringi, kelle suhtes mõjutusvahendeid kohaldatakse. Alaealiste komisjoni põhimääruse järgi on **komisjoni põhiülesanne** oma haldusterritooriumil alaealistega tehtava kriminaalpreventiivse töö koordineerimine ning õigusrikkumisi soodustavate tegurite vähendamine, samuti alaealistele õigusrikkujatele määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil nende elu korraldamine ja alaealiste järelevalvetuse vähendamine.

3.5.2. Alaealiste komisjoni töö korraldus ja mõjutusvahendid

Alaealise mõjutusvahendite seaduse §2 tähenduses on alaealine 7-18 aasta vanune isik. Seadus reguleerib alaealise vastutust, kes on nooremana kui neljateistaastasena toime pannud karistusseadustikus fikseeritud

kuriteokoosseisule vastava õigusvastase teo, samuti karistusseadustikus või muus seaduses fikseeritud väärteokoosseisule vastava õigusvastase teo. AMS võimaldab kohaldada mõjutusvahendeid ka nende alaealiste suhtes, kes neljateist- kuni kaheksateistaastasena on toime pannud karistusseadustikus fikseeritud kuriteo, kuid prokurör või kohus on tema suhtes kriminaalmenetluse lõpetanud ja andnud materjalid üle alaealiste komisjonile. Samuti nende alaealiste suhtes, kes neljateist- kuni kaheksateistaastasena on toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses fikseeritud väärteo, kuid kohtuväline menetleja või kohus on tema suhtes väärteomenetluse lõpetanud ja andnud materjalid üle alaealiste komisjonile. Mõjutusvahendeid saab rakendada ka nende alaealiste suhtes, kes ei täida koolikohustust, tarvitavad alkohoolseid jooke, narkootilisi või psühhotroopseid aineid (AMS § 1).

Taotluse (vt dokumendivorm 9) komisjonile alaealise õigusrikkumise asja arutamiseks (AMS § 14) koos alaealise koolist või töökohast antud iseloomustuse ja sotsiaaltöötaja arvamusega tema perekonna kohta (vt dokumendivorm 10) võivad esitada:

- alaealise seaduslik esindaja
- politseiametnik
- kooli esindaja kooli direktori volikirja alusel
- lastekaitseametnik
- sotsiaalametnik
- kohtunik
- prokurör
- keskkonnajärelevalvega tegeleva asutuse ametnikud

Lastekaitseametnik ja sotsiaaltöötaja võivad alaealiste komisjonile esitada taotluse nende alaealiste suhtes, kes ei täida koolikohustust.

Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusele võib alaealisele kohaldada ühte või mitut järgmistest **mõjutusvahenditest** (AMS § 3):

- hoiatus
- koolikorralduslikud mõjutusvahendid (põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilaste eraldi klassi suunamine, pikapäevarühma suunamine)
- vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde
- lepitamine
- kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või lastekodus
- üldkasulik töö
- käendus

- noorte- või sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemine
- kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste erikooli suunamine

Mõjutusvahendi eesmärk on kaasabi osutamine alaealise õigusrikkuja resotsialiseerumisele ning alaealise võimalike edasiste õigusrikkumiste ennetamine. Olenevalt asjaoludest (toimepandud teost ja lapse isikust) võib alaealist kas ainult **hoiatada**, viidates sellele, et järgmisel korral kohaldatakse rangemaid mõjutusvahendeid, kuid hoiatust võib liita ka teiste mõjutusvahenditega.

Koolikorralduslike mõjutusvahendite all tuleb mõista alaealise suunamist põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilastele moodustatud klassi või pikapäevarühma. Seni oli võimalik nimetatud klassi moodustada alates 7.klassist, kuid alates 2004/05 õppeaastast 4.klassist. **Kasvatusraskustega õpilaste klass** moodustatakse põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava või põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava järgi õppivate klasside õpilastest. Kool töötab välja klassi õpilaste võimeid ja iseärasusi arvestava õppekava (ka ainekavad ja tulemuste hindamise põhimõtted). Klassi täitvuseks tohib olla kuni 12 ja liitklassi korral kuni 10 õpilast. Sellisesse klassi saab suunata alaealist, kes ei arvesta üldtunnustatud käitumisnorme ega kooli kodukorra nõudeid, õpetajate ja lapsevanema nõudmisi või kellel on koolis ja väljaspool kooli tõsiseid käitumisprobleeme ning kes on selle tõttu õpiraskustes või klassikursust korranud. Uus määrus lubab kasvatusraskustega õpilaste klassi vastu võtta õpilast nii alaealiste komisjoni otsuse kui ka õppenõukogu otsuse alusel. Õppenõukogu otsuse aluseks on kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja või kooli põhjendatud taotlus koos lapsevanema nõusolekuga või lapsevanema taotlus (Põhiharidust omandavate... 2004).

Alaealiste komisjoni poolt määratud **spetsialisti juurde vestlusele suunamise korral** peab komisjoni otsuses olema märgitud, millise spetsialisti juurde on alaealine vestlusele suunatud. Selle mõjutusvahendi kohaldamisel lähtutakse rohkem lapse isikust kui toimepandud teost. Vestluses püütakse kindlaks teha, millist abi laps vajab. Osa laste puhul on vaja selgusele jõuda selles, milline õppevorm talle sobib. Paljud lapsed vajavad vaimse tervise toetamist, mõned jälle tavalist tervisekontrolli. Mõni laps vajab lihtsalt täiskasvanud inimest, kelle juures käia oma murede ja probleemidega. Vastavalt vajadusele suunatakse laps vestlusele kas narkoloogi, psühholoogi, psühhiaatri, sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja või mõne muu spetsialisti juurde (Alaealiste komisjoni poolt... 1998). Spetsialisti juurde vestlusele suunamine annab võimaluse alustada lapsele isikliku võrgustiku kujundamisega.

Lepitamine on mõjutusvahend, mille kohaldamisel otsitakse erapooletu nõustaja abiga kokkulepet alaealise õigusrikkuja väärteo tagajärjel tekkinud kahjude korvamiseks tema enda initsiatiivil. Lepitaja peab olema vastava ettevalmistuse saanud erapooletu isik. Lepitamine loetakse toimunuks, kui asjaosalised (õigusrikkuja ja õigusrikkumise tõttu kannatanu) saavutavad mõlemaid rahuldava kokkuleppe õigusrikkumisega tekitatud kahjude korvamiseks. Lepitamise lahendiks võib olla õigusrikkumisega tekitatud kahju hüvitamise taotlusest loobumine, õigusrikkumisega tekitatud kahju hüvitamine, alaealise õiguserikkuja poolt üldkasuliku töö tegemine või muu lahend, mis ei ole määruses sätestatud (Lepitamise kord 1998). Lepituse eesmärk on selles, et alaealine õigusrikkuja tunnetaks oma süüd, et tekkinud olukorrale leitaks koos asjaosalistega lahendus ja et nende vahel kujuneksid head suhted.

Alaealise **kohustus elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus** on mõjutusvahend, mida võib kohaldada siis, kui on kindlaks tehtud, et nimetatud isikute juures on alaealisele tagatud korralikud kasvamis- ning arengutingimused. Selle kohustuse määramisel tuleb arvestada ka nende isikute valmisolekut mõjutusvahendi kohaldamiseks (Alaealise kohustuse... 1998).

Üldkasulik töö on kasvatusliku iseloomuga mõjutusvahend, mida võib kohaldada alaealisele tööst või õppimisest vabal ajal. Alaealine rakendatakse üldkasulikule tööle üksnes tema nõusolekul. 13- kuni 18-aastasele alaealisele võib määrata üldkasulikke tööd kuni 50 tundi kolme kuu jooksul ja alla 13-aastasele alaealisele kuni 10 tundi ühe kuu jooksul. Alaealine on kohustatud hiljemalt 5 tööpäeva jooksul peale alaealiste komisjoni poolt otsuse tegemist ilmuma sotsiaaltöötaja juurde, kes annab talle teada olemasolevatest töövõimalustest. Üldkasuliku töö täitmiseks sõlmitakse vormikohane leping (vt dokumendivorm 11) alaealise, tema seadusliku esindaja ja sotsiaaltöötaja ning tööandja vahel (Üldkasuliku... 1998). Üldkasulike tööde loetelu (1998) on kindlaks määratud Vabariigi Valitsuse määrusega. Üldkasuliku töö tegemise käigus saab alaealine sotsiaalseid kogemusi, areneb tema enesedistsipliin ja ta omandab ka elementaarseid tööoskusi.

Käendus on mõjutusvahend, mille kohaldamise eesmärk on kontrollida alaealise käitumist ning abistada teda, et ära hoida uute õigusrikkumiste toimepanemist. Käendajaks võib olla käendatava perekonnaliige, sugulane või muu isik, kellel on alaealise suhtes kasvatuslik mõju. Käendust võib määrata kuni kuueks kuuks (Käenduse kord 1998).

Kui alaealine suunatakse osalema **noorteprogrammis**, tuleb arvestada tema võimeid ja soovi ning programmi toimumise kohta (Noorteprogrammides...

1998). Eesmärgiks on õpetada alaealist teadlikult sisustama oma vaba aega. **Osalemise sotsiaalprogrammis** on mõjutusvahend, mille kaudu toimub alaealise psühhosotsiaalne abistamine ja tema käitumise korrigeerimine. **Osalemise ravikuuris** on mõjutusvahend, millega aidatakse kaasa sellele, et alaealine vabaneks alkoholi, narkootilise või psühhotropse aine sõltuvusest ja et tema tervis taastuks. Ravikuur viiakse läbi kas tervishoiuasutuses või ambulatoorselt ja sellega peab tegelema vastava ettevalmistusega spetsialist (Sotsiaalprogrammides... 1998). AMS sätestab, et ravikuurile suunamist saab kohaldada juhul, kui alaealise küsimust arutatakse komisjonis seoses alkoholi, narkootilise või psühhotropse aine tarvitamisega.

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist kui vabadust piiravat mõjutusvahendit saab komisjon rakendada ainult kohtu loal (Alaealise kasvatuse... 1998). Eestis on kolm kasvatuslikke eritingimusi vajavate õpilaste kooli: Tapa Erikool (vene õppekeelega poistele), Puiatu Erikool (eesti õppekeelega poistele) ja Kaagvere Erikool (vene ja eesti õppekeelega tüdrukutele). Komisjon saab taotleda kohtult alaealise erikooli suunamist kuni kaheks aastaks ja tähtaja määramisel õppeaasta lõpuni. Tähtaja pikendamiseks peab alaealiste komisjon esitama kohtule põhjendatud taotluse. Seda mõjutusvahendit saab kohaldada alaealise suhtes, kes on pannud toime karistusseadustikus või muus seaduses fikseeritud õigusvastase teo ja on mitte noorem kui kaheteistkümne aastane. Erandkorras võib kohtult luba taotleda ka siis, kui alaealine on vähemalt kümneaastane. Erikooli suunamist kohaldatakse alaealise kasvatusliku järelevalve huvides, kui varem kasutatud mõjutusvahendid ei ole andnud tulemusi. AMS kohaselt ei saa kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunata alaealist, kelle küsimust arutatakse komisjonis seoses koolikohustuse halva täitmisega (AMS § 3 lg 2 p 5, § 6 lg 2).

Mõjutusvahendi valikul lähtub alaealiste komisjon õigusrikkuja isikust ja sooritatud teo iseloomust. Arvesse võetakse ka alaealise esindaja, lastekaitsetöötaja (sotsiaaltöötaja), kooli esindaja ja politseiametniku arvamust ning alaealise nõusolekut võtta endale vabatahtlikult kohustusi oma väära käitumise hüvitamiseks. Komisjoni otsuse eesmärk on mõjutada alaealist nii, et ta tulevikus ei paneks toime uusi õigusrikkumisi.

Järelevalvet mõjutusvahendite määramisest tulenevate kohustuste täitmise üle teostab alaealiste komisjoni sekretär koos mõjutusvahendi kohaldajaga, kelleks on vastavalt mõjutusvahendite loetelule (AMS § 8) kas:

- alaealiste komisjon
- kooli esindaja
- vastav spetsialist (psühholoog, psühhiaater, lastekaitse spetsialist jt)
- alaealiste komisjoni määratud lepitaja

- alaealiste komisjoni määratud lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja
- käendaja
- maavalitsuse noorsootöötaja, KOV lastekaitsetöötaja
- erikooli direktor

Järelevalve teostaja on kohustatud andma alaealiste komisjoni sekretärile mõjutusvahendi kohaldamise tulemuslikkuse kohta informatsiooni, mille alusel sekretär annab aru komisjonile vähemalt kord kvartalis. Kui alaealine ei täida talle määratud mõjutusvahendiga pandud kohustusi, on võimalik määrata alaealisele uus mõjutusvahend (AMS § 9).

AMS § 18 kohaselt võib alaealiste komisjon alaealise suhtes kohaldada **sundtoomist** komisjoni istungile, kui ta on jäänud mõjuva põhjusega istungile ilmunuta. Alaealise sundtoomist teostab komisjoni otsuse alusel politsei. Alaealist, kes asub alaealiste komisjoniga samas asulas, võib kinni pidada kuni 18 tundi enne istungi algust. Sundtoomisel teisest asulast ei tohi kinnipidamise tähtaeg ületada 48 tundi.

Alaealiste komisjonil on õigus määrata **alaealise komisjoni istungil esindaja**, kui tema seaduslik esindaja või alaealise poolt taotletud esindaja ei ole suuteline tema huvisid kaitsma. Samuti on õigus määrata alaealisele esindaja, kui tema esindaja huvid ei ole kooskõlas alaealise huvidega (AMS §20 lg 5).

Alaealiste komisjoni istungile, kus toimub alaealise küsimuse arutamine, kutsutakse lisaks alaealisele ja tema vanemale ka isikud, kelle osalemine asja arutamisel on vajalik. Soovitatavalt on üheks isikuks kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja (sotsiaaltöötaja).

3.6. Erialane koostöö

3.6.1. Koostöö mittetulundusühingute ja sihtasutustega

Iseseisvuse aastad on andnud Eestile juurde uusi võimalusi ning üks sellistest võimalustest on kodanikuühiskonna osalemine kodanikke puudutavates küsimustes. Käesoleva aasta 1. juuni seisuga oli Eestis registreeritud 20084 mittetulundusühingut ja 601 sihtasutust. Nendest 501 olid mittetulundusühingute ja sihtasutuste registri järgi otseselt seotud tervishoiu ja hoolekande vallas tegutsemisega ning tervelt 9112 olid märkinud oma põhitegevusalaks „muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteeninduse“.

Eelpool toodud kodanikualgatuse vormide tegevust reguleerib mittetulundusühingute seadus ja Sihtasutuste seadus, lisaks on veel mittetulundusliku iseloomuga isikute ühendused, mis ei ole kantud registrisse ja mis ei ole juriidilised isikud - kohaldatakse seltsingu kohta käivat mõistet. Väga palju kasutatakse erinevaid mõisteid ja nii võib nimetada eelpool toodud organisatsioone lihtsalt kolmandaks sektoriks, valitsusvälisteks organisatsioonideks,

Sõltuvalt piirkonnast on mittetulunduslike organisatsioonide arv ja tegevused varieeruvad. Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja on kindlasti koostöö korraldamisel lastekaitsealaseid teenuseid pakkuvate organisatsioonidega väga oluline spetsialist, sest avalik sektor suudab vaid siis kolmanda sektori organisatsioone efektiivselt rakendada, kui teab, mida neilt oodata. Viimaste aegade kogemused näitavad, et tõsiselt võetavaid organisatsioone ei ole palju ning seetõttu tuleb koostöö kokkulepete sõlmimisel olla kindel organisatsiooni planeeritavates tegevustes ning kogemustes. Samuti on oluline teada organisatsiooni tegevusvaldkondi ja eelnevaid ning praeguseid rahastajaid.

Koostöö paremaks tagamiseks sõlmitakse erinevate kolmanda sektori organisatsioonidega koostöölepped ning need varieeruvad ühest aastast kuni nelja aastani. Loomulikult saab pikemaajalisi kokkuleppeid teha vaid tööpõhimõtetes, sest konkreetse raha eraldamine käib kohalikus omavalitsuses läbi linna- või vallavolikogu. Tallinnas on näiteks riskilaste paremaks aitamiseks ning erinevate lastekaitsealaste probleemide lahendamiseks loodud juba neli aastat tagasi Tallinna Linnavalitsuse Partnerlusprogramm „Riskilaps“. Programmis osalevad lisaks linnavalitsusele ja linnaosavalitsustele ka mittetulundusorganisatsioonid ning kokku on partnerlusprogrammil 25 osapoolt. Programmi raames toimuvad regulaarsed kokkusaamised iga kuu ning nn ümarlaudu juhivad sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonda kureeriv abilinnapea. Selline koostöö aitab linnal paremini hinnata riskilaste olukorda Tallinnas, omada konkreetset ülevaadet erinevate organisatsioonide töökorraldusest ning vältida organisatsioonide poolt töö dubleerimist.

Väga paljud mittetulundusorganisatsioonid on seotud üleriigiliste tegevustega, kuid kohalikul omavalitsusel ei pruugi niisugusest organisatsioonist mingit otsest kasu olla. Viimasel ajal on hakanud mittetulundusorganisatsioonid valima, milliseid tööloike katta. Väga palju korraldatakse igasuguseid seminare ja konverentse, mille väärtus on aga küsitav.

3.6.2. Kohaliku omavalitsuse volikogu lastekaitsekomisjon

Üks oluline koostööpartner on kohaliku omavalitsuse volikogu ning volikogus töötavad komisjonid. Sõltuvalt omavalitsuse suurusest erineb volikogus töötavate komisjonide arv ning nende nimetused. Volikogu lastekaitsekomisjon on enamasti poliitiline organ, mis koosneb volikogus esindatud poliitiliste jõudude esindajatest ning kohaliku omavalitsuse spetsialistidest. Volikogu lastekaitsekomisjonis saab tõstatada lastekaitsealaseid küsimusi, probleeme, arutada omavalitsuse arengukava pikemas perspektiivis, et tagada lastekaitsetöö stabiilne areng omavalitsuses. Kindlasti suurendavad sellised komisjonid ka erinevate osapoolte teadlikkust lastekaitsega haakuvatest sektoritest – näiteks haridus, sport, noorsootöö, politsei, tervishoid, sest laste probleemid lahendatakse ja nende areng tagatakse paljusid aspekte arvestades.

3.7. Lastekaitsetöötaja roll meediaga suhtlemisel

Meediaga suhtlemise käsitlemisel räägitakse järjest rohkem avalikest suhetest ja suhte- korraldajatest, aga kui ei ole suhtekorraldajat, tuleb avalikkusega suhelda ka lastekaitsetöötajatel. Lastekaitsetöötajate ettevalmistus ja kogemus meediaga suhtlemisel on aga üsna algeline, sest mida võikski oodata lastekaitsetöötajalt, kellel puudub selleks erialane ettevalmistus. Samas on lastekaitsetöötaja vastaspooleks kogemustega ajakirjanik, kes oskab esitada küsimusi, mis hiljem võivad kaasa tuua paljude inimeste pahameele ja hukkamõistu. Siinkohal peab siiski alustama lastekaitsetöötaja rolli täpsustamisest meediaga suhtlemisel, sest kiiresti arenev ühiskond tahab saada ka kiiresti asjakohast infot, mille edastamiseks on vaja lastekaitsetöötaja ette valmistada. Lastekaitsetöötaja rolli meediaga suhtlemisel määrab ametiasutus, kus lastekaitsetöötaja töötab. Sõltuvalt omavalitsuse suurusest on see roll määratud väga erinevalt. Käesolevas peatükis on kirjas põhitõed juhuks, kui tekib vajadus meediaga suhelda.

3.7.1. Millest alustada suhtlemist meediaga

Iga omavalitsus suhtleb igal aastal kas siis vähemal või rohkemal määral avalikkusega ning olulise osa sellest moodustab suhtlemine meediaga st läbi meedia avalikkuse teavitamine omavalitsuse tegemistest. Parim võimalus meediaga suhtlemiseks on selle suhtlemise eelnev ettevalmistamine ning siinkohal võiks kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja leppida kokku võimalikud suhtlemised meediaga (muidugi kooskõlastatult omavalitsuse juhiga). Paljudele inimestele ei meeldi üldse meediaga suhelda ja seetõttu ei

pea nad seda teemat ka oluliseks ning keelduvad intervjuudest või kommentaaridest. Pikemas perspektiivis tuleb selline suhtlemine kahjuks inimesele endale kui ka kohalikule omavalitsusele, sest igasugune info mitte jagamine tekitab spekulatsioone ja intriige meedia poolt. Samuti on ettevalmistamata meediaga suhtlemine väga kohmetu ja ettearvatu (meedia suhtumises ei või olla kunagi kindel). Seega võiks lastekaitsetöötaja esimene samm olla teemade ringi määratlemine, millest on võimalik informeerida meediat ja teha koostööd erinevate meediaväljaannetega ning neid esindavate ajakirjanikega. Käsitlevate teemade ringi määratlemine aitab teil ennast ajakirjanike suhtes kehtestada ning ka ajakirjanikud teavad, mis küsimustes nad võivad küsida lastekaitsetöötaja arvamust ja millistes mitte. Ajakirjanikele tuleb pidevalt selgitada, et igasugune meediaga suhtlemine peab lähtuma lapse huvidest ja õigustest.

Erinevatel omavalitsustel on erinev ligipääs meediale. Mõnes omavalitsuses (Tallinn, Pärnu, jt suuremad omavalitsused) võivad olla esindatud nii TV, raadio, ajalehed (kohalikud ja üleriigilised) kuid omavalitsusel võib olla ka oma häälekandja. Tänapäeval on üheks väga heaks võimaluseks infot vahendada oma asutuse või organisatsiooni koduleheküljel. See on suhteliselt hästi toimiv võimalus avalikkusega suhtlemiseks. Kodulehekülje kaudu on võimalik informeerida nii abivajajaid kui ka laiemat avalikkust teie asutuse, organisatsiooni tegemistest. Samuti saab kodulehele üles panna aastaaruandeid, infovoldikuid ja muid võimalikke avalikkusele mõeldud materjale.

Mitmesuguste sündmuste kajastamiseks saab kasutada pressiteadet. Loomulikult ei ole pressiteate kirjutamine lastekaitsetöötaja ülesanne, kuid tihti tekib professionaalsetel pressiesindajatel raskusi lastekaitsetöö sisu mõistmisega ning info, mida esitatakse, võib olla vääriti mõistetud. Ajakirjanikud ei ole alati kõige pädevamad infot hindama ning seeläbi võivad tekkida täiendavad arusaamatused või probleemid. Juhul kui lastekaitsetöötajal on vaja kirjutada pressiteade, võiks heita pilgu Tallinna Laste Turvakeskuse kodulehele www.lasteturva.ee, kus on võimalik tutvuda erinevate pressiteadetega ning vajadusel selle järgi ka oma pressiteate kirjutada.

Meediaga suhtlemisel on oluline suhete hoidmine ajakirjanikega, kuid seda tuleb teha lastekaitsetöötaja eetilisi tõekspidamisi arvestades ning loomulikult klientide huve jälgides, et need ei saaks kahjustatud. Kõige parem strateegia meediaga suhtlemisel on see, kui te kas või kord kvartalis annate oma töövaldkonna kohta infot, et teie poolt tehtav lastekaitsetöö ja probleemid leiaksid ühiskondlikku kõlapinda. Regulaarne infovahetus tagab lastekaitsetöö kui eriala tähtsustamise, samuti on võimalik avalikkuse teavitamise kaudu jagada infot ka potentsiaalsetele abivajajatele. Tallinna Laste Turvakeskuse

näitel võib küll öelda, et ühelt poolt lapsed ja teiselt poolt tavakodanikud on meid leidnud. Lapse huvide kaitsmisel tuleb lähtuda sellest, et ilma vanemate või eestkostja loata ei tohi lapsi ja nendega juhtunut meedias käsitleda. Juhul kui teile tundub, et ajakirjanikul on siiski plaan mingist juhtumist kirjutada lugu, mis on lapse huvisid kahjustav, siis on kõige õigem koostööst keelduda ning ajakirjaniku küsimustele mitte vastata. Keerulisemates olukordades võib lastekaitsetöötaja ajakirjanikuga suheldes alati paluda mõtlemisaega, et konsulteerida kas oma valla või linna avalike suhete spetsialistiga või mõne muu kolleegiga. Alati tuleb enne intervjuu andmist kokku leppida ka selles, et te saate artikli läbi lugeda enne selle trükki andmist. Üldiselt võib öelda, et viimasel ajal on hakanud ajakirjanikud seda võimalust ka ise välja pakkuma, mis näitab kindlasti seda, et teemat käsitlev ajakirjanik suhtub vastutustundlikult teema käsitlemisse.

3.8. Ennetav töö lastekaitses

3.8.1. Lastekaitse planeerimine kohalikus omavalitsuses

Ennetamise all mõeldakse tegevusi, mille eesmärk on probleemolukordade prognoosimine ja nende kujunemise tõkestamine. Lähtuma peaks tõsiasjast, et probleemide ennetamine on tulemuslikum ja odavam, kui nende tekitatud kahju likvideerimine.

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt on sotsiaalhoolekande arengukava väljatöötamine kohaliku omavalitsuse ülesanne. Lastekaitsesse puutuva osa koostamine on lastekaitsetöötaja ülesanne. Arengukava koostamine ja väljatöötamine võimaldab jõuda kohalikus omavalitsuses tehtava lastekaitsetöö analüüsimiseni. Olukorra analüüsimise ja peamiste probleemide ning arenguvajaduste väljatoomise kaudu on võimalik midagi ära teha korduvate probleemolukordade vältimiseks. Lastekaitsetöö ei ole omaette seisev valdkond, oluline on vaadelda last kui mitme valdkonnaga seotut. Tähtis on kaasata lastekaitse ennetustöösse sidusvaldkondade (koolid, lasteaiad, politsei, perearstikeskused) võtmeisikud. Analüüsi teostamiseks tuleb läbi viia küsitlusi ning teostada põhjalikke uurimusi koostöös erinevate akadeemiliste institutsioonide ning teadlastega.

Eesti oludes on ennetava töö puhul üheks suuremaks probleemiks lastekaitsetöötajate vähesus, sest kui napib töötajaid igapäevase lastekaitsetööga põhjalikult tegelda, siis ennetavast tööst selle otseses tähenduses ei saa üldse rääkida.

Arengukavas on vaja planeerida meetmeid olukorra parandamiseks, probleemide lahendamiseks ning nende meetmete valik peab tulenema analüüsist. Meetmetega koos tuleb koostada tegevuskava, mis sisaldab konkreetseid tähtaegu ja rahalisi ressursse ning iga meetme eest vastutajat. Enamikul arengukavadest on olemas ka tegevuskava, kuid rahastamist on kirjeldatud väga üldsõnaliselt või jäetud hoopiski lahti kirjutamata, mis omakorda ei võimalda seda tegevuskava rakendada.

Kuna ühiskond on pidevas muutumises, siis mõned lastekaitsealased probleemid muutuvad aktuaalsemaks, teised jällegi taanduvad. Vältimaks arengukavade ja tegevuskavade muutumist vaid „paberiks“, millel pole praktilist kaalu, tuleb neid kontrollida ja analüüsida vähemalt kord aastas, et hinnata meetmete tulemuslikkust ning vajadusel teha arengukavasse muudatusi.

Ennetava töö korraldamisel on lastekaitsetöötajal õigus ja kohustus teha ettepanekuid laste hoolekande arendamiseks ja korraldamiseks. Võimalusi ettepanekute tegemiseks on õige mitmeid: lastehoolekande komisjonides, nõupidamistel, töörühmades jne. Eriti suurt tähelepanu peaks pöörama linna- ja vallavolikogude lastekaitsealase teadlikkuse tõstmisele. Omavalitsuse volikogu suhtumisest sõltub rahaliste vahendite eraldamine lastekaitsetööks. Selleks peab vähemalt kord aastas esitama volikogule ülevaate laste ja peredega tehtavast tööst. Aruande koostamine võimaldab analüüsida arengukavas planeeritud meetmete tulemuslikkust.

Alati ei saa rangelt eristada ennetustööd igapäevastest töödest-tegemistest. Hästi korraldatud võrgustikutöö annab olulise panuse ennetustöö tulemuslikkusele. Toimiv võrgustik võimaldab rakendada ühte olulist lastekaitsetöö printsiipi-probleemi varajast avastamist ja õigeaegset sekkumist. Et ennetav võrgustikutöö tekiks ja areneks on vaja kindlasti juurde lastekaitsetöötaja ametikohti. Väärtuslikud on koolitused, kus erinevad lastekaitsega kokku puutuvad spetsialistid saavad ühiselt oma piirkondlikku võrgustikku kujundada.

Võimalused ennetavaks sekkumiseks annab vajaliku info kogumise, töötlemise, hoidmise ja kasutamise süsteem. Rõhuasetus tuleb teha riskiperedele ja riskilastele. Asjakohane sotsiaalregister arvutivõrgus suurendab selle töö efektiivsust.

Oluline on täiendada omavalitsuse poolt pakutavaid ennetavaid teenuseid, mis lähtuvad piirkonna eripärast ja vajadustest (nt MTÜ Hea Algus poolt pakutav perekülastuselaadne ennetav teenus, lastelaagrid sihtrühmadele jm). Lisaks teenuste kättesaadavusele tuleb rõhutada ka nende pideva arendamise ja

täiustamise vajadust, sest koos ühiskonnaga liikudes on võimalik tekkivaid probleeme ka ennetada.

3.8.2. Projektitöö

Tänapäeva arenev lastekaitsetöö vajab enam ressursse, kui neid on võimalik läbi omavalitsuse eelarvest eraldada. Ressursside nappus on Eestile iseloomulik ning see soodustab eriti laiaulatusliku projektitöö tekkimist. Projektitööst on saanud oluline vahend paljudele Eesti arengut toetavatele ja edendavatele tegevustele. Projektitöö on aidanud käivitada palju erinevaid tegevusi, mis on suunatud ühes või teises piirkonnas konkreetsete probleemide lahendamisele.

Projektidest ja projektitööst räägitakse tänapäeva ühiskonnas palju, samal ajal on projekti ja projektitöö mõiste vägagi mitmetähenduslik.

Projektitöö on protsess, mis koosneb projekti ideest, selle planeerimisest ja rahastamisallikate leidmisest, projekti kirja panemisest ja seejärel rahastatud projekti juhtimisest ning elluviimisest nii, et projektis kirjeldatud probleem saaks lahendatud. Projektitööl on kindel algus ning lõpp ja mõõdetavad tulemused. Projektitöö on võimalus, ressurss, kuid samas ka kohustus, sest rahastaja annab raha, andes sellega organisatsioonile võimaluse mingi kindel probleemi lahendamiseks, mis tähendab aga organisatsiooni jaoks kohustust see probleem lahendada.

Projektitöö on seotud raha hankimisega, kuid selles raha hankimise protsessis tuleb näha inimesi, kes tahavad toetada ja neid, kes on toetuste saajad. Projektiraha ei anta mitte organisatsioonilt organisatsioonile, vaid inimeselt inimesele. Kuidas saab ühest ideest hea projekt, kellelt küsida vajaminev rahasumma, kuidas vormistada edukas projekt, kuidas tulla toime projekti juhtimisega ning neid küsimusi on veel mitmeid, sellest lühidalt allpool.

3.8.3. Mis on projekt

Projekt on ajutine ühekordne tegevus, millel on kindel eesmärk, ajagraafik, piiratud ressursid ning mõõdetav tulemus. Projekti tulemuseks on tavaliselt püsiv kvalitatiivne muutus, uus teenus või toode.

Projektid on oma sisult väga erinevad (vt joonis 8). Kindlasti on enamus inimesi kokku puutunud erinevate ehitusprojektidega, mis on seotud mingi objekti ehitamise, remontimise jm. töödega, mis võivad vajada erinevaid

projekte – arhitektuuriline, insener-tehniline, elektri-, sidumis-, konstruktiivne jne. Kaasaegne projektitöö käsitleb rohkem selliseid projekte, mis on oma sisult suunatud mingite muutuste või lahenduste välja pakkumisele või probleemide konkreetsele lahendamisele. Need võivad olla arendusprojektid, koolitus- ja teadusprojektid, uurimisprojektid, ennetustööprojektid ja tegevusprojektid. Tänapäeval sõltub projektide jaotus väga palju ka rahastajatest, sest need tegevused, mida rahastatakse, kujutavad endast projektitöö trende ja liike.

<p>I EHITUSPROJEKTID:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Arhitektuuriline projekt2. Insener-tehniline projekt3. Elektriprojekt4. Sidumisprojekt5. Konstruktiivne projekt, jne. <p>II KAASAEGSE PROJEKTITÖÖGA SEOTUD PROJEKTID:</p> <ol style="list-style-type: none">6. Arendusprojekt7. Koolitusprojekt8. Teadusprojekt9. Uurimisprojekt10. Ennetustööprojekt11. Tegevusprojekt, jne. <p>III PROJEKTI MAHU JÄRGI LIIGITATAVAD PROJEKTID:</p> <ol style="list-style-type: none">12. Mikroprojekt13. Makroprojekt

Joonis 8. Projektide jaotus (Korp 2004).

Projekte võib liigitada nende mahu järgi mikro- ja makroprojektideks.

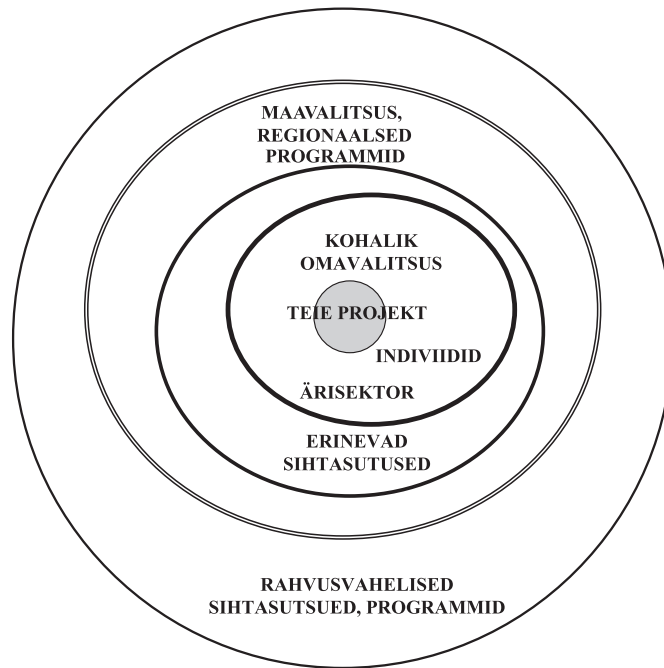
- Mikroprojekt on projekt, mille eelarve on kuni 75 000 krooni ning mis kestab mõnest kuust kuni aastani.
- Makroprojekt on projekt, mille eelarve algab 75 000 kroonist ning mis kestab aasta kuni poolteist aastat.

3.8.4. Projekti idee ja selle arendamine

Esimene samm, mida projekti teostamiseks on vaja teha, on projekti idee korralik formuleerimine 1-2 leheküljel, mis annaks ülevaate probleemi olemusest, selle lahendamise võimalustest ning teie asutuse rollist selles koos

võimaliku vajamineva summaga. Samuti on vaja juba projekti käivitamisel teha koostööd võrgustikutöö partneritega kohaliku omavalitsuse tasandil, mõnikord ka piirkondlikul või maakondlikul. Mida rohkem tehakse tööd projekti idee kallal, seda tõenäolisem on selle projekti rahastamine. Mõnikord võib projekti idee tekkida kohapealse, probleemi lahendamise vajadusest, teinekord jälle leiate informatsiooni juba välja kuulutatud projektikonkursil, mis ootab teie projekti esitamist.

Projekti ideest ehk probleemist ja projekti sihtrühmast ning selle idee teostamise maksumusest sõltub, millist rahastamisallikat on vaja planeeritava projekti elluviimiseks. Rahastamisallikate otsimine on tõsine töö, selleks on vajalik kõigepealt koguda informatsiooni selle kohta, kellele võiks projekti idee sobida ning millised rahastajad või potentsiaalsed rahastajad ümbritsevad rahastatavat organisatsiooni. Joonisel 9 on näidatud üks võimalus, kuidas alustada teie projekti jaoks võimalike rahastajate otsimist erinevaid tasandeid arvestades.

Joonis 9. Projekti rahastamisallikad (Korp 2004).

Enne kui minna rahvusvahelisi fonde või rahastajaid tülitama, tuleks analüüsida võimalikke ressursse ning rahastajaid kohaliku omavalitsuse tasandil. Järjest rohkem rahastajaid ootab projekti esitajalt seda, et tema ei oleks projekti finantseerija 100% ulatuses, vaid et vähemalt 50% projekti eelarvest kataks kohalik omavalitsus või teised rahastajad. Kaasfinantseerijate olemasolu kindlustab projektile edu, sest kui teised rahastajad on otsustanud seda finantseerida, siis järelkult on tegemist hea ideega, mis on vaja ka ellu viia. Sõltuvalt omavalitsusest on ärisektori kaasamise võimalused erinevad, kuid üldjuhul on nad huvitatud asjalike ideede rahastamisest või toetamisest oma teenuste või toodetega. Üks kasutamata ressurss on inimesed, kes elavad omavalitsuse piirkonnas ja kelle käest on võimalik isiklike kontaktide kaudu projektile toetust leida. Seejärel võib tegelda juba nii maavalitsuse kui ka riiklike programmide ja sihtasutuste võimalustega teie projekti rahastamiseks. Selle tasandi rahastajate puhul tuleb rõhutada hasartmängumaksust laekuvate summade jagamist hasartmängumaksu nõukogu poolt, samuti Integratsiooni Sihtasutuse, Haigekassa, jt. Riiklike institutsioonide poolt.

Rahvusvahelisel tasandil on kindlasti järjest suurenevaks võimaluseks toetuse taotlemine erinevatelt Euroopa Liidu ja Komisjoniga seotud fondidelt.

Siinkohal mõned kasulikud lingid ja kontaktid:

www.euroopaliit.ee	Euroopa Komisjoni Delegatsioon Eestis
www.nmr.ee	Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infobüroo
www.bapp.ee	Balti-Ameerika Partnerlusprogramm
www.oef.org.ee	Avatud Eesti Fond
www.meis.ee	Integratsiooni Sihtasutus
www.rk.ee/hmn/	Hasartmängumaksu Nõukogu
www.tallinn.ee/ametid/sotsiaal_ja_tervishoiuamet/mittetulundustegevus_STA	
www.haigekassa.ee	Haigekassa
www.cooperatingnetherlandsfoundation.ml/index.htm	Hollandi Fondid (holland@holland.ee)

3.8.5. Projekti kirjutamine

Kui projekti idee on formuleeritud ja potentsiaalsed rahastamisallikad on leitud, on järgmine ja väga oluline samm projekti kirjutamine ning rahastaja poolt etteantud projekti taotlusvormi täitmine. Järjest enam on nii, et igal rahastajal on oma spetsiaalne projekti taotlusvorm, mille täitmist ta raha taotlejalt ootab. Samas on ikka ja jälle rahastajaid, kellel see puudub ning projekt tuleb sel juhul koostada vabas vormis. Käesolevas osas püütakse anda teadmisi, kuidas kirjutada projekti siis, kui projekti ülesehitus tuleb rahastamise taotlejal ise koostada.

Projekt koosneb üldjuhul järgmistest osadest:

- 1. Taustinformatsioon sihtgrupi ja probleemi ulatuse kohta**
 - Milleks on projekti vaja?
 - Mis probleemi üritate selle projekti abil lahendada?
 - Probleemi kirjeldus – arvandmed, mis iseloomustavad olukorda absoluutarvudes ja protsentides.
 - Informatsioon teie organisatsiooni kohta, mida olete juba selles valdkonnas ära teinud, miks just teie organisatsioon on kõige sobivam, parem?
 - Tausta kirjeldamisel võib kasutada uurimuste tulemusi.
- 2. Eesmärgid**
 - Mis on selle projekti üldeesmärk?
 - Sellest tulenevad alaeesmärgid?
 - Konkreetne, selge eesmärkide sõnastus.
- 3. Ajagraafik, projekti alguse ja lõpu täpne aeg**
 - Tegevuste kirjeldus kuupäevade või kvartalite järgi.
 - Tegevused võib jagada blokkidesse.
 - Ajagraafikus võib kujutada tegevusi graafiliselt.
- 4. Projekti koostööpartnerid ja rahastajad**
 - Projekti finantseerijad.
 - Erinevad organisatsioonid, asutused.
 - Võimalusel lisada ka kontaktisikute andmed.
- 5. Projekti tulemuste hindamine või mõõtmine**
 - Kuidas mõõta teie poolt tehtud tööd?
 - Kuidas te teate, et olete lahendanud teie poolt püstitatud probleemi?
 - Alati ei saa tulemusi otseselt mõõta (projekt on näiteks preventiivne). Sellisel juhul võib kasutada uurimuste andmeid või varasemaid kogemusi.
 - Projekti finantseerija lähtub selle rahastamisel võimalikult täpselt mõõdetavatest tulemustest.
- 6. Projekti eelarve ja seletuskiri**
 - Projekti eelarve koostamine eeldab kõigi kulude kalkuleerimist.
 - Alati tuleb kasuks, kui projektil on kaasfinantseerijad.
 - Jälgi eelarve koostamiseks antud juhiseid – nt kui suur on summat, mida võib üldse taotleda, milleks seda võib kasutada, missuguste kulude katmist ei või üldse finantseerijalt küsida jne.
 - Eelarve koostamisel on soovitatav kasutada raamatupidaja abi ja kogemusi.

- Eelarve koostamisel peab arvestama sellega, et vajadusel peab eelarve koostaja oskama põhjendada eelarve erinevaid kulusid.
- Eelarve summade arvutamisel ei tohi teha vigu !
- Alati on kasulik lisada eelarvele juurde seletuskiri tehtud kalkulatsioonide kohta.

Projekti juurde on võimalik esitada lisa, kuid nende esitamine tuleb kooskõlastada rahastajaga.

Võimalikud lisad on järgmised:

- organisatsiooni registreerimiskaart;
- organisatsiooni põhikiri;
- garantiikirjad teistelt finantseerijatelt;
- erinevad tegevusmetoodikad ja tegevusplaanid;
- fotomaterjal;
- soovituskirjad;
- projektijuhil CV ja muu informatsioon (nt finantseerija nõuab mingite materjalide lisamist).

Projektitöö pakub lastekaitsetöö arendamiseks väga palju võimalusi, kuid iga projekti puhul on oluline enne raha taotlemist endale selgeks teha rahastaja võimalused ning prioriteedid.

Lastekaitsetöötaja roll piirkonna lastele suunatud projektide puhul on eelkõige nõustamine, projekti meeskonna motiveerimine ja ettepanekute tegemine. Sageli soovivad projektide finantseerijad kohaliku omavalitsuse toetuskirja. See nõue võimaldab lastekaitsetöötajal projekti planeerijatega kohtuda ning soovitada neile tegevusi, mille järgi piirkonnas eriti puudust tuntakse. Projekti finantseerimist kasutatakse sageli ka uute tegevuste n-ö katsetamiseks – näiteks piirkonna jaoks uute teenuste väljatöötamiseks.

3.9. Lastekaitsetöötajate supervisioon

Lastekaitsetöö on valdkond, mis annab sellega tegevale inimesele väga palju emotsioone, kuid alati ei ole tegemist positiivsete emotsioonidega. Pidev negatiivne pinge mõjub ka kõige tugevamale närvisüsteemile, seetõttu on väga oluline, et kõik lastekaitsetöötajad saaksid töö- juhendamist ehk supervisiooni. Vältimaks lastekaitsetöötajate läbipõlemist, on äärmiselt oluline, et lastekaitsetöö korraldajad näeksid ette summasid oma piirkonna inimeste superviseerimiseks.

Supervisiooni korraldamine eeldab tööandjalt toetust ja lastekaitsetöötajatelt selle vajaduse teadvustamist ning probleemi tõstatamist. Supervisiooni läbiviimine eeldab selleks ettevalmistatud spetsialisti olemasolu ning supervisioone ehk tööjuhendamist planeerides tuleb koostada supervisioonide plaan pikemaks ajaks

Supervisioon võib keskenduda juhtumitööle, sel juhul lastekaitsetöötaja saab erialast tuge superviisorilt, kellega ta arutab läbi juhtumid koos võimalike lahendustega. Tööjuhendamist saab kasutada ka organisatsioonisiselt, sel juhul on kolleegid üksteisele toeks. Supervisiooni võib korraldada ka kogu töökollektiivile või osakonnale, kuid sel juhul peetakse silmas eelkõige muutuste tegemist töö korralduses. Mõnikord osutub vajalikuks ka lastekaitsetöötajate personaalne superviseerimine, et tagada iga lastekaitsetöötaja professionaalne areng.

Supervisiooni sisu ja vajadused on piirkonniti ning organisatsiooniti erinevad, seetõttu on kõige mõistlikum jätta vajaduse hindamine ekspertidele ehk superviisoritele. Nemad oskavad koostada regulaarse supervisioonide teemaplaani, mis aitab vältida lastekaitsetöötaja läbipõlemist ning muuta lastekaitsetöötaja töömeetodeid mitmekülgsemaks.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Alaealise mõjutusvahendite seadus.** Riigi Teataja I 1998, 17, 264; 2001, 50, 288; 2002, 53, 336; 2002, 63, 389; 2002, 61, 375; 2002, 56, 350; 2002, 90, 521; 2003, 26, 156; 2004, 30, 206.
- Alaealise kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise kord.** Riigi Teataja Lisa 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510.
- Alaealise kohustuse elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus rakendamise kord.** Riigi Teataja Lisa 1998, 250, 1037; 2002, 10, 102.
- Alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestlusele suunamise kord.** Riigi Teataja Lisa 1998, 277, 1157.
- Alaealiste komisjoni põhimäärus.** Riigi Teataja I 1998, 85, 1391.
- Andmekogude seadus.** Riigi Teataja I 1997, 28, 423.
- Andmekogude seadus.** Riigi Teataja I 1997, 28, 423.
- Arnkil, E.-T.** (1991 a). Keitã tãssã on mukana. Viisi artikkelia verkostoista. Sosiaali- ja terveyshallitus. Rapporteja 23/91. Helsinki.
- Arnkil, E.-T.** (1992). Sosiaalityön rajasysteemit ja kehitysvyöhyke. Jyväskylä Yliopisto. Jyväskylä.
- Avaliku teabe seadus.** Riigi Teataja I 2002, 61, 375.
- Avaldustele vastamise seadus.** Riigi Teataja I 1994, 51, 857.
- Bronfenbrenner, U.** (1977). Toward an experimental ecology of human development. American psychologist. 32, 513 – 531. New York.
- Bronfenbrenner, U.** (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- ECPAT. International** (2001). Five years after Stockholm 2000 – 2001. ECPAT
- Eesti Hariduse Infosüsteemi asutamine ning põhimäärus.** Riigi Teataja I 2004, 61, 434.
- Eesti keele sõnaraamat.** (1999), Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn
- Eesti Vabariigi lastekaitse seadus.** Riigi Teataja I 1992, 28, 370.
- Friese, P.** (1995). Süsteemile orienteeritud arutelu. Peter Sabroe Seminarium, Aarhus.
- <http://www.lasteturva.ee/> Tallinna Laste Turvakeskus.**
- Hoolekandeesutustele ja hoolekandeteenustele esitatavad kohustuslikud nõuded.** Riigi Teataja L 2002, 9, 93.
- Isikuandmete kaitse seadus.** Riigi Teataja I 1996, 48.
- Isikut tõendavate dokumentide seadus.** RT I 1999, 25, 365.
- Karistusseadustik.** Riigi Teataja I 2001, 61, 364.

Klefbeck, J. & Ogden, T. (1992). Mikä on lapselle hyvä verkosto? Perheterapia 1/1992, 18 – 26.

Kodakondsuse seadus. RT I 1995, 12, 122.

Korp, E. (1998 c). Lastekaitsetöö ametnikevõrgustik: Lastekaitsetöö probleemid ja koolitusvajadused. 2.osa. Tallinn.

Korp, E., Enn, Ü., Leppiman, A. (1999). Lapsed, kes kõnnivad omapäi... Võimalusi tööks vanemliku hoolitsuseta lastega. Tallinn.

Korp, E. (2000). Lastekaitsetöö ametnikevõrgustik: võrgustikutöö kasutamise võimalusi vabariigi erinevates regioonides. Magistritöö. Käsikiri. Tallinn.

Korp, E., Leppiman, A., Meres, T., Vaher, A. (2002). Laps – elu, probleemid ja lahendused. Tallinn.

Korp, E. (2003). Projektitöö. Tartu Ülikool.

Kreem, R. (1995). Sotsiaaltöö teooria ja praktika. Tartu.

Kriminaalhooldusseadus. Riigi Teataja I 1999, 27, 387.

Kriminaalmenetluse seadustik. Riigi Teataja I, 2003, 27, 166.

Käenduse kord. Riigi Teataja Lisa 1998, 250, 1037; 2002, 10, 102.

Lapse perekonnast eraldamine. (2004). Sotsiaalministeerium (avaldamata).

Lapse õiguste konventsioon. (1994). Inimõiguste Instituut. Tallinn.

Lapsendamise juhend. (1995). Sm 04.09.1995 kk nr 260.

Laste hoolekandeametuse tervisekaitse nõuded. Riigi Teataja L 2001, 8, 119.

Lastekodus, koolkodus või noortekodus elava lapse ajutiselt perekonda andmise nõuded. Riigi Teataja L, 2000, 136, 2160.

Lastekodude põhimäärus. Riigi Teataja L 1996, 24, 162

Laste sotsiaalkaitse põhimõtted (<http://www.sm.ee/est/pages/index.html>)

Laste varjupaiga põhimäärus. Riigi Teataja L 1996, 64, 396.

Lepitamise kord. Riigi Teataja Lisa 1998, 250, 1037; 2002, 10, 102.

Majutusettevõtetele esitatavad kohustuslikud nõuded ja majutusettevõtte tunnustamise kord. Riigi Teataja L 2001, 27, 341.

Mittetulundusühingute seadus. Riigi Teataja I 1996, 42, 811, 1180 – 1207.

Naapila, K. (1992). Verkot esille – johdatus verkostoterapiaan. Suomen Mielenterveysseura 3/1992.

Noorteprogrammides osalemise kord. Riigi Teataja Lisa 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39.

Nõuded lastekodusse ja koolkodusse riiklikule hoolekandele võtmiseks ja hoolekande lõpetamiseks. Riigi Teataja L 2000, 4, 24.

Payne, M. (1995) Kriitiline sissejuhatus sotsiaaltöösse. Tallinn.

Perekonnaseadus. Riigi Teataja I 1994, 75, 1326.

Perekonnaseisuahtide koostamise, muutmise, parandamise, taastamise ja tühistamise ning perekonnaseisutunnistuste väljaandmise korra kinnitamine. Riigi Teataja I 1997, 62, 1067.

Pincus, A., Minahan A. (1973). *Social Work Practise: Model and Method*. Itasca Ill. Peacock.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus. Riigi Teataja I 1999, 16, 273.

Põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilaste klassi moodustamise tingimused ja kord. Riigi Teataja Lisa 2004, 91, 1425.

Päevakeskuse põhimäärus. Riigi Teataja L 1996, 311.

Rahvastikuregistri seadus. Riigi Teataja I 2000, 50, 317.

Riigivapiga ja teiste riiklikult tähtsate turvaelementidega dokumentide plankide ning riigivapiga pitserte näidiste registri asutamine ja registri pidamise põhimäärus. Riigi Teataja I 2001, 99, 625.

Riigi põhiregister. Riigi Teataja I 2000, 50, 317.

Riiklike peretoetuste seadus. RT I 2001, 95, 587.

Riikliku pensionikindlustuse seadus, RT I 2001, 100, 64.8

„Riikliku sotsiaalregistri“ pidamise põhimäärus. Riigi Teataja I 1999, 60, 620.

„Riikliku pensionikindlustuse registri“ pidamise põhimäärus. Riigi Teataja I 2002, 7, 38.

Riikliku statistika seadus. Riigi Teataja I 1997, 51, 822.

Rissanen, E. (toim)(1993). *Voimavaru suuntautunut työ moniauttaja-järjestelmassa. Alustukset ja keskustelua Imber-Black seminaaris 14.12.1992.* STAKES. Aiheita 41/1993, 40-46.

Rääk, R. (2003). *Lastekaitse käsiraamat.* Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet.

Sihtasutuste seadus. RT I 1995, 22, 1604.

Sotsiaalhoolekande seadus. Riigi Teataja 1995, 21, 323, 723 - 736.

Sotsiaalministeerium (2004a). *Lastekaitse üldmeetmed* (avaldamata).

Sotsiaalministeerium (2004b). *Heaolu* (avaldamata).

Sotsiaalministeerium (2004c). *Lastekaitse kontseptsioon* (eelnõu).

Sotsiaalministeerium (2004d). *Hoolekandeteenuste järelevalve* (avaldamata).

Sotsiaalministeerium (2004e). *Varemuru seminar 2004* (avaldamata).

Sotsiaalne rehabilitatsioon, 2003. Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet (avaldamata).

Sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemise rakendamise kord. Riigi Teataja Lisa 1998, 250, 1037; 2002, 10, 102.

Taskinen, S. (2003). *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen.* Stakes.

Tehniliste abivahendite taotlemise ja soodustingimustel eraldamise tingimused ja kord. Riigi Teataja L 2000, 136, 2156.

Tikerpuu, A., Tulva, T. (1998). *Eesti lastekaitsetööst sotsiaaltöö kontekstis.* Tallinn.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Riigi Teataja I 1998, 43/45, 666.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Riigi Teataja I 2002, 35, 216.

Tulva, T. (toim.)(2004). Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused. Teadusartiklite kogumik. Tallinn.

Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487.

Väärteomenetluse seadustik. Riigi Teataja I 2002, 50, 313.

Välismaalaste seadus. RT I 1993, 44, 637.

Wilken J.P. ja Hollander D. (1999). Psühhosotsiaalne üldrehabilitatsioon.

Üldkasuliku töö täitmise kord. Riigi Teataja Lisa 1998, 250, 1037; 2002, 10, 102.

Üldkasulike tööde loetelu. Riigi Teataja I 1998, 75, 1237.

4. LISAD

4.1. Lastekaitsetöös vajalike dokumentide loetelu

4.1.1. Lapse arvestuskaart

Igale lapsele, kelle kohta on saanud abivajaduse kohta esmane informatsioon, avatakse arvestuskaart. Arvestuskaardile kantakse andmed lapse ja tema perekonna kohta, arvele võtmise põhjus ja kõik tehtud toimingud (sealhulgas vältimatu abi osutamine ja juhtumi üleandmine) ning edaspidi saabuv informatsioon kronoloogilises järjestuses. Kui juhtum kuulub üleandmisele teisele omavalitsusele, siis antakse üle kaks dokumenti: juhtumi fikseerimine ja lapse arvestuskaart. Juhtumitööd alustanud omavalitsus jätab endale nendest vormidest ka koopiad ja juhtum loetakse selle omavalitsuse jaoks lõpetatuks.

4.1.2. Juhtumi fikseerimine

Ükskõik mis kujul, kas suuliselt või kirjalikult jõuab informatsioon lastekaitsetöötajani, tuleb see fikseerida. Juhtum fikseeritakse kirjalikult ka siis, kui juhtumit otsustatakse töösse mitte jätta. Kõiki juhtumeid (ka kohe peale esmast uurimist suletavaid) käsitlevad dokumendid tuleb säilitada. Näiteks võib laekuda informatsioon lapse võimaliku ohustatuse kohta. Täiendava info hankimisel selgub lastekaitsetöötajale, et laps ei ole ohustatud, muresemiseks pole põhjust ja juhtum suletakse. Kui sama lapsega peaks korduma sama olukord või tekkima mõni muu last ohustav situatsioon, mis nõuab tähelepanu, annavad vanad dokumendid täiendavat informatsiooni ja on abiks juhtumi käsitlemisel.

Kui informatsioon juhtumi kohta antakse üle teisele lastekaitsetöötajale, tuleb juhtum eelnevalt fikseerida ja kindlasti märkida ka edastamise kuupäev ning selle isiku andmed kellele informatsioon edastati. Juhtumi üleandmisest tuleb informeerida ka juhtumiga seotud isikuid selleks, et nad saaksid vajadusel ise ühendust võtta lastekaitsetöötajaga, kes juhtumiga edasi töötama hakkab.

Juhtumi fikseerimisel on oluline kirja panna:

- 1) Kes andis (avaldas) esmase informatsiooni. Kindlasti tuleb märkida ka avaldaja kontaktandmed, et vajadusel oleks võimalik avaldajaga hiljem suhelda. Alati ei soovi infot edastanud isik asjasse edaspidi sekkuda ja avaldab soovi jääda anonüümseks. Sellisel juhul tuleb isiku soovi arvestada, kuid tema kontaktandmed fikseeritakse siiski. Kui avaldaja ei

- ela avaldust puudutava perekonnaga koos või kui avaldaja on laps ise, ei sobi perekonnale avaldaja isikust teatada;
- 2) Kelle pärast pöörduti. Kus viibib/viibivad praegu isik/isikud, kelle pärast pöörduti;
 - 3) Milles seisneb lapse probleem avaldaja arvates. Probleemi määratlemiseks esitatakse avaldajale suunavaid küsimusi. Probleemid võib jaotada kaheks grupiks: probleemid, mis tulenevad lapse kasvukeskkonnast (perekonnaliikmetest, eluaseme seisundist, materiaaletest tingimustest, koolikeskkonnas) ja lapse endaga seotud probleemid (käitumishäired, puue). Lapse kasvukeskkonnast tulenev probleem ei välista lapse endaga seotud probleemi, ja vastupidi;
 - 4) Mis sundis avaldajat informatsiooni edastama. Siinkohal kirjeldatakse avaldaja informatsiooni põhjal juhtumit pikemalt;
 - 5) Kuidas otsustas avalduse vastuvõtja juhtumit menetleda (uurida, osutada vältimatut abi, edastada juhtumi vastutavale töötajale). Kas ja millist nõu või lubadusi avaldajale anti (lepitati kokku järgmine kontakteerumise aeg ja viis; avaldajat informeeriti sellest, kellele juhtum edastatakse; koht ja isik, kelle poole soovitati pöörduda). Nii juhtumi menetlemise võimalusi kui ka avaldajaga suhtlemise viise võib olla ühe ja sama juhtumi puhul kasutusel mitu;
 - 6) Laekunud esmast informatsiooni tuleb kontrollida. Tavaliselt kontrollitakse kõigepealt lapse elukoha andmeid, et kindlaks teha, kes on lapse eest vastutav, st elukohajärgne lastekaitsetöötaja. Sotsiaalregistrist saab teada, kas laps või perekond on varem vajanud sotsiaalabi. Kui lapsele on varem abi osutatud, tutvutakse tema toimikuga. Edasi kasutatakse juba teisi informatsiooni hankimise viise, nagu küsitlus ja kodukülastus. Kontrollimise tulemused kantakse täiendava informatsiooni lahtrisse;
 - 7) Informatsiooni kontrollimise ja probleemi määratlemise järel antakse hinnang olukorrale ja otsustatakse juhtumi töösse jätmise või töö lõpetamise, juhul kui probleemi ei ole või selle lahendamiseks ei vajata lastekaitsetöötaja abi.

4.1.3. Juhtumi uurimine

Juhtumi uurimise vorm koosneb kolmest osast: esimene sisaldab eri allikatest kogutud ja saadud informatsiooni, teine probleemi(de) täpsemat määratlemist ja kolmas juhtumivõrgustiku moodustamist. Kirja pannakse informatsiooni allikas, selle kontaktandmed, informatsiooni saamise aeg ja lühidalt informatsiooni sisu. Juhtumist täpsema pildi saamiseks kogutakse andmeid paljudest allikatest.

Eri allikatest kogutud informatsiooni tuleb võrrelda ja analüüsida. Juhtumiga seotud isikutel on olukorrast ja selle põhjustest tihti erinev arusaam. Mida rohkem on informatsiooni erinevatelt inimestelt, seda kergem on olukorda kaardistada ja probleeme sõnastada. Juhtumivõrgustik moodustatakse isikutest, kes on juhtumiga otseselt või kaudselt seotud ja kes saavad juhtumi arendamisele kaasa aidata. Võrgustikuliikmete väljavalimiseks on soovitatav enne koostada probleemide kaart.

4.1.4. Probleemide kaart

Iga lapsega seotud probleemi puhul määratakse nende isikute ring, kes on probleemiga seotud. Need on inimesed, kes võivad olla probleemi põhjustanud, inimesed, kes probleemiga otseselt või kaudselt kokku puutuvad ja isikud, kes ühel või teisel moel on võimelised probleemi lahendama. Nendest inimestest, kes esinevad tabelis mitmel korral, sõltub olukorra muutumine kõige suuremal määral.

4.1.5. Kodukülastus

Kodukülastus peab kajastama võimalikult täpselt ja lühidalt kodust olukorda ja lapse hooldamise, kasvatamise ning arengu tingimusi või nende puudumist (Rääk 2003, 94). Kodukülastusele on soovitatav kaasa võtta kolleeg või koostööpartner. Omavahel lepitakse eelnevalt kokku, kumb viib läbi küsitlust, kumb jälgib eeskätt kodust olukorda ja inimeste käitumist.

Kui on põhjust karta ebasõbralikku vastuvõttu või on alust arvata, et kodukülastuse käigus tekib vajadus lapse vanematest eraldamiseks, palutakse kodukülastusele kaasa politseitöötaja. Kodukülastusel ei tohi unustada, et tegemist on tööpoolest külaskäiguga, selle elanikesse tuleb suhtuda austuse ja lugupidamisega. Kodukülastusel pööratakse tähelepanu:

- kus kodu paikneb (piirkond, heakord, liiklus, vahetu naabus jms).
- milline kodu välja näeb (suurus, soojus- ja valgustingimused, puhtus, kodukord).
- kes kodus elavad ja kes kodus käivad.
- tingimused lapse hooldamiseks ja kasvatamiseks (privaatsus, õppimis- ja mängimisvõimalused, lapse kohustused kodus, lapse asend kodus võimustus)

4.1.6. Juhtumivõrgustiku koosoleku protokoll (juhtumi konverents)

Kõik võrgustiku koosolekud protokollitakse. Fikseeritakse koosoleku toimumise aeg ja koht; kutsutud osavõtjad; teemad, mida arutati; ühised seisukohad ja erimeelsused, vastuvõetud otsused ja järgmise koosoleku toimumise aeg ja koht. Protokollile kirjutavad alla kõik koosolekul viibinud isikud.

4.1.7. Juhtumiplaan

Juhtumiplaan sisaldab nii sihikindlalt kui ka planeerimatult kogutud informatsiooni juhtumi kohta, üksikasjalikku hinnangut olukorrale, eesmärgi, milleni tahetakse jõuda ja tegevuskava eesmärkide saavutamiseks. Juhtumiplaani koostamisega saab algust teha juba esimesel võrgustiku koosolekul. Töö konkreetse juhtumiga võib, olenevalt juhtumist, kesta päevi, kuid ja aastaid. Juhtumiga töötamise ajal toimub pidev informatsiooni juurdevool, pidevas muutumises on ka juhtum ise. Seetõttu tuleb ka juhtumiplaanis teha täiendusi ja muudatusi. Selleks, et juhtumiplaan oleks ajas hästi jälgitav, lisatakse plaani lisalehti (igale lehele märgitakse selle täitmise kuupäev).

Hinnatakse:

- Suhteid perekonnas. Tabeli esimesse tulpa ja esimesse veergu kantakse pereliikmete nimed, ülejäänud lahtritesse tingmargid vastastikuste suhete tähistamiseks.
- Pere suhteid väljaspool kodu. Tabeli esimesse tulpa kantakse pereliikmete nimed, tabeli esimesse veergu isikute nimed, kes pereliikmetele on olulised (negatiivses ja positiivses tähenduses).
- Kodu, selle asukohta ja eluaseme seisundit turvalisuse ja lapse hooldamise, kasvatamise ning arendamise seisukohalt.
- Riske lapse ja teiste pereliikmete tervisele (sh kahjulikud harjumused).
- Vanemate (hooldajate) toimetulekuoskusi.
- Lapse arengut.
- Lapse ja perekonna juurdepääsuvõimalusi teenustele.

Kajastatakse ka lapse ja teda kasvatavate isikute hinnangut olukorrale ning ootusi. Tuuakse välja perekonna sisemised ja välised ressursid. Ühtlasi mõeldakse võimalikele tagajärgedele olukorras, kus midagi ei muutu või ette ei võeta.

Tegevusplaanis püstitatud eesmärgid peavad olema spetsiifilised st konkreetsest probleemist ja isikust lähtuvad, põhjendatud, kokkulepitud, mõõdetavad, saavutatavad ning ajas planeeritud. Tegevusplaan koostatakse eelnevalt kokkulepitud perioodiks. Mida lühem see periood on, seda parem. Lühemale perioodile saab kavandada tegevusi, mida on kerge mõõta. Iga tegevuse lõpetamiseks määratakse kindel kuupäev ja selle saabudes täidetakse vastav märkuste lahter. Kui tööd juhtumiga jätkatakse ka pärast planeeritud tegevuste sooritamist, koostatakse uus tegevusplaan.

4.1.8. Lapse arengukava

Arengukava koostatakse asendushooldusel, eestkostel, perekonnas või laste hoolekandetasutusel hooldusel olevale lapsele. Lapse asendushooldusele paigutamisel jätkab lastekaitsetöötaja poolt alustatud aktiivset tööd lapse juhtumiga laste hoolekandetasutus või kasupere. Lapse hooldajale tähendab see usaldussuhtel põhinevat vahetut kontakti lapse, tema lähedaste ja teiste lapsele oluliste isikute ja asutustega, nõustamist, nõupidamisi, kokkuleppeid, probleemide lahendamist, lapse toimetulekuoskuste parandamist ja iseseisvaks eluks ettevalmistamist ning koostööd lastekaitsetöötajaga.

Lastekaitsetöötajale jääb vastutus teostada järelevalvet hooldusel oleva lapse üle. See tähendab lastekaitsetöötaja jaoks kohustust olla kursis lapse arenguga ja probleemidega, probleemide ilmnemisel sekkuda, vajadusel seadustest tulenevaid meetmeid rakendada, lapsesse puutuvaid tähtsaid otsuseid langetada ja last talle vajalike teenustega seostada.

Lapse arengukava koostatakse lapse hooldusele paigutamisest arvates poole aasta jooksul. Arengukava koosneb kahest osast: lapse arenguloost (sisaldab informatsiooni juhtumi kohta ja hinnangut lapse olukorrale) ning tegevuskavast (püstitatud eesmärgid ja tegevuskava nende täitmiseks).

Lapse arenguloos antakse hinnang lapse suhetele keskkonnaga ja psühhosotsiaalsele toimetulekule. Oluline on pöörata tähelepanu lapse tugevatele ja nõrkadele külgedele ning keskkonna võimalustele. Arenguloos koostamisel on abiks laste hoolekandetasutusse suunatava lapse kaart, mis antakse lapsega kaasa tema hoolekandetasutusse või perekonda paigutamisel.

Arenguloos koostab lapse usalduskasvataja või hooldaja. Laps on arenguloos koostamisel aktiivne partner niivõrd kui võrd tema arengutase seda võimaldab. Arenguloos täitmine eeldab lapse jälgimist ja vestlusi arenguloos käsitletavatel teemadel pikema aja jooksul. Otseküsimusi arenguloos koostamiseks lapsele

esitada ei ole soovitatav. Vestluseks lapsega valitakse sobiv aeg ja koht ning viis.

Arengulugu vaadatakse üle vähemalt iga poole aasta tagant. Arenguloos olevaid hinnangulehti (psühhosotsiaalne toimetulek) täiendatakse pidevalt. Igale täiendusele märgitakse, millal täiendus tehti. Olukorra märgataval muutumisel koostatakse uus hinnanguleht, mis varustatakse selle täitmise kuupäevaga ja lisatakse arenguloosse.

Pärast arenguloo läbivaatamist koostatakse tegevuskava. Arengulugu vaadatakse läbi ja lapse kasvataja või hooldaja koostöös lastekaitsetöötajaga koostavad tegevuskava. Iga poole aasta tagant vaatab lastekaitsetöötaja arenguloo koos kasvataja, lapsega üle ja koostab lapse arenguplaani järgmiseks poolaastaks.

Tegevuskavas kirjeldatakse peamised probleemid valdkondade kaupa. Probleemidest tulenevalt püstitatakse eesmärgid. Eesmärgid peavad olema reaalsed ja nende saavutamiseks kavandatud tegevused konkreetsed, mõõdetavad ja ajas jälgitavad. Mida suurem on laps, seda rohkem on tegevuskavas ülesandeid lapse jaoks.

Tegevuskava koostatakse pooleks aastaks. Üksikud tegevused selles võivad olla kavandatud lühemaks perioodiks. Tähtaja saabudes tehakse tegevuse täitmise kohta vastav märg. Kui tegevuse täitmisel tekkis probleeme, siis kirjeldatakse need. Tegevuskavasse võib lülitada uusi tegevusi vastavalt vajadusele, so. enne uue tegevuskava koostamist.

Arengukava võimaldab hinnata lapse psühhosotsiaalset seisundit ja sellest lähtudes kavandada tegevusi lapse arendamiseks. Hindamise tulemusena:

- 1) laps ja kasvataja/hooldaja tunnevad lapse vajadusi ja teavad nende saavutamise võimalusi;
- 2) laps osaleb aktiivselt oma vajaduste rahuldamisel ja võimaluste maksimaalsel ärakasutamisel;
- 3) kasvataja/ hooldaja toetab aktiivselt ja järjekindlalt last;
- 4) kasvataja/ hooldaja oskab luua täiendavaid võimalusi lapse arenguks.

4.2. Dokumendivormid

4.2.1. Lapse arvestuskaart

LAPSE ARVESTUSKAART

EESNIMI	PEREKONNANIMI
SÜNNIAEG	SÜNNIKOHT
SUGU	EESTI KODANIK (jah, ei)
EMAKEEL	ALALINE ELAMISLUBA (jah, ei)
ISIKUKOOD	TÄHTAJALINE ELAMISLUBA (kehtivusaeg)

ELUKOHT,TEL	AEG (ajavahemik)

EMA	ISA
SÜNNIAEG, KOHT	SÜNNIAEG, KOHT
JURIIDILINE STAATUS	JURIIDILINE STAATUS
ELUKOHT, MIS AJAST, TEL	ELUKOHT, MIS AJAST, TEL

ÕED-VENNAD	SÜNNIAEG	JURIIDILINE STAATUS	HOOLDAJA, ELUKOHT, TEL.

HOOLDAJA	JURIIDILINE STAATUS	ELUKOHT, TEL.

KOOL/LASTEAEDE/TEL.	KLASS	ÕPPEAASTA

ARVELE VÕETUD	PÕHJUS	ARVELT KUSTUTATUD
JUHTUM EDASTATUD		

KASVUKESKKONNA PROBLEEMID	PROBLEEM ILMNES (aeg)	PROBLEEM LAHENENUD (aeg)
Lapse mahajätmine		
Lapse mitterahuldav hooldamine		
Kodune vägivald lapse suhtes		
Alkoholi vms tarvitamine		
Materiaalsed raskused		
Konfliktid perekonnas		
Lapse hooldamise ja kohtumisega seotud probleemid		
Kasvatamisraskused		
Muud probleemid		
LAPSEST TULENEVAD PROBLEEMID	PROBLEEM ILMNES (aeg)	PROBLEEM LAHENENUD (aeg)
Puue		
PSÜÜHILINE HAIGUS		
MUU SÕLTUVUS		
Käitumishäire		
Õigusrikkumised		
Õpiraskused		
Muud kohanemishäired		

AJA- VAHE- MIK	LAPSE LIIKUMINE HOOLDUSEL				
	Varju- paigas	hooldus- perekonnas	eestkostel	lapsendatud	hoolekande- asutuses

OSUTATUD TEENUSED TEENUSE OSUTAJA, KOHT	TEENUSE OSUTAMISE ALGUS	TEENUSE OSUTAMISE LÕPP

4.2.2. Juhtumi fikseerimine

..... (informatsiooni vastu võtnud asutus)

JUHTUMI FIKSEERIMINE

Informatsiooni võttis vastu Kuupäev/ kellaeg..... Informatsiooni vastuvõtmise viis telefoni teel ☐ elektroonilisel teel ☐ kirja teel ☐ vastuvõtul ☐ muu ☐ Informatsioon täitmiseks edastatud (kellele, kuidas ja millal).....	
Juhtumist teatas nimi, perekonnanimi..... elukoht/tel..... kes ta on lapsele..... kas avaldaja tahab jääda anonüümseks? jah ☐ ei ☐	
Keda juhtum puudutab Laps (nimi, sünniaeg)..... Lapse praegune asukoht/tel..... Lapse ema (nimi, sünniaeg)..... Lapse ema asukoht/tel..... Lapse isa (nimi, sünniaeg)..... Lapse isa asukoht/tel..... Hooldaja (nimi, sünniaeg)..... Hooldaja asukoht/tel..... Muud olulised isikud (nimi, juriidiline staatus, suhe lapsega).....	
Kasvukeskkonna probleemid ☐ Lapse mahajätmine ☐ Lapse mitterahuldav hooldamine ☐ Kodune vägivald lapse suhtes ☐ Alkoholi vms tarvitamine ☐ Materiaalsed raskused ☐ Konfliktid perekonnas ☐ Lapse hooldamise ja kohtumisega seotud probleemid ☐ Kasvatamisraskused ☐ Mittesobiv õpikeskkond koolis ☐ Muud probleemid	Lapsest tulenevad probleemid ☐ puue ☐ psüühiline haigus ☐ uimastite kasutamine ☐ muu sõltuvus ☐ käitumishäire ☐ õigusrikkumised ☐ õpiraskused ☐ muud kohanemishäired

<p>Hinnang olukorrale</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Kohesed meetmed (varjupaik, materiaalne abi, kriisinõustamine jms)</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>Otsus edasiste toimingute kohta, põhjendus</p> <p>☐ juhtum lõpetada ☐ jätkata juhtumi uurimist ☐ anda juhtum üle</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>Täitja (nimi/ametikoht).....</p> <p>Allkiri Kuupäev.....</p>

4.2.3. Juhtumi uurimine

..... (asutus)

JUHTUMI UURIMINE

Lapse nimi.....

1. Kogutud informatsioon

Informatsiooni allikas (asutuse nimi, isiku nimi, kontaktandmed)	Informatsiooni (dokumendi) saamise kuupäev	Informatsiooni (dokumendi) sisu
Hoolekandeosakond		
Sugulased ja tuttavad		
Lasteasutus		
Tervishoiuasutus		

Hoolekandeesutus (teenuse osutaja)		
Alaealiste komisjon		
Politsei, uurija		
Kriminaalhooldusasutus		
Kohus		

Sotsiaalkindlustusamet		
Muud allikad		

4.2.4. Probleemide kaart

PROBLEEMIDE KAART

..... (lapse nimi)

Probleemi kirjeldus	Probleemiga seotud isikud		
	Põhjustaja/põhjus	Seotud/tunnistaja	Lahendaja/abistaja

Juhtumivõrgustik

Nimi/kontaktandmed

amet, suhe lapsega

.....

.....

Vastutav lastekaitsetöötaja (nimi/ allkiri)

Kuupäev

.....

4.2.5. Kodukülastus

.....(asutus)

KODUKÜLASTUS

Kuupäev/ kellaeg.....
Kodukülastuse viisid läbi.....
(nimi, amet).....
Lapse nimi
Külastatud kodu aadress
Elanikud (nimi, juriidiline suhe lapsega).....
.....
.....
.....
Kodukülastuse ajal viibisid kodus (nimed, juriidiline suhe lapsega)
Olukorra kirjeldus (omavaheline suhtlemine, hooldustingimuste vastavus lapse eale ja tervislikule seisundile, tingimused lapse arendamiseks, turvalisus, kodukord ja piirangute kehtestamine lapsele, lapse kohustused kodus, privaatsuse tunnistamine)
Hinnang lapse olukorrale ☐ hea ☐ rahuldav ☐ mitterahuldav
Põhjendus.....
Otsus
Nimi Nimi
Allkiri Allkiri

4.2.6. Juhtumivõrgustiku koosolek

..... (asutus)

JUHTUMIVÕRGUSTIKU KOOSOLEK

Lapse nimi.....

Koosoleku toimumise aeg ja koht

Osalesid.....

Puudusid/puudumise põhjus.....

Päevakava 1)

2)

1).....

Otsustati:

.....

2).....

Otsustati:

.....

Osalejate nimed ja allkirjad:

.....

.....

4.2.7. Juhtumiplaan

..... (asutus)

JUHTUMIPLAAN

Lapse nimi, sünniaeg

1. Riskide hindamine

1) Suhted perekonnas

Pereliikmed							
Pereliikmed							

- + hea vastastikune suhe
- +/- põhiliselt hea suhe, kuid aeg-ajalt esineb probleeme
- sagedased tõsised probleemid vastastikustes suhetes
- v neutraalne suhe

Negatiivsetest suhetest tulenevad ohud lapsele:

.....
.....

2) Suhted väljaspool kodu

Olulised isikud							
Pereliikmed							

- + hea vastastikune suhe
- +/- põhiliselt hea suhe, kuid aeg-ajalt esinevad probleemid
- sagedased tõsised probleemid vastastikustes suhetes
- v neutraalne suhe

Negatiivsetest suhetest tulenevad ohud lapsele:

.....
.....
.....

Täidetud (kuupäev).....

3) Kodu turvalisus

Riskifaktorid	hea	rahuldav	mitterahuldav
Elurajooni turvalisus			
Eluruumi seisund			
Lapse hooldamise võimalused			
Lapse kasvatamise võimalused			
Lapse arendamise võimalused			

Mitterahuldavatest tingimustest tulenevad ohud:

.....
Õiguskonfliktid (lapse ja teiste pereliikmete varasemad kokkupuuted politseiga), suhted kuritegevust soosivate isikutega:

4) Terviseiga seotud riskid

Riskiindikaatorid	Riski iseloomustus, seni kasutatud riskimaandajad	Võimalikud ohud riskide maandamata jätmisel
Materiaalne kindlustatus		
Haigused		
Puuded		
Harjumused, kombed, hoiakud		

Täidetud (kuupäev)

5) Vanemate toimetulekuoskused

Toimetulek	hea	rahuldav	mitterahuldav
Lapse hooldamine			
Lapse kasvatamine			
Lapse arendamine			
Majandamine			
Koduste tööde tegemine			
Probleemi lahendamise oskused			
Isik	Ema/isa/ /	Ema/isa/ /	Ema/isa/ /

Mitterahuldavatest oskustest tulenevad ohud lapsele:

.....

6) Lapse arengu hindamine

Emotsionaalne seisund (sh emotsioonidega toimetulek)

.....
.....

Füüsiline seisund (sh kohanemisevõime)

.....
.....

Vaimne seisund

.....
.....

Suhted eakaaslastega ja täiskasvanutega (lasteaia, koolis)

.....
.....

Toimetulek lasteasutuses (lasteaia, koolis):

Edusammud:.....

.....
.....

Probleemid:

.....
.....

Vaba aja veetmine (millest huvitunud, milles on andekas, millega tegeleb)

.....
.....

Täidetud (kuupäev)

.....

7) Rakendatud teenused ja muu abi

Teenus, muu abi	Teenuse, muu abi vastavus vajadusele

.....
.....

8) Lapse ja pereliikmete hinnang olukorrale (probleemi määratlemine, endast sõltuvate lahenduste nägemine)

Laps

.....
.....
.....

Teised pereliikmed

.....
.....
.....

9) Lapse ja pereliikmete ootused

Laps

.....
.....
.....

Teised pereliikmed

.....
.....
.....

10) Teiste võrgustikuliikmete hinnangud ja ootused

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Täidetud (kuupäev)

11. Tegevuskava riskide maandamiseks ajavahemikul

Riskid	Planeeritud tegevus riskide maandamiseks	Vastutajad	Märkused täitmise kohta
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			

Plaani suhtes kokku leppinud (isikute nimed ja allkirjad):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.2.8. Lapse arengukava

LAPSE ARENGUKAVA

Arengulugu

I ÜLDANDMED

1. Lapse ees- ja perekonnanimi _____

Sünniaeg _____ Vanus _____ Sugu _____

2. Usalduskasvataja/ hooldaja ees- ja perekonnanimi _____

Vanus _____ Sugu _____

II VÕRGUSTIK

1. Laste omavahelised suhted peres (asutuses, hooldusperes)

Lapse nimi (vanus aastates, M/N)	Suhte iseloom

- Tingmärgid: + - hea vastastikune suhe (stabiilne, toetav, usalduslik)
+/- - põhiliselt hea suhe, kuid aeg-ajalt esinevad probleemid
- - sagedased tõsised probleemid vastastikustes suhetes
v - neutraalne suhe

2. Suhted täiskasvanutega

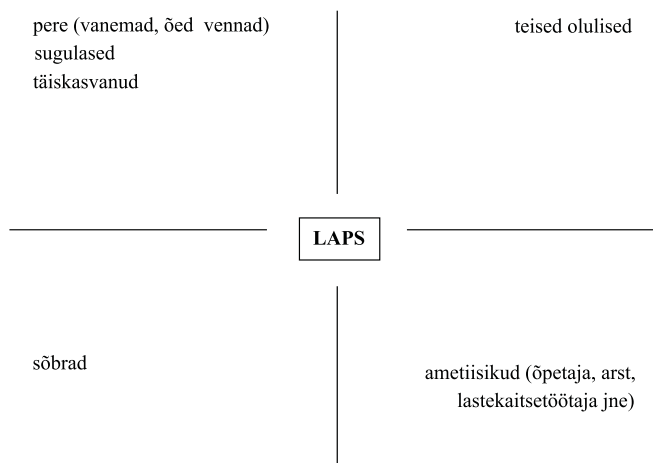
(hinnangu andmisel kasutada eelmises punktis kasutatud tingmärke)

Kasvataja/ hooldaja jne nimi (vanus aastates, M/N)	Suhte iseloom

Täitmise kuupäev: _____

3. Lapse võrgustikukaart

Märgi ära kõik lapsele olulised isikud. (Isikute vahekaugus kaardil on emotsionaalse läheduse näitaja - mida lähemal on isikud, seda paremad on suhted. Isikute omavahelist seotust kaardil näitavad neid ühendavad jooned.)

Tingmärgid:

Tugev kontakt ehk side ———
Nõrk kontakt ehk side - - - -
Positiivne isik +
Negatiivne isik -
Meessoost isik △

Tülid Z
Katkenud suhted —||—
Surnud +
Naissoost isik ○

Märkused, kommentaarid

.....

Täitmise kuupäev: _____

4. Suhete kujunemist mõjutavad tegurid

1. Suhete kujunemist soodustavad tegurid:

.....
.....
.....

2. Suhete kujunemist takistavad tegurid:

.....
.....
.....

3. Positiivsed ja negatiivsed kogemused, mis on mõjutanud suhete kujunemist:

.....
.....
.....

Isikud, kes on lapse ellu jätnud erilise (positiivse või negatiivse) jälje:

.....
.....
.....

Märkused, kommentaarid:

.....
.....
.....

Täitmise kuupäev: _____

III PSÜHHOSOTSIAALNE TOIMETULEK

1. Sotsiaalsed kogemused

Lapse elukaarele kantakse lapse arengu seisukohalt olulised sündmused, nagu vanematest lahutamine (lisada põhjus), hoolekandeosakonnas vanemliku hoolitsuseta lapsena arvele võtmine, asendushooldusele paigutamine (kuhu), lapsele oluliste isikute surm.

Lapse vanus sündmuse toimumise ajal

Sündmuse lühikirjeldus

0	_____
1	_____
2	_____
3	_____
4	_____
5	_____
6	_____
7	_____
8	_____
9	_____
10	_____
11	_____
12	_____
13	_____
14	_____
15	_____
16	_____
17	_____
18 ▼	_____

Märkused, kommentaarid

.....

.....

.....

.....

.....

Täitmise kuupäev: _____

2. Emotsionaalne seisund

(Tõmmata sobivale variandile ring ümber, kõige kõrgem hinne on 4)

tasakaalukas	1	2	3	4
heatujuline	1	2	3	4
suhtlemisvalmis	1	2	3	4
otsustusvõimeline	1	2	3	4
rahulik	1	2	3	4
aktiivne	1	2	3	4
sõbralik	1	2	3	4

Märkused, kommentaarid

.....
.....
.....
.....

3. Tervislikust seisundist või puudest tulenevad toimetulekut takistavad tervisehäired:

takistuse kirjeldus (kui ei ole, märgi -)

suhtlemisel kaasinimestega

.....
.....

liikumisel

.....
.....

hariduse omandamisel

.....
.....

töö leidmisel, töötamisel

.....
.....

muude toimingute tegemisel

.....
.....

Täitmise kuupäev: _____

4. Kahjulikud harjumused:

5. Praktilised oskused:

	Tuleb hästi toime	Saab hakkama rahuldavalt	Vajab pidevalt suunamist (ka sundimist) ja abi
Enesehügieen			
Kodukorrast kinnipidamine			
Koristamine			
Pesupesemine			
Toiduvalmistamine			
Vaba aja asjalik planeerimine			
Raha mõistlik kasutamine			
Iseseisev asjaajamine			

Märkused ja kommentaarid

6. Isikuomadused (tõmba sobivale variandile ring ümber, kõige kõrgem hinne on 4):

Keskendumisvõime	1	2	3	4
Töökus	1	2	3	4
Sihikindlus	1	2	3	4
Enesehinnangu adekvaatsus	1	2	3	4
Vastutustunne	1	2	3	4
Algatusvõime	1	2	3	4
Positiivsus	1	2	3	4
Pingetaluvus	1	2	3	4
Suhtlemisoskus	1	2	3	4
Korrektus	1	2	3	4
Ausus	1	2	3	4
Abivalmidus	1	2	3	4
Paindlikkus	1	2	3	4
Mõtlemis- ja arutlemisoskus	1	2	3	4
Loovus	1	2	3	4

Täitmise kuupäev: _____

Märkused, kommentaarid

7. Millised lapse anded vajaksid arendamist

.....
.....
.....
.....

Milliste annete arendamisest on laps ise huvitatud

.....
.....
.....
.....

8. Keskkonna toetus positiivsete muutuste läbiviimisel (tõmba sobivale variandile ring ümber, kõige kõrgem hinne on 4. Kui toetus puudub, märgi -)

Lastekodu	1	2	3	4
Kool	1	2	3	4
Huvitegevuse juhendajad	1	2	3	4
Lähedased (kodu ja sugulased)	1	2	3	4
Sõbrad	1	2	3	4
Lastekaitse	1	2	3	4
Töökoht	1	2	3	4

Märkused, kommentaarid

.....
.....
.....
.....

Täitmise kuupäev: _____

9. Teenused, mida laps kasutab/on kasutanud viimase aasta jooksul

Hoolekandeteenused	probleemid
.....
.....
.....
.....
Tervishoiuteenused	probleemid
.....
.....
.....
.....
Haridusteenused	probleemid
.....
.....
.....
.....
Huvitegevusteenused	probleemid
.....
.....
.....
.....
Muud teenused	probleemid
.....
.....
.....
.....

Kas ja kuidas on teenustega kaetud lapse vajadused

.....

.....

.....

Lapse enda soovid teenuste või abi suhtes:

.....

.....

.....

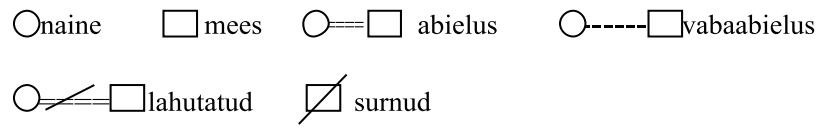
Laps (allkiri/ kuupäev):

Lastekaitsetöötaja (allkiri/ kuupäev):

Kasvataja/hooldaja (allkiri, kuupäev):

10. Lapse genogramm

Joonista pere genogramm kasutades järgmisi tähiseid. Lisa iga pereliikme vanus ja nimi ning märgi joonega ära koos elavad pereliikmed. Soovitav on joonistada genogramm kolme põlvkonna ulatuses.

11. Tegevuskava ajavahemikuks

Suhted (arenguloo II osa punktid 1, 2, 3 ja 4 ning III osa punktid 2 ja 9)				
Eesmärk	Tegevused	Täitmise aeg ja vastutaja	Märkused täitmise kohta	
1.	1.	1.	1.	
	2.	2.	2.	
	3.	3.	3.	
Tervis (arenguloo III osa punktid 2, 3, 4 ja 9)				
Eesmärk	Tegevused	Täitmise aeg ja vastutaja	Märkused täitmise kohta	
2.	1.	1.	1.	
	2.	2.	2.	
	3.	3.	3.	

Praktilised oskused (arenguloo III osa punktid 5 ja 9)			
Eesmärk	Tegevused	Täitmise aeg ja vastutaja	Märkused täitmise kohta
3.	1.	1.	1.
	2.	2.	2.
	3.	3.	3.
Väimne ja kõlbeline areng (arenguloo III osa punktid 2, 6, 7, 8 ja 9)			
Eesmärk	Tegevused	Täitmise aeg ja vastutaja	Märkused täitmise kohta
4.	1.	1.	1.
	2.	2.	2.
	3.	3.	3.

Hinnang tegevuskava täitmisele:

.....(kuupäev)

1. Mis õnnestus

Laps.....
.....
.....

Kasvataja.....
.....
.....

Lastekaitsetöötaja.....
.....
.....

2. Mis ebaõnnestus ja miks

Laps.....
.....
.....

Kasvataja.....
.....
.....

Lastekaitsetöötaja.....
.....
.....

4.2.10. Taotlus alaealiste komisjonile

TAOTLUS

.....maakonna alaealiste komisjonile

Koostamise koht.....

Kuupäev.....

TAOTLUSE ESITAJA:

Ees- ja perekonnanimi.....

Amet.....

Töökoht(aadress, telefon).....

.....

Taotleja seaduse § 14 lg p 1järgi.

ALAEALISE EES-JA PEREKONNANIMI.....

Isikukood

Elukoht.....

Õppeasutus(klass)või koht.....

.....

Ema nimi ja töökoht.....

.....

Isa nimi ja töökoht.....

.....

ÕIGUSRIKKUMISE KIRJELDUS:

Täidab sekretär:

Alaealise õigusrikkumise number

Õiguserikkumine (millise § ja seaduse alusel karistatav tegu)

AMS § 1 lg p

Lisatud dokumendid (alaealise iseloomustus, sotsiaaltöötaja arvamus perekonna kohta, jne.):

1.

2.

3.

Alaealiste komisjoni sekretär:.....

4.2.11. Pere iseloomustus alaealiste komisjonile

Kohaliku omavalitsuse poolt esitatav pere iseloomustus alaealiste komisjonile sisaldab järgmisi andmeid:

- üldandmed (ema, isa, lapsed, töökohad, kool)
- pere koosseis, pere püsivus, suhted peres
- maj. olukord, elamistingimused
- sissetulekud
- riskitegurid (alkoholism, perekonfliktid, töötus jne.)
- kodused kasvatusvõtted
- omavalitsuse poolsed meetmed pere suhtes
- pere koostöövalmidus sotsiaaltöötajaga suhtlemisel
- võimalik probleemilahendus (ettepanek, missugust mõjutusvahendit kohaldada)
- alaealise õiguskuulekust toetavad asjaolud

4.2.12. Üldkasuliku töö täitmise leping

ÜLDKASULIKU TÖÖ TÄITMISE LEPING

Materjal saabus
(suunanud alaealiste komisjon)

Õiguserikkumine, selle toimumise aeg, koht:.....
Alaealine:.....
(ees-ja perekonnanimi)

.....
(kodune aadress, kool, klass)

Alaealise seaduslik esindaja:
(ees-ja perekonnanimi, isikukood)

Sotsiaaltöötaja:
(ees-ja perekonnanimi, isikukood)

Tööandja:.....
(ees-ja perekonnanimi, isikukood)

.....
(esindaja töökoht, aadress)

Üldkasuliku töö sisu (tundide arv).....

Kohustun täitma.....
(alaealise nimi, allkiri, seadusliku esindaja nimi, allkiri)

.....

Nõustun 1.
Sotsiaaltöötaja.....
(nimi, allkiri, kuupäev)

2.
Tööandja.....
(nimi, allkiri, kuupäev)

Kokkulepe täidetud:
(jah, ei (miks?), sotsiaaltöötaja allkiri, kuupäev)

Leping koostatakse 4 eksemplaris: alaealisele, alaealise seaduslikule esindajale, sotsiaaltöötajale ja tööandjale.

4.3. Kuidas ära tunda ja abistada vägivalda ohvrit

Lapse väärkohtlemine on mis tahes niisugune käitumine lapse suhtes, mis alandab tema füüsilist ja psüühilist heaolu, seades sellega ohtu tema eakohase arengu ja tervisliku seisundi. Lapse väärkohtlemise korral räägitakse hooletusse jätmisest, psühholoogilisest ehk vaimsest väärkohtlemisest, füüsilisest väärkohtlemisest, emotsionaalsest väärkohtlemisest ja seksuaalsest väärkohtlemisest. Seksuaalse väärkohtlemise korral ilmnevad ka teiste väärkohtlemise viiside tunnused.

Lapse seksuaalne väärkohtlemine on igasugune lapsele suunatud seksuaalse sisuga aktiivsus täiskasvanu või vanema lapse poolt, mis ületab lapsega suhtlemise normid, st milles esineb sodoomiat, intsesti, laste prostitutsiooni, laste kaasamist pornograafilise sisuga tegevustesse ning on seotud järgmiste teguritega:

- lapse intiimsete kehaosade hellitamine, katsumine, suudlemine
- seksuaalsete toimingute ja materjalide kohatu eksponeerimine
- last kasutatakse täiskasvanu seksuaalseks stimuleerimiseks
- teise lapse suguelundite vaatlemisele ahvatlemine
- oma suguelundite demonstreerimine lapsele
- sõrmega suguuhte matkimine
- masturbeerimine (suguelundite hõõrumine)
- suguuhte või selle üritamine lapsega
- vaginaalne suguuhte lapsega
- suguuhte lapsega päraku kaudu
- suguuhte lapsega suu kaudu

Lapse seksuaalne väärkohtlemine jagatakse seksuaalseks ära kasutamiseks ja seksuaalvägivallaks.

Lapse seksuaalne ära kasutamine (ekspluateerimine) on lapse mittevägivaldne kasutamine seksuaalobjektina oma suguiha rahuldamiseks, mida iseloomustavad järgmised tunnused:

- seksuaalse sisuga mängud lapsega
- lapsest pornograafiliste piltide, fotode või filmide tegemine
- lapsele erootiliste piltide, fotode ja videote näitamine
- seksuaalsuse ja seksuaalkäitumisega seotud asjadest rääkimine lapsele mitteakohaselt erootilisel viisil
- seksuaalse sisuga märkused lapse aadressil
- üldjuhul ei ole võimalik leida füüsilise vägivalda märke
- esineb ka emotsionaalset ja psühholoogilist väärkohtlemist

- avastatav lapse käitumuslike muutuste kaudu – muutub lapse käitumine, ilmuvad uued käitumisvormid jms.

Lapse vastu suunatud seksuaalne vägivald on lapse tahte vastane suguiha rahuldamine lapse peal olukorras, kus laps pole suuteline sellest keelduma ja ennast kaitsma vaimsete ja füüsiliste jõudude ebavõrdsuse tõttu.

4.3.1. Tegevusjuhised

Lapse seksuaalse väärkohtlemise kahtlus

- laps kurdab valu, kipitust, sügelust, eritust või veritsust genitaalide piirkonnas;
- lapse seksuaalne käitumine ja vastavad teadmised pole eakohased, näiteks üliseksuaalne käitumine, seksuaalse sisuga mängud, fantaasiad jms;
- lapsel on suguhaigus
- prostitutsioon, homoseksuaalsus
- lapsel on soovimatu rasedus
- meeleheitlik hirm suhtlemisel vastassooga
- hirm täiskasvanute ees
- ennasthävitav käitumine
- puudulik enese eest hoolitsemine
- tahte kontrollimatu nutmine ja karjumine
- une- ja söömishäired
- rebitud, määrdunud või verine aluspesu
- verimuhud (hematoomid) suguelundite piirkonnas;
- verimuhud rindadel, tuharatel, alakõhul, reitel
- kõhuvalu, peavalu
- korduvad kuseteede põletikud
- voodimärgamine

Sümptomid, millele pöörata tähelepanu

seksuaalsuse väljendamisel ilmnevad lapses järgnevad muutused:

- erakordne huvi seksuaalse sisuga mängude vastu
- oma vanuse kohta üllatavalt head teadmised seksuaalelust
- võrgutav käitumine vastassugupoole suhtes

- ebatavaline seksuaalne aktiivsus – sage suguelundite hõõrumine (masturbeerimine), suguelundite hõõrumine täiskasvanu vastu

Muutused lapse emotsionaalsuses, enesetajus:

- enesesse sulgumine
- depressiivsus, kurvameelsus
- sagedane mõtlik olek
- hüsteeriline käitumine, sagedane enesekontrolli kaotamine
- raskused eakaaslasega suhtlemisel, nendega suhtlemise vältimine
- enesehinnangu langus
- enesetapumõtted, enesetapukatse

Hirmude avaldumine:

- kardab jääda teatud kindla isikuga kahekesi ruumi
- kardab lahti riietuda, mille tõttu ei osale näiteks võimlemistundides või läheb koos riietega magama
- kardab paaniliselt meditsiinilisel kontrollil pükse ära võtta

Tegutsemine seksuaalse väärkohtlemise kahtluse või juhtumi korral

Järgnevad juhised püüavad üldistada ja anda informatsiooni, kuidas tunda ära seksuaalset väärkohtlemist, kuidas seda ennetada ning kuidas lastekaitsetöötajad õpiksid märgama lapsi, et neid seejärel ka aidata.

Laste vastu suunatud seksuaalkuriteod on väga raskesti avastatavad ning ka raskesti uuritavad. Seetõttu on lastekaitsetöötajatel vaja teada, kuidas erinevates olukordades käituda, et mitte traumeerida niigi kannatanud last ja leida võimalused lapse aitamiseks.

Igasuguse väärkohtlemise peatamiseks on oluline koostöö. Koostöövõrgustikku kuuluvad järgmised osapooled:

- lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja
- psühholoog
- politseinik, uurija
- alusharidusõpetaja, õpetaja
- eriarst, perearst, meditsiiniõde
- prokurör, kohtunik
- piirivalve, uurijad
- teised lastega kokku puutuvad spetsialistid
- lapsevanem, lähisugulased
- naabrid, tuttavad

4.3.2. Erinevad abistamise tasandid

Seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemise ja aitamise tasandid võib tinglikult jagada:

- lapse perekond ja lähiümbrus
- kohalik omavalitus
- mittetulundusorganisatsioonid
- riik
- ühiskond ja meedia

Järgnevalt iga tasandi võimalused lapse kaitsmiseks seksuaalse väärkohtlemise eest. Iga tasandi puhul on ära toodud nii sekkumise kui ka ennetuse võimalused.

Perekond

Võimalikud tegevused:

- Perekond on see, kes vastutab lapse arengu, õiguste ja kohustuste täitmise eest ning kui midagi peaks lapsega juhtuma, siis on lapsevanem see, kes igas olukorras peab last kaitsma. Perekond saab last õpetada, kinnistada lapse teadmisi ning eluhoiakuid.
- Oluline on tagada lapsele järelevalve, mitte jätta teda üksi; selgitada, et võõraste inimestega ei tohi kaasa minna, ei tohi võtta neilt vastu maiustusi, kingitusi; tuleb vältida kolamist mahajäetud majades (Tallinnas on olnud juhtumeid, kus lapse seksuaalne väärkohtlemine toimus mahajäetud majas).
- Lapsevanem peab leidma aega, et oma laps ära kuulata, tunda huvi tema sõprade ja sõpruskonna vastu, kui mõni täiskasvanu käitub lapse suhtes peale tükkivalt, püüab teda puudutada, siis peab laps välja ütleva oma arvamuse; kui seda ei kuulata, peab hakkama appi karjuma jms.
- Lasteaias käivaid lapsi ei ole mõttekas üksi lasteaeda saata, samuti ka paluda lapsel üksi koju tulla, ka kooliteed alustava lapse puhul tuleb alguses vanemal saata last kooli ja koolist koju, sest siis laps teab turvalist teed koju. Kui laps käib koolis, huviringides või trennis, siis peab laps alati käima koos kaaslastega, sest kui lapsed on üheskoos, on oht väiksem.
- Lapsevanem peab suutma olla lapsele toeks ja usaldatavaks kaaslaseks, kellele laps saab oma muresid ja probleeme rääkida. Last tuleb alati uskuda, sest seksuaalse väärkohtlemise korral võib olla väärkohtlejaks mõni perekonnaliige, tuttav jne.

- Lapse väärkohtlemise kahtluse korral on lapsevanem kohustatud kohe oma kahtlusest teatama kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajale ning politseile. Võimalik on helistada ka kohalikule või üleriigilisele usaldustelefonile, et saada informatsiooni edasiseks tegutsemiseks.
- Tallinnas ja Tartus saab lapsevanem pöörduda Tallinna või Tartu Laste Tugikeskusesse, mujal Eesti piirkondlikku nõustamiskeskusesse või psühholoogiateenistusse, et koos arutada oma kahtlusi ning edasist tegutsemist.
- Tugikeskuse või piirkondliku nõustamiskeskuse poole või usaldustelefonile võib helistada või pöörduda ka laps ise, kui tema suhtes on toime pandud seksuaalne väärkohtlemine. Kindlasti võib laps pöörduda ka politsei poole.
- Oluline roll on sugulastel, naabritel, tuttaval, kes on kohustatud kohe oma piirkonna lastekaitse- või sotsiaaltöötajale või politseile teatama, kui on kahtlus lapse seksuaalse väärkohtlemise suhtes.
- Tegutsemine ainuüksi juba kahtluse korral annab võimaluse vältida lapse seksuaalset väärkohtlemist või selle jätkumist ning lapse õigeaegset aitamist.
- Lapse, kellel ei ole vanemaid või kelle vanematelt on vanemlikud õigused ära võetud, eestkostjaks on kohalik omavalitsus, kes peab last kaitsma seksuaalse väärkohtlemise eest.

Kohalik omavalitsus

Võimalikud tegevused:

- Kohaliku omavalitsuse kohustuseks on otsese abi andmine või abi korraldamine seksuaalselt väärkoheldud lapsele, tema pereliikmetele.
- Kohaliku omavalitsuse otseselt vastutav kontaktisik on lastekaitse- või sotsiaaltöötaja ning politsei.
- Kohalik omavalitsus, kellel on või kellele edastati informatsiooni mis tahes seksuaalsest väärkohtlemisest, peab sellele kohe reageerima, kogudes esialgset informatsiooni, selle tõeks osutumisel juhtumi registreerima politseis ning osutama igakülgse abi politseile väärkohtleja tabamiseks.
- Kohaliku omavalitsuse meeskonda, kes saab aidata seksuaalse väärkohtlemise ohvrit, kuuluvad: lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, politseinik, meditsiinitöötaja, psühholoog, õpetaja, alushariduse õpetaja (lasteaiakasvataja) jt.
- Kohalik omavalitsus koostab oma meeskonna vastavalt võimalustele, sellesse võib kuuluda ka ainult üks spetsialist

eelmises punktis loetletud spetsialistidest. Vajadusel saab kaasata tugikeskust või piirkondlikku nõustamiskeskust.

- Spetsialist – olgu see meditsiinitöötaja või õpetaja, kes märkab või kahtlustab seksuaalset väärkohtlemist, peab sellest teada andma oma piirkonna lastekaitse- või sotsiaaltöötajale ning politseile.
- Oluline on lapse viivitamatu eemaldamine perekonnast, kui leiab kinnitust kahtlus, et väärkohtlejaks oli perekonnaliige. Võimalik on lapse paigutamine turvakodusse.
- Tihti on seksuaalse väärkohtlemise ohvriks hoolekandeesutuste lapsed, kelle vanematelt on vanemlikud õigused ära võetud või vanemlike õiguste äravõtmiseks on algatatud menetlus. Sellisel juhtumil eestkostetasutus (kohalik omavalitsus) ja lastekaitse- või sotsiaaltöötaja töötavad välja tegevusplaani koos hoolekandeesutusega lapse kaitsmiseks väärkohtlemise eest, keelates last ohustavatel isikutel lapsega kokkusaamise (nt. pedofiilia juhtumid).
- Oluline on lastekaitse- või sotsiaaltöötaja ja psühholoogi koostöö politsei ja uurijaga, et iga seksuaalse väärkohtlemise juhtumit uuritaks põhjalikult ning laps peaks ebameeldivaid tunnetusi andma vaid korra. Võimalik on tunnistuste lindistamine videosse või audiolindile, et vältida lapse korduvat ülekuulamist. Mitmes kohalikus omavalitsuses on olemas spetsiaalsed vahendid ja ruumid, kus professionaalne juhtumi uurimine läbi viiakse. Tallinnas on selleks loodud eraldi politsei uurimisgrupp.
- Pärast uurimise lõpetamist on vaja last toetada kohtuprotsessis, sest Eesti kohtupraktikas napib kogemusi seksuaalse väärkohtlemise juhtumite arutamiseks ning alati ei näe kohtunik väärkohtlejat eriti suure kuriteo sooritajana.
- Uurimise ja kohtuprotsessi ajal on lapsele vaja tugiisikut, kellele laps saaks toetuda ning kes saab last ka nõustada ja toetada.
- Kohalik omavalitsus koos nõustamiskeskuse või tugikeskusega alustab lapse nõustamist, et laps suudaks psühholoogi abiga üle saada väärkohtlemise juhtumist. Oluline on töö pereliikmetega, et ka pere suudaks üle saada juhtunust ning toetada last teraapia või raviprotsessi jooksul ning ka selle järel.
- Siinkohal tuleb ära märkida koolieelsete lasteasutuste ning koolide rolli seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel, sest juba koolieelses lasteasutuses ja koolis saab lapsele tutvustada õigeid eluviise, rääkida käitumisest seksuaalse väärkohtlemise ohu korral, tegelda seksuaalkasvatusega ning selgitada ohutut interneti

kasutamist, sest järjest rohkem esineb seksuaalset väärkohtlemist või seksuaalsele väärkohtlemisele kallutamist interneti kaudu.

- Väga oluline on koolieelse lasteasutuse, kooli ja kodu koostöö, sest usalduse ja teadmiste jagamise teel saab paljusid olukordi ennetada.
- Kohalik omavalitsus peaks korraldama ka lapsevanematele koolitusi, et aidata neil toime tulla ning oma pere probleeme ennetada ja lahendada.
- Väga tähtis on seksuaalselt väärkoheldud lastega kokku puutuvate spetsialistide koolitamine, et nad oskaksid kahtlustada seksuaalset väärkohtlemist ning vajadusel lapsele õiget abi pakkuda.
- Kindlasti peab igal kohalikul omavalitsusel olema ülevaade kohtadest, mis võiksid aidata seksuaalselt väärkoheldud lapsi ning võimalusel tuleks omavalitsuse piirkonnas luua nõustamisteenus lastele ja nende vanematele.
- Mõni omavalitsus on väga väikese elanikkonnaga. Sel juhul on oluline, et ei kujuneks olukord, kus see, et kõik tunnevad kõiki sunnib varjama või eitama seksuaalset väärkohtlemist ning abi jääb saamata ja juhtum lahendamata.
- Kohalik omavalitsus peab tõhustama kriminaalhooldustööd seksuaalse väärkohtlemise toime panijate suhtes, et pärast karistuse kandmist seksuaalne väärkohtlemine ei korduks ning et oleks tagatud nende isikute raviprogrammides osalemine.
- Kohalik omavalitsus peab kaitsma seksuaalselt väärkoheldud last meedia tähelepanu eest, oluline on lapse isiku andmete konfidentsiaalsuse tagamine.

Mittetulundusorganisatsioonid

Võimalikud tegevused:

- Otsene abi nii seksuaalselt väärkoheldud lapsele kui ka tema perele. Erinevad programmid väärkohtlejate aitamiseks.
- Ennetustöö - avalikkuse teavitamine ning harimine seksuaalse väärkohtlemise ärahoidmiseks ja tõkestamiseks.
- Uurimused probleemi ulatuse selgitamiseks.
- Eestis on olemas kaks professionaalset seksuaalselt väärkoheldud lastega töötavat keskust: Tallinna Laste Tugikeskus, Asula tn. 11 ja Tartu Laste Tugikeskus, Kaunase pst. 11 – 2.
- Korraldada lapsevanematele koolitusi, et aidata neil toime tulla ning oma pere probleeme ennetada ja lahendada.

- Lastega töötavate spetsialistide koolitamine, et anda teadmisi laste seksuaalsest väärkohtlemisest ning tegutsemisest seksuaalselt väärkoheldud lapse aitamisel.

Riik

Võimalikud tegevused:

- Seaduste ja muude õigusaktide korrastamine, et last ei traumeeritaks uurimise ega ka kohtuprotsessi käigus.
- Riiklikud programmid ja strateegiad seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks ja tõkestamiseks, maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste juhendamine töös seksuaalselt väärkoheldud lastega.
- Rahastamise tagamine, kui kohalikul omavalitsusel või mittetulundusorganisatsioonil puudub raha tööks seksuaalselt väärkoheldud lastega.
- Rahvusvaheline koostöö seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel ja väärkohtlemise juhtumite lahendamisel.
- Avalikkuse teavitamine seksuaalsest väärkohtlemisest kui probleemist.

Ühiskond ja meedia

Võimalikud tegevused:

- Väga tähtis on teavitada ühiskonda seksuaalse väärkohtlemise probleemist, selle tendentsidest ning sellest, mida iga kodanik saab selle vältimiseks ette võtta ehk teisisõnu, kuidas tekitada ühiskonnas sotsiaalne kontroll laste seksuaalse väärkohtlemise tõkestamiseks. Siin on oma rolli erinevatel meediakanalitel, kes lapse õiguste kaitsmisel alati ei kaitse seksuaalse väärkohtlemise ohvreid, avalikustades nende isikuandmed või näidates neid ekraanil
- Tihti võib kohata inimesi, kes teavad lapse väärkohtlemisest, kuid millegipärast ei sekku ning lasevad väärkohtlemisel jätkuda. Siin võib olla tegu kas inimese ükskõiksuse või teadmatusega. Seetõttu on oluline rõhutada, et kui tavakodanik ei oska lapse seksuaalse väärkohtlemise korral pöörduda mõne spetsialisti poole, siis politsei poole peaks küll iga kodanik pöörduma.
- Kindlasti on inimesed märganud ka erinevaid pornograafilise sisuga interneti lehekülgi, kus võib olla isegi laste pornopilte vms. Selliste lehekülgede leidmisel on võimalik teha politseile avaldus või anda oma leius teada kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või

sotsiaaltöötajale või selle teemaga kokku puutuvale mittetulundusorganisatsioonile.

- Meedia poolt on vajalik seksuaalse väärkohtlemise teema kajastamine, kuid see peab toimuma lapse õigusi ja huvisid järgides, mitte sensatsiooni jahtides. Samuti meedia ei tohi sekkuda juhtumi pooleliolevasse arutellu, mis kindlasti segab spetsialistide tööd.
- Kindlasti ei tohi last, keda on seksuaalselt väärkoheldud, näidata teletervitustel, tema pilti ei tohi avaldada ajakirjanduses, kusagil ei tohi kasutada lapse õiget nime, elukohta, andmeid vanemate kohta jms. Samas peab meedia hoiduma ka liiga otsesest rünnakust väärkohtleja vastu, sest ka Eestis on olemas oht, et väärkohtlejat võib tabada omakohus.
- Iga inimese kohus on teatada ohus olevast lapsest kas lastekaitsetöötajale, sotsiaaltöötajale või politseile!

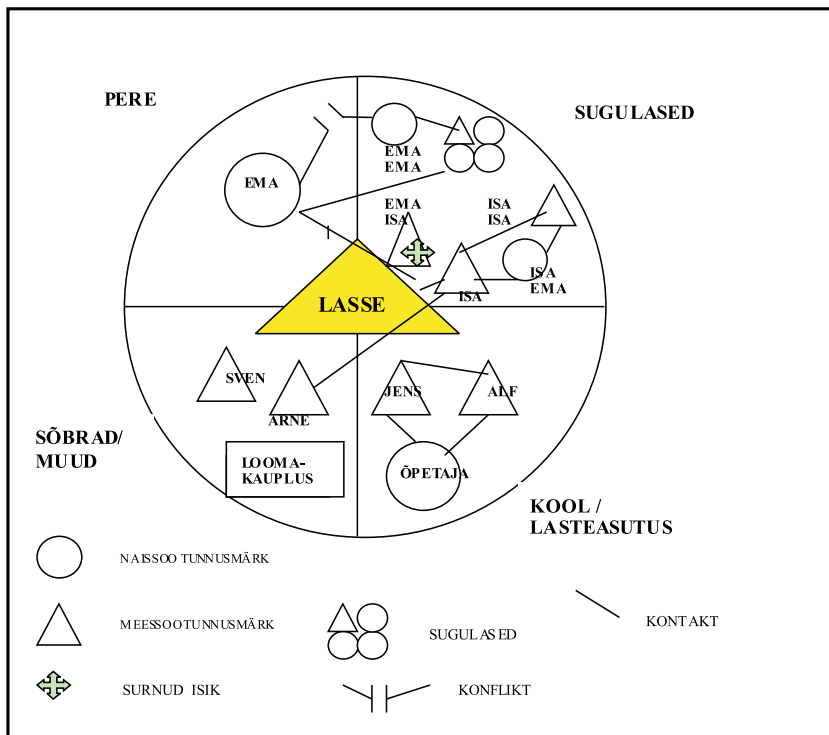
4.4. Kuidas ära tunda lapsnarkomaani

NARKOOTIKUMIDE TOIME

	DEPRESSANDID RAHUSTID	LENDUVAD LAHUSTID	KANNABIS marhuana, hasiš	STIMULANDID kokaiin amfetamiin	OPIAADID	HALLUTSNO GEENID
PUPILLI SUURUS	NORMIS	NORMIS	LAIENENUD	LAIENENUD	AHENENUD üledoseerimisel laienunud	LAIENENUD
PUPILLI REAKTSIOON VALGUSELE	AEGLUSTUNUD	AEGLUSTUNUD	LAIENEDES PULSEERIB	AEGLUSTUNUD	EI REAGEERI	EI REAGEERI
NÜSTAGM (silmade hürplev liikumine)	ESINEB	ESINEB	EI ESINE	EI ESINE	EI ESINE	EI ESINE
SILMADE KONTSENTR. VÕIME PUUDUMINE	ESINEB	ESINEB	ESINEB (punctavad silmavalged)	EI ESINE	EI ESINE	ESINEB
ROMBERGI AJATAJU	AEGLUSTUNUD	NORMIS	KIIRENENUD	KIIRENENUD	AEGLUSTUNUD	KIIRENENUD
PULSISAGEDUS	AEGLUSTUNUD	KIIRENENUD	KIIRENENUD	KIIRENENUD	AEGLUSTUNUD	KIIRENENUD
SÜSTIMISE JÄLJED	EI ESINE	EI ESINE	EI ESINE	ESINEB	ESINEB	EI ESINE

4.5. Juhtum

4.5.1. Võrgustikukaardi näidisvorm

4.5.2. Võrgustikutöö juhtum

Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee keskusesse suunab sõltuvusprobleemiga lapse linnaosa lastekaitsetöötaja koostöös vastava linnaosa alaealiste komisjoniga. Suunajaks võib olla ka Tallinna Lastehaigla psühhiaater, vahel harva toob lapse turvakeskusesse politsei, kuid ka siis teeb lapse suunamise kohta otsuse alaealiste komisjon. Mõnikord soovib oma sõltuvusprobleemiga lapse tuua lapsevanem. Sellisel juhul suunatakse lapsevanem elukohajärgse lastekaitsetöötaja juurde. Pärast aastast viibimist turvakeskuses pöördub laps tagasi koju. Oluline on, et lapse elukohajärgne lastekaitsetöötaja toetaks lapse edusamme pärast narkootikumidest loobumist.

Turvakeskuse osakonnajuhataja on see inimene, kes koostöös lastekaitsetöötajaga kohub lapse tausta informatsiooni ning vajadusel täiendab seda lastehaiglast, politseist või koolist saadud teabega. Kui laps tuleb turvalastehaiglast, siis on eriti oluline, et lapsega tehtud töö ning alustatud võõrutusprotsess turvakeskuses jätkuks. 10 – 12 kuud on pikk aeg ning seetõttu on vajalik, et turvakeskuse erinevad spetsialistid – juhataja, osakonnajuhataja, arst, õde, vajalik, et turvakeskuse spetsialistid - psühholoog, sotsiaalpedagoogid, õpetajad teeksid omavahel koostööd. Koostöö eelduseks on head suhted lastekaitsetöötaja ja/või lastehaigla spetsialistidega. Väga tähtis on kõigi osapoolte ühine arusaam turvakeskuses lapsega tehtavast tööst. Sel eesmärgil toimub lapse turvakeskuses viibimise ajal vähemalt kolm võrgustiku kohtumist. Kohtumistel arutatakse lapse hetkeolukorda ja tulevikuväljavaateid.

Juhtumitöö võrgustikus osaleb turvakeskuse poolt osakonnajuhataja, vajadusel ka psühholoog, lapse elukohajärgne lastekaitsetöötaja, alaealiste asjade komisjoni esindaja, laps ja lapsevanem(ad) ning vastavalt vajadusele ka lastehaigla, lastekodu ja kooli esindaja. Oluline on kaasata võõrutusprotsessi ka lapse vanemaid, kui see on võimalik. Juhul kui võtta vanematelt kogu vastutus, siis võib juhtuda, et ühel hetkel nad enam ei taju, et nad on lapsevanemad ning löövad probleemide rägastikule käega.

Tähtis on töö sotsiaalvõrgustiku osapooltega, sest bioloogiline pere on lapsele parim kasvukeskkond. Alati ei ole lapse perekonda jäämine võimalik. Sel juhul alustatakse juba varakult lapse ettevalmistamist lastekodusse minekuks, mis on samuti koostöö lapse tulevase kasvataja ja uue institutsiooniga. Koju tagasi pöörduva lapse puhul osalevad vestluses lapsevanem(ad), laps, turvakeskuse esindajad, linnaosa lastekaitsetöötaja ning vastavalt vajadusele ka teisi ametnikevõrgustiku esindajaid. Nii välistatakse lapse poolt täiskasvanutega manipuleerimine ja toetatakse lapsevanemaid enesekindluse saavutamisel ning vastutuse võtmisel lapse edasise elu korraldamise suhtes.

Nende lastega, kes turvakeskusest koju lähevad, jääb kuni kaheks aastaks töötama sama psühholoog, kes kogu võõrutusprotsessi vältel töötas lapse ja tema perega. Nii on võimalik toetada lapse ühiskonda integreerumist. Probleemide ilmnemisel teavitab psühholoog osakonnajuhatajat, kes omakorda edastab informatsiooni lapse elukohajärgsele lastekaitsetöötajale. Selline töökorraldus aitab lapse probleemide taaslahendamist alustada võimalikult ruttu.

4.6. Lastekaitsetöötaja näidisametijuhend

1. Üldosa
 - 1.1. Ametikoht: lastekaitsetöötaja
 - 1.2. Struktuuriüksus: sotsiaaltööd ja hoolekannet korraldava valla- või linnavalitsuse koosseisus
 - 1.3. Allub struktuuriüksuse juhatajale
 - 1.4. Lastekaitsetöötajat asendab tema äraolekul lastekaitsetöötaja ettepanekul struktuuriüksuse juhataja poolt määratud lastekaitsetöötaja või struktuuriüksuse juhataja
 - 1.5. Lastekaitsetöötaja juhindub oma töös Eesti Vabariigis kehtivatest seadustest ja teistest õigusaktidest, sotsiaalpoliitikast ning kohaliku omavalitsuse õigusaktidest.
2. Ametikoha põhieesmärk on lapse seadusega tagatud õiguste kaitse ja lapse heaolu kindlustamine lapsevanemate toetamise ning lapse kasvukeskkonna mõjutamise kaudu.
3. Põhieesmärgist tulenevalt on lastekaitsetöötajal järgmised ülesanded:
 - 3.1 Lastekaitseprobleemide lahendamine koostöös füüsiliste ja juriidiliste isikutega;
 - 3.2 Juhtumite lahendamine koostöös juhtumivõrgustikuga.

Jrk nr	Töö sisu	Tulemus
I	<p>Laste ja perede informeerimine</p> <p>Tegevused:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) lastekaitsealase info kogumine, analüüsimine ja vahendamine; (2) lastekaitsealase teabe levitamine; (3) sotsiaalnõustamine lastekaitseküsimustes sh toetustest, teenustest, seaduslikest õigustest ja protseduuridest. 	<p>Lapsed ja lastega pered on informeeritud</p> <p>Lapsed ja pered on teadlikud oma seaduslikest õigustest ja nende kaudu avanevatest võimalustest</p>
II	<p>Erivajadustega laste (vanemliku hoolitsuseta lapsed, puudega lapsed, väärkoheldud lapsed, käitumishäirega lapsed jne) ja perede andmekogu pidamine</p> <p>Tegevused:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) teadete fikseerimine ja arvestuse pidamine abivajavate laste 	<p>Kogu informatsioon on salvestatud ja süstematiseeritud sihtrühmade kaupa</p>

	kohta; (2) juhtumi dokumenteerimine; (3) andmekogu sisseadmine ja pidamine sihtgruppide kaupa; (4) võrgustikuliikmete informatsiooniga varustamine; (5) andmete analüüs ja andmekogu täiendamine.	
III	Abivajava lapse õiguste ja huvide esindamine Tegevused: (1) lapsesse puutuva otsuse korral lapse arvamuse väljaselgitamine; (2) juristile kohtule esitamiseks materjalide ettevalmistamine ja tunnistajana või eestkosteasutuse esindajana viibimine kohtus; (3) vanemate vaheliste vaidluste lahendamine, kokkulepete sõlmimine, kohaliku omavalitsuse vastavate korralduste ettevalmistamine; (4) korralduste ettevalmistamine lapse perekonnanime muutmiseks, peretoetuste ümbermääramiseks, toetuste maksmiseks; (5) arvamuse esitamine perekonna kohta alaealiste komisjonile; (6) arvamuse koostamine notarile lapse varaga seotud tehingute kohta; (7) lapse ülekuulamise juures viibimine; (8) vanemliku hoolitsuseta lapse esindamine ametiasutustes.	Lapse arvamus on väljaselgitatud Lapse õigused ja huvid on tagatud
IV	Asendushoolduse korraldamine ja järelevalve selle üle Tegevused: (1) lapse arvamuse väljaselgitamine kõigi tegevuste suhtes; (2) vanemliku hoolitsuseta lapsele	Vanemliku hoolitsuseta lapsele on tagatud sobivaim hooldusvorm.

	<p>sobivaima hooldusvormi määramine, hooldustingimuste kontrollimine, lapse arengukava koostamine;</p> <p>(3) järelvalve asendushooldusel oleva lapse üle;</p> <p>(4) materjalide ettevalmistamine kohtule eestkostja määramiseks, eestkosteasutuse esindamine kohtus;</p> <p>(5) perekonnas hooldamise lepingu ettevalmistamine ja vormistamine;</p> <p>(6) koostöö laste hoolekandeaasutusega, eestkostjaga või perekonnas hooldajaga vastavalt lapse arengukavale;</p> <p>(7) asendushooldusel olnud laste elluastumise toetamine.</p>	<p>Tagatud on asendushooldusel oleva lapse sidemete säilimine endise kodukohaga.</p> <p>On loodud tingimused lapse tagasitulekuks kodukohta.</p>
V	<p>Lastele ja peredele teenuste korraldamine</p> <p>Tegevused:</p> <p>(1) lapse ja pere vajadusi rahuldava teenuse leidmine, teenuse osutajaga kokkuleppimine;</p> <p>(2) teenusele suunamiseks vajalike dokumentide vormistamine.</p>	<p>Lastele ja peredele on võimaldatud toimetulekuks vajalikud teenused</p>
VI	<p>Koostöö teiste ametiasutustega, organisatsioonidega, osalemine lastekaitse arendamiseks loodud ametiväliselt moodustatud töörühmade ja komisjonide töös</p> <p>Tegevused:</p> <p>(1) alaealiste komisjonis, nõustamis- ning rehabilitatsioonikomisjoni jm komisjonide töös osalemine;</p> <p>(2) omavalitsuse esindamine erinevates töörühmades lastekaitse puutuvates küsimustes.</p>	<p>On tagatud esindatus komisjonides laste huvide kaitseks ning lastekaitse arendamiseks</p>

VII	Lastehoolekande ennetavate tegevuste korraldamine ja planeerimine Tegevused: (1) kord aastas ettepanekute tegemine linna- või valla volikogule laste hoolekande arendamiseks ja korraldamiseks; (2) osalemine omavalitsuse sotsiaalhoolekande arengukava väljatöötamisel; (3) lastehoolekandevaliste projektide ja programmide algatamine ja koordineerimine omavalitsuses.	Toimiv ennetustöö nii üksikisiku, perekonna kui ka kogukonna tasandil
VIII	<i>Statistika ja aruandlus</i> Tegevused: (1) riikliku statistika vormide täitmine ja esitamine; (2) täiendavate andmete kogumine ja esitamine vastavalt omavalitsuses kehtestatud korrale; (3) kord aastas omavalitsuse volikogule lastekaitse ja – lastehoolekandest ülevaate esitamine.	Omavalitsusel on nii sisuline kui ka statistiline ülevaade lastekaitse ja – hoolekande olukorrast

4. Õigused:

- tegutseda iseseisvalt oma tööülesannete täitmisel;
- sekkuda pereellu, kui on alust arvata, et lapse areng, tervis ja/või elu on ohus;
- saada lapsesse puutuvat informatsiooni oma tööülesannete täitmiseks kõigilt omavalitsusasutustelt ja organisatsioonidelt;
- kokkuleppe (volituse) alusel esindada ametit / osakonda / asutust oma töövaldkonnas nõupidamistel, läbirääkimistel, koostööprojektides;
- algatada lastekaitsealaseid läbirääkimisi;
- keelduda oma kompetensi ületava ja juhtumeid puudutava teabe väljastamisest asjasse mittepuutuvatele isikutele;

- osaleda piirkonna arengukava väljatöötamises;
- saada oma töökohustuste täitmiseks supervisiooni (tööjuhendamist), koolitust ja juhendamist tööandjalt ja tööandja kulul.

5. Vastutus:

- Lastekaitsetöötaja vastutab käesolevast ametijuhendist ja omavalitsuse põhimäärusest tulenevate kohustuste ja tööülesannete õigeaegse ja kvaliteetse täitmise eest.
- Lastekaitsetöötaja vastutab seoses tööülesannete täitmisega teatavaks saanud isikuandmete ning juurdepääsupiiranguga teabe hoidmise eest.
- Lastekaitsetöötaja esitab omavalitsusele taotluse lapse perest eraldamise otsuse vastuvõtmiseks.
- Lastekaitsetöötaja teostab järelvalvet eestkostjate ja hooldajate tegevuse üle.
- Lastekaitsetöötaja vastutab üldsusele väljastatava informatsiooni õigsuse eest.
- Lastekaitsetöötaja vastutab avaliku teenistuse seadusega ametnikele seatud piirangute järgimise eest.
- Lastekaitsetöötaja vastutab tööülesannete täitmiseks antud vara heaperemeheliku kasutamise eest.
- Lastekaitsetöötaja vastutab oma kvalifikatsiooni säilimise ja täiendamise eest.

6. Nõudmised

6.1. Haridus – rakenduslik kõrgharidus või kõrgharidus (teaduskraad) sotsiaaltöös, pedagoogikas või psühholoogias. Soovitav on varasem erialane töökogemus lastega töötamisel vähemalt kolm aastat.

6.2. Põhiteadmised:

- Põhjalikud teadmised lastekaitsest puudutava siseriikliku ja rahvusvahelise õiguses.
- Lastekaitse üldiste arengusuundade tundmine.
- Teadmised Eesti sotsiaalpoliitikast.
- Lastehoolekande üldise korralduse tundmine.
- Tööpiirkonnas lastekaitset ja laste hoolekannet mõjutavate institutsioonide tundmine.
- Teadmised juhtumikorraldusest.
- Oskus töötada meeskonnas ja võrgustikus.
- Oskus edastada infot ja anda konstruktiivset tagasisidet.
- Oskus juhtida koosolekut.

6.3. Täiendavad oskused ja teadmised:

- Hea avalikku teenistust reguleerivate õigusaktide tundmine.
- Teadmised riigi põhiseadusest, avaliku halduse korraldusest ja õiguslikust ülesehitusest.
- Oskus planeerida oma tööd ja määrata prioriteete.
- Oskus jõuda maksimaalse tulemuseni optimaalsemate vahenditega.
- Oskus seostada enda ja oma struktuuriüksuse tööd organisatsiooniga.
- Hea suhtlemis- ja läbirääkimisoskus.
- Arvutioskus (Word, Excel, SIS, organisatsioonis kasutusel olevad programmid).

6.4. Keeleoskus:

- eesti keele oskus kõrgtasemel
- vene keele oskus, venekeelse erialase sõnavara tundmine ja kasutamine

6.5. Soovitavad isiksuseomadused:

sallivus, hoolivus, avatus ja koostöövalmidus, algatusvõime ja loovus, kohusetunne, ausus, arengule orienteeritus, täpsus, tasakaalukus, hea stressitaluvus, iseseisvus.

7. Tööülesannete täitmiseks on vaja:

- eraldi ruumi kliendi nõustamiseks;
- personaalarvuti koos vajaliku tarkvaraga;
- kantseleitarbeid
- lauatelefoni, võimalusel mobiiltelefoni.
- printerit, paljundusmasinat ja faksi kasutamise võimalust;
- auto kasutamise võimalust ametisõitudeks väljaspool linna;
- tingimusi juurdepääsupiiranguga teabe hoidmiseks ja säilitamiseks.

Töökoht:

Palk:

Puhkus: puhkusepäevad 35 kalendripäeva

Tööaeg: 8 tundi päevas

Ametijuhendiga tutvunud

.....allkiri

.....nimi

.....kuupäe

Ametijuhendi koostamisel kasutatud materjalid:

1. 06.01.2004 TAI lastekaitse seminari materjalid
2. 10.02.2004 TAI lastehoolekande ekspertgrupi seminari protokoll
3. Sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna nõuniku ametijuhend
4. Helge Härma - Kärkla LV lastekaitse ja noorsoo peaspetsialisti poolt koostatud ametijuhend
5. Annely Tikerpuu -Kattel – Hiiu MV sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja asetäitja koostatud ametijuhend
6. Annely Tikerpuu - Kattel magistritöö (2001) Eesti lastekaitsetöö sisu ja dünaamika
7. Reet Rääk – Tallinna LV lastekaitse peaspetsialisti soovitud lastekaitsetöötaja näidisametijuhendi koostamiseks
8. Reet Rääk “Lastekaitse käsiraamat (2003)
9. Margit Pajo – Viljandi MV lastekaitse peaspetsialisti soovitud lastekaitsetöö korralduseks
10. Juhan Sikk – Järva MV lastekaitse peaspetsialisti soovitud lastekaitsetöö ametijuhendi koostamiseks
11. Helve Keel – Harku VV lastekaitse spetsialisti vastused sotsiaalministeeriumi poolt korraldatud lastekaitse töötajate küsitlusele
12. TAI 2004 töörühma materjal

4.7. Lastekaitsetöötaja eetikakoodeks

(K. Suislepp, refereerinud T. Tulva 1996)

- Võta töö lähtekohaks lapse huvid. Kaitse lapse au.
- Selgita lapsele tema õigusi ja kohustusi.
- Suhtu igasse lapsesse kui kordumatusse isiksusse, võttes seejuures arvesse tema vanust, päritolu, arengutaset ja kasvukeskkonda.
- Austa lapse tundeid, ära kuritarvita lapse usaldust, Hoiu lapse saladusi, kui need ei ohusta last ennast või teisi isikuid.
- Parim kasvukeskkond lapsele on kodu ja perekond. Tee kõik selle nimel, et lapsele oleks tagatud turvaline kodu või siis leitaks talle uus kodu.
- Tea, et lapsed ei sünni maailma probleemsetena, nad muutuvad sellisteks ebasoodsate kasvutingimuste tõttu.
- Võta töö aluseks seadused, kuid ära unusta südametunnistust.
- Ära otsusta lapse ja tema vanemate eest, vaid aita neid lahenduste leidmisel.
- Täienda end pidevalt. Tee koostööd ja suhtu endasse kriitiliselt.
- Hoolitse oma tervise eest, vaid tervena suudad olla kasulik nii lastele kui ka nende lähedastele.